

Ruimtelijke kwaliteit in de stadsrandzone

**Een denkkader voor de beoordeling van
ontwikkelingsinitiatieven**

Ruimtelijke kwaliteit in de stadsrandzone

Een denkkader voor de beoordeling van
ontwikkelingsinitiatieven

Hanneke Planting, 1537784
Groningen, maart 2011

Masterthesis Planologie
Faculteit Ruimtelijke Wetenschappen
Rijksuniversiteit Groningen

Begeleider RuG: M.J. Beeftink
Tweede beoordelaar RuG: dr. J. Woltjer
Begeleiders Provincie Fryslân: M.A.M. Stein en B. Bolscher

**rijksuniversiteit
groningen**

**provinsje fryslân
provincie fryslân**

“Datzelfde gebeurt met het begrip ruimte. Vroeger was die beperkt en gesloten, en uit die beperking vloeide ook een heldere sociale ordening voort. Maar nu bleken afstanden opeens flexibel, grenzen telden niet meer, de gesloten binnenwereld vloeide over in de ijle, duistere buitenwereld, alles kon, alles mocht en alles werd bereikbaar.”

Citaat uit de roman *Hoe God verdween uit Jorwerd*
(Geert Mak, 1995, p. 90).

*De omslagfoto toont het zicht op Leeuwarden vanaf de Schenkenschans
(Bron: Provincie Fryslân, 2010).*

Samenvatting

In dit onderzoek wordt inzichtelijk gemaakt hoe initiatieven voor ontwikkelingen in de stadsrandzone beoordeeld kunnen worden op basis van de beoogde ruimtelijke kwaliteit in het gebied. Om deze doelstelling te kunnen vervullen wordt met een theoretisch raamwerk enige achtergrondkennis gegeven over de stadsrandzone en het begrip ruimtelijke kwaliteit. Tevens is gebruik gemaakt van een casestudieonderzoek waarin de stadsrandzone van zuidwest Leeuwarden is geanalyseerd.

De verhouding tussen stad en land is sterk veranderd als gevolg van diverse maatschappelijke processen. In sociaal opzicht lijken stad en land steeds meer op elkaar en in fysiek opzicht wordt de stedelijke druk op het platteland steeds groter. Stad en land worden daardoor steeds minder als gescheiden eenheden gezien. In het overgangsgebied tussen stad en land, de stadsrandzone, is de ruimtelijke druk hoog. De stadsrandzone wordt gezien als de bouwplaats van de toekomst voor verschillende functies zoals wonen, werken, recreatie en natuur. Ondanks deze ruimtelijke druk is de stadsrandzone in het ruimtelijk beleid lange tijd onderbelicht geweest, waardoor het gebied vaak een verrommelde indruk geeft. De stadsrandzone verdient meer aandacht, waarbij het streven naar ruimtelijke kwaliteit een belangrijk doel is.

Ruimtelijke kwaliteit is een belangrijk streven binnen het Nederlandse ruimtelijk beleid. Het begrip is echter lastig eenduidig te definiëren. Een veelgebruikte manier om ruimtelijke kwaliteit te verduidelijken is door onderscheid te maken in belevingswaarde, gebruikswaarde en toekomstwaarde. Een ander onderscheid is te maken tussen harde en zachte aspecten van ruimtelijke kwaliteit. Harde aspecten zijn vaak eenduidige, meetbare criteria die normatief vast te stellen zijn, zoals kwaliteitsnormen voor water en milieu. De zachte aspecten van ruimtelijke kwaliteit zijn niet altijd concreet te benoemen omdat ze verschillend te interpreteren zijn. Zachte kwaliteiten zijn subjectief, omdat ze afhankelijk zijn van persoonlijke mening, tijdgeest, locatie en cultuur.

Om de ruimtelijke kwaliteit binnen de stadsrandzone te waarborgen, dient de ruimtelijke planning een aanpak te bieden waarmee met de dynamiek in de stadsrandzone én met het subjectieve karakter van ruimtelijke kwaliteit omgegaan kan worden. In de ruimtelijke planning is de sturingsfilosofie de afgelopen jaren veranderd. Om beter tegemoet te komen aan de maatschappelijke dynamiek is ontwikkelingsplanologie geïntroduceerd. Kenmerken van ontwikkelingsplanologie zijn het stimuleren van ontwikkelingen, een toekomst- en gebiedsgerichte aanpak en samenwerking tussen diverse actoren. Hiermee vormt ontwikkelingsplanologie de tegenhanger van de traditionele toelatingsplanologie dat meer gericht is op het stellen van beperkingen. De toenemende aandacht voor ontwikkelingsplanologie betekent echter niet dat toelatingsplanologie verleden tijd is, beide sturingsfilosofieën kunnen elkaar in de ruimtelijke planning aanvullen.

In de casestudie van dit onderzoek, de Gebiedsontwikkeling Nieuw Stroomland, hebben de beleidsmakers voor de stadsrandzone van zuidwest Leeuwarden een toekomstvisie opgesteld. Drie gemeenten, de provincie Fryslân en diverse marktpartijen werken samen aan de ontwikkeling van de stadsrandzone. Hoe de ontwikkelingen er precies uit zullen zien is nog grotendeels onduidelijk. De beleidsmakers hebben met de Intergemeentelijke Structuurvisie Nieuw Stroomland slechts een toekomstvisie op hoofdlijnen gegeven. Onder andere van marktpartijen wordt gevraagd om met initiatieven te komen om het gebied verder in te richten. Omdat het verbeteren en waarborgen van de ruimtelijke kwaliteit een belangrijk streven is voor

de stadsrandzone van zuidwest Leeuwarden, zullen de initiatieven hier een bijdrage aan moeten leveren.

De beoogde ruimtelijke kwaliteit voor de stadsrandzone van zuidwest Leeuwarden is grotendeels op een globale manier benoemd in de Intergemeentelijke Structuurvisie Nieuw Stroomland. Er is voor een globale omschrijving gekozen omdat een concretere beschrijving door het subjectieve karakter van ruimtelijke kwaliteit niet wenselijk is, maar ook omdat de beleidsmakers niet teveel sturing willen geven aan de toekomstige ontwikkeling van de stadsrandzone. De taak waar de beleidsmakers voor zullen komen te staan is om de initiatieven in de stadsrandzone te beoordelen op basis van hun bijdrage aan de beoogde ruimtelijke kwaliteiten. Hoe kan een dergelijke beoordeling vorm krijgen?

Om deze vraag te beantwoorden zijn in hoofdstuk vijf enkele mogelijke beoordelingsmiddelen genoemd, namelijk een bestemmingsplan, welstandstoezicht, beeldkwaliteitplan, een ruimtelijk kwaliteitsteam en stadsrandmanagement. Om een afweging te kunnen maken voor een of meerdere beoordelingsmiddelen, is in dit onderzoek een denkkader geschetst dat gebaseerd is op het onderscheid tussen harde en zachte ruimtelijke kwaliteiten. De beoordelingsmiddelen hebben namelijk elk bepaalde eigenschappen die bij het beoordelen van kwaliteit voor- en nadelen kunnen vormen met betrekking tot het onderscheid in harde en zachte kwaliteiten. Zo kunnen de beleidsmakers bepaalde beoogde kwaliteiten omzetten naar harde kwaliteiten die bijvoorbeeld vastgelegd worden in een bestemmingsplan dat vervolgens als duidelijk toetsingskader kan dienen voor initiatieven. Ruimtelijke kwaliteiten die niet concreter gemaakt kunnen worden, of waarbij het niet gewenst is, zijn dikwijls zachte kwaliteiten die verschillend te interpreteren zijn. Deze zachte kwaliteiten kunnen dan bijvoorbeeld beter door een ruimtelijk kwaliteitsteam beoordeeld worden, waarbij vanuit verschillende meningen een gezamenlijk gedragen oordeel gevormd wordt.

Afhankelijk van de ruimtelijke kwaliteiten waar het initiatief betrekking op zal hebben, kan aan de hand van het denkkader dat in dit onderzoek voorgesteld is een keuze gemaakt worden voor de manier van beoordelen. Dit denkkader is gebaseerd op een continuüm tussen een meer objectieve beoordeling op basis van harde kwaliteiten, tot een meer intersubjectieve beoordeling op basis van zachte kwaliteiten. De beoordelingsmiddelen zijn overigens niet enkel geschikt voor harde of zachte kwaliteiten en een objectieve of intersubjectieve manier van beoordelen. Afhankelijk van de vorm en invulling van de middelen kunnen ze op verschillende manieren toegepast worden in de beoordeling van een initiatief. Zo kan een gedetailleerd beeldkwaliteitplan harde kwaliteitseisen bevatten, een globaal beeldkwaliteitplan zal echter ook zachte kwaliteiten kunnen behelzen.

De manier van beoordelen van initiatieven kan ook ontstaan vanuit een gebiedsgerichte benadering waarbij de gewenste mate van sturing voor een (deel)gebied binnen de stadsrandzone bepalend is. Daar waar beleidsmakers de ontwikkelingen naar een bepaald toekomstbeeld toe willen sturen, kunnen de daarbij gewenste eisen voor de ruimtelijke kwaliteit ook strak vastgelegd worden waardoor een duidelijk beoordelingskader ontstaat. In gebieden waar de sturing echter beperkt is, omdat nog onduidelijk is wat er te verwachten is of omdat men ontwikkelingen niet uit wil sluiten, zullen de ruimtelijke kwaliteiten globaler omschreven zijn. De beoordeling van een initiatief is dan ook minder eenduidig te maken en niet vooraf te benoemen. De manier van beoordelen kan pas echt afgewogen worden als het initiatief ingediend wordt.

Bij de overweging van de mate van sturing op de ruimtelijke kwaliteit, en het omgaan met ruimtelijke kwaliteit in het algemeen, zal het veranderlijke karakter van ruimtelijke kwaliteit in het oog gehouden moeten worden. De eisen en wensen aan ruimtelijke kwaliteit kunnen namelijk veranderen. Ieder die in beleid met ruimtelijke kwaliteit omgaat, zal daarom altijd kritisch moeten blijven kijken naar de beoogde kwaliteiten die opgesteld zijn.

Dit onderzoek heeft mogelijke beoordelingsmiddelen naar voren gebracht, alsmede denkwijzen waarop de afweging voor een of meerdere middelen gemaakt kan worden. Het doel van dit onderzoek is niet om deze middelen en denkwijzen als harde waarheid te presenteren, maar slechts als een leidraad die beleidsmakers kunnen volgen bij de beoordeling van initiatieven. Hierbij wordt aanbevolen om het onderscheid tussen harde en zachte kwaliteiten een bepalende factor te laten zijn in de vormgeving van de beoordeling.

Trefwoorden: *stadsrandzone, ruimtelijke kwaliteit, ontwikkelingsplanologie, initiatieven, beoordelen, Nieuw Stroomland, Leeuwarden.*

Inhoudsopgave

Samenvatting	5
Inhoudsopgave	8
Voorwoord	10
1. Inleiding	11
1.1 Aanleiding	11
1.2 Probleembeschrijving	11
1.3 Doel- en vraagstelling	12
1.4 Theoretische achtergrond	13
1.5 Gebiedsontwikkeling Nieuw Stroomland	14
1.6 Methodologie en structuur	15
2. Theoretisch raamwerk	17
2.1 Inleiding	17
2.2 Stad en land	17
2.3 De stadsrandzone	19
2.4 Ruimtelijke kwaliteit	22
2.5 Verrommeling	25
2.6 Ontwikkelingen in de ruimtelijke planning	26
2.7 Planning voor ruimtelijke kwaliteit.....	29
2.8 Conclusie	31
3. Gebiedsontwikkeling Nieuw Stroomland	33
3.1 Inleiding	33
3.2 De gebiedskenmerken	36
3.3 De ontwikkelingen binnen Nieuw Stroomland	38
3.4 Ruimtelijke kwaliteit in Nieuw Stroomland	43
3.5 Conclusie	47
4. Synthese	48
4.1 Inleiding	48
4.2 De verhouding tussen Leeuwarden en het platteland	48
4.3 De stadsrandzone van zuidwest Leeuwarden	49
4.4 Nieuw Stroomland en ruimtelijke kwaliteit	51
4.5 Ruimtelijk beleid in Nieuw Stroomland	53
4.6 Conclusie	55
5. Het beoordelen van initiatieven	57
5.1 Inleiding	57
5.2 Middelen voor het beoordelen van initiatieven	58
5.3 Een geschikte manier van beoordelen kiezen	64
5.4 Conclusie	68

6. Conclusie en aanbevelingen	69
6.1 Inleiding	69
6.2 Beantwoording van de onderzoeksvragen	69
6.3 Aanbevelingen	73
6.4 Opmerkingen tot slot	74
7. Literatuurlijst	75
Bijlage 1: Lijst met geïnterviewden	80
Bijlage 2: Visiekaart Intergemeentelijke Structuurvisie Nieuw Stroomland	81

Voorwoord

Het idee voor deze scriptie is ontstaan nadat ik een onderzoek gedaan heb naar het peri-urbane gebied van Peking. Hieruit is de interesse voor de stadsrandzone voortgekomen. Met deze interesse in gedachten heb ik de provincie Fryslân benaderd voor een afstudeerstage bij de Gebiedsontwikkeling Nieuw Stroomland. Samen met de begeleiders van de provincie, Marcel Stein en Benry Bolscher, is het onderwerp van mijn scriptie uiteindelijk gespecificeerd naar de ruimtelijke kwaliteit in de stadsrandzone en de beoordeling van initiatieven binnen dit gebied. De onderwerpen zijn erg interessant, maar zeker niet de makkelijkste. Zo is ruimtelijke kwaliteit een weerbarstige materie gebleken en heeft het vaak discussie opgeroepen. Ook is de combinatie van theorie en praktijk soms lastig geweest. Toch ben ik blij dat ik gekozen heb voor een stage, omdat ik met mijn stage deel heb mogen nemen in de praktijkwereld van de planologie.

Ik wil graag enkele personen bedanken voor hun hulp en steun tijdens het realiseren van deze masterthesis. Ik wil de personen die ik heb mogen interviewen bedanken voor hun visie op de beoordeling van initiatieven en voor de nuttige informatie die ze mij over bepaalde onderwerpen gegeven hebben. Ook wil ik Wiesje Wiltink bedanken, voor haar hulp en de gesprekken tijdens mijn aanwezigheid op het provinciehuis in Leeuwarden. Verder wil ik mijn stagebegeleiders Marcel en Benry graag bedanken. Zij hebben mij de mogelijkheid gegeven om een kijkje te nemen in de praktijk van een gebiedsontwikkeling. De onderlinge gesprekken zijn voor mij zeer waardevol geweest voor het onderzoek. Ik hoop dan ook dat de resultaten van deze thesis voor jullie ook van waarde zullen zijn bij het verdere verloop van de Gebiedsontwikkeling Nieuw Stroomland. Tot slot wil ik graag Marc Beeftink bedanken als mijn begeleider vanuit de faculteit. Met zijn opmerkingen en suggesties en door de onderlinge gesprekken heb ik mijn onderzoek steeds weer kunnen verbeteren tot het eindresultaat dat hier voor u ligt.

Groningen, maart 2011.

Hanneke Planting

1. Inleiding

1.1 Aanleiding

De verhouding tussen stad en land is aan het veranderen. Door verbreding van functies en activiteiten op het platteland voert de agrarische sector hier niet langer de boventoon. Dankzij diverse maatschappelijke processen en de schaarse ruimte in steden, wordt de invloed van de stad op het platteland groter. Stad en land zijn niet langer een dichotomie, maar raken steeds meer onderling verweven (Hidding, 2006). De stadsrandzone, het overgangsgebied tussen stad en platteland, is de plek waar de ruimtelijke ontwikkelingsdruk groot is. Gebrek aan samenhang tussen de ruimtelijke ontwikkelingen in de stadsrandzone en de aanwezigheid van storende elementen kunnen het gebied een verrommeld beeld geven (Boersma en Kuiper, 2006; VROM, 2010b). Verrommeling in de stadsrandzone wordt mede veroorzaakt doordat het gebied tot op heden onderbelicht gebleven is in het ruimtelijk beleid (Hamers et al., 2009). Meer aandacht voor de stadsrandzone en een nieuwe benadering om met dit gebied om zijn gewenst. Hierdoor kan verrommeling tegengegaan worden en kan ruimtelijke kwaliteit in overgangsgebieden gecreëerd, versterkt en gewaarborgd worden. Het begrip ruimtelijke kwaliteit is lastig te definiëren. Wat als een kwalitatief goede omgeving gezien wordt is afhankelijk van persoonlijke voorkeur, tijd, cultuur en locatie (Janssen-Jansen et al., 2009). Ondanks deze subjectieve aard van het begrip is het streven naar ruimtelijke kwaliteit een belangrijk punt in het beleid van overheden. De casestudie van dit onderzoek, de Gebiedsontwikkeling Nieuw Stroomland, vormt hier een voorbeeld van.

De Gebiedsontwikkeling Nieuw Stroomland is een project waarin de betrokken overheden streven naar ruimtelijke kwaliteit. Dit gebied aan de zuidwestkant van Leeuwarden zal de komende jaren ingrijpend veranderen als gevolg van verschillende ruimtelijke ontwikkelingen. Drie gemeenten en de provincie Fryslân hebben daarom besloten samen te werken aan de ontwikkeling van Nieuw Stroomland. De overheden willen verdere verrommeling van deze stadsrandzone voorkomen. Door een kwaliteitsslag te maken moet het huidige beeld van een achterkant van de stad veranderen in een voorkant van de stad (Stein, 2010). Om dit te realiseren worden nieuwe functies en initiatieven binnen de stadsrandzone van Leeuwarden geacht bij te dragen aan de ruimtelijke kwaliteit. Deze nieuwe functies en initiatieven zullen daarom beoordeeld moeten worden aan de hand van de beoogde ruimtelijke kwaliteit in het gebied. Voor deze beoordeling kan een denkkader een hulpmiddel zijn. Hiermee kan een geschikte manier van beoordelen afgewogen worden zodat de ruimtelijke kwaliteit in het gebied gewaarborgd kan worden. Alvorens een denkkader voor de beoordeling van initiatieven opgesteld wordt, zullen de begrippen stadsrandzone en ruimtelijke kwaliteit geanalyseerd worden in deze studie.

1.2 Probleembeschrijving

De stadsrandzone is lang onderbelicht gebleven in het ruimtelijk beleid in Nederland en wordt nog vaak gezien als restruimte. Hierdoor hebben verschillende functies in het gebied zich onsamenvattend en met weinig oog voor de fysieke verschijning ontwikkeld. De stadsrandzone heeft hierdoor vaak een verrommeld beeld. Dit past niet in de hedendaagse wens van een mooie, aantrekkelijke leefomgeving. Volgens Hamers et al. (2009) is afstemming en samenhang tussen ontwikkelingen en met de omgeving van belang in de stadsrandzone om de ruimtelijke kwaliteit in het gebied te waarborgen. Binnen de Gebiedsontwikkeling Nieuw Stroomland wordt het belang van samenhang en afstemming erkend en wordt gestreefd naar een integrale aanpak. De integrale visie op de toekomst en de ambities voor de ruimtelijke kwaliteit zijn benoemd in de

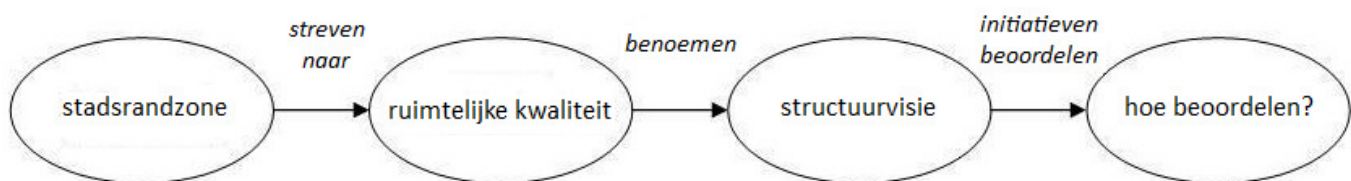
Intergemeentelijke Structuurvisie Nieuw Stroomland. Van ontwikkelingen in het gebied wordt verwacht dat ze binnen deze toekomstvisie passen en een bijdrage leveren aan de kwaliteitsambities in het gebied. Nieuwe functies en initiatieven in de stadsrandzone zullen daarom beoordeeld worden op basis van de beoogde ruimtelijke kwaliteit. Het streven naar ruimtelijke kwaliteit blijft kan dus niet alleen blijven steken bij het benoemen van de beoogde ruimtelijke kwaliteit. Het is ook wenselijk om te kijken hoe de ruimtelijke kwaliteit daadwerkelijk verankerd kan worden in een gebied. De beleidsmakers van Nieuw Stroomland staan daarom nu voor de vraag hoe de beoordeling van initiatieven in de stadsrandzone vorm kan krijgen.

1.3 Doel- en vraagstelling

Het doel van dit onderzoek is om manieren te vinden waarmee beoordeeld kan worden of nieuwe ontwikkelingen en initiatieven in de stadsrandzone bijdragen aan de beoogde ruimtelijke kwaliteit in het gebied. Dit resulteert in een denkkader met verschillende manieren die toegepast kunnen worden bij de beoordeling van een initiatief.

De Gebiedsontwikkeling Nieuw Stroomland heeft als casestudie gefungeerd in dit onderzoek. Binnen dit project is het streven naar ruimtelijke kwaliteit in de stadsrandzone van zuidwest Leeuwarden namelijk één van de prioriteiten. De beoogde ruimtelijke kwaliteiten voor Nieuw Stroomland zijn benoemd in een Intergemeentelijke Structuurvisie. De volgende stap binnen de Gebiedsontwikkeling Nieuw Stroomland is om nieuwe ontwikkelingen en initiatieven van marktpartijen in het gebied te beoordelen op basis van de bijdrage aan de beoogde ruimtelijke kwaliteit. Bovenstaande doelstelling wordt schematisch verduidelijkt in Figuur 1.1.

Figuur 1.1: Schematische weergave doelstelling

Om de bovenstaande doelstelling te bereiken is de onderstaande onderzoeksvraag opgesteld. Voordat deze vraag van een antwoord kan worden voorzien, zullen eerst enkele deelvragen behandeld worden. Zo wordt een beeld gegeven van de achtergrond van de stadsrandzone en van de kenmerken van de Gebiedsontwikkeling Nieuw Stroomland.

De onderzoeksvraag luidt als volgt:

Hoe kunnen nieuwe ontwikkelingen en initiatieven binnen de stadsrandzone beoordeeld worden op basis van de bijdrage aan de beoogde ruimtelijke kwaliteit in het gebied?

De deelvragen zijn:

- 1: Hoe verloopt de discussie over de stadsrandzone en ruimtelijke kwaliteit in Nederland?*
- 2: Hoe kunnen de dynamiek in de stadsrandzone en de ruimtelijke kwaliteit in het gebied vanuit de ruimtelijke planning benaderd worden?*
- 3: Hoe valt de Gebiedsontwikkeling Nieuw Stroomland te bezien in verhouding tot de theoretische discussie?*

De drie deelvragen zullen in de komende drie hoofdstukken uitgewerkt worden. Hiermee wordt toegewerkt naar een antwoord op de onderzoeksvraag, dat in hoofdstuk vijf zal volgen.

1.4 Theoretische achtergrond

Deze paragraaf biedt een korte analyse van de veranderde verhouding tussen stad en land en van de ontwikkelingen in de stadsrandzone. Tevens wordt ingegaan op het begrip ruimtelijke kwaliteit. Tenslotte biedt deze paragraaf een kort perspectief op de manier waarop de ruimtelijke planning in Nederland de dynamiek in de stadsrandzone en de ruimtelijke kwaliteit in dit gebied kan benaderen.

De verhouding tussen stad en land is de afgelopen eeuwen sterk veranderd. Het landelijk gebied verstedelijkt in toenemende mate. Door maatschappelijke processen als de welvaartsgroei, toename van de mobiliteit en huishoudenverdunding is de druk op het landelijk gebied nabij de stad toegenomen (Derksen et al., 2007). Het land is niet langer uitsluitend de plek voor agrarische functies en leefstijlen. Er treedt verbreding van het platteland op; het platteland is ook een locatie voor functies en activiteiten anders dan landbouw (Hornis en Ritsema van Eck, 2007). Hierdoor is het denken in twee gescheiden eenheden niet langer houdbaar, de dichotomie tussen stad en land verdwijnt (Hidding, 2006). Er is een overgangsgebied ontstaan waarin de ruimtelijke druk hoog is, en waar landelijke én stedelijke kenmerken beide voorkomen. Volgens het Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer (VROM) is de stadsrandzone echter lange tijd gezien als reestruimte waarvoor vrijwel niemand zich verantwoordelijk voelt. Hierdoor heeft de stadsrandzone vaak een versnipperd en verrommeld karakter (VROM, 2010a/b). Tegenwoordig tracht het ministerie van VROM dit beeld van verrommeling aan te pakken. VROM is van mening dat de stadsrandzone meer aandacht verdient in de ruimtelijke ordening, waarbij het streven naar ruimtelijke kwaliteit voorop staat (VROM, 2010c).

Wat precies onder ruimtelijke kwaliteit verstaan wordt, is moeilijk te zeggen. Het is een lastig te definiëren begrip omdat subjectiviteit een grote rol speelt bij de beoordeling of, en in welke mate, een plek ruimtelijke kwaliteit kent. Wat als ruimtelijke kwaliteit ervaren wordt, wordt beïnvloed door persoonlijke voorkeuren, tijdsgeest, locatie en cultuur en is dus afhankelijk van de context. Door de subjectiviteit is het vaak lastig om ruimtelijke kwaliteit meetbaar te maken. In dat geval is dikwijls sprake van 'zachte' criteria. Wanneer ruimtelijke kwaliteit wel meetbaar is, bijvoorbeeld bij geluidsnormen, wordt van 'harde' criteria gesproken (Janssen-Jansen et al., 2009). Onder het motto 'decentraal wat kan, centraal wat moet' stelt de Rijksoverheid de basiskwaliteit op als een generiek geldende ondergrens voor ruimtelijke plannen (VROM, LNV, VenW en EZ, 2006). Het waarborgen van de contextafhankelijke ruimtelijke kwaliteit, waarbij 'zachte' ruimtelijke kwaliteiten spelen, is dan de verantwoordelijkheid voor de decentrale overheden.

Om een geschikte omgang met de stadsrandzone te vinden, en de gewenste ruimtelijke kwaliteit te waarborgen, zal de ruimtelijke planning in Nederland een passende denkwijze moeten bieden. De ruimtelijke planning moet om kunnen gaan met een dynamisch gebied zoals de stadsrandzone waarin verschillende functies samen komen die wellicht tegenstrijdige eisen stellen aan de kwaliteit van de ruimte (Hamers et al., 2009) Bovendien zullen manieren gevonden moeten worden om met het subjectieve karakter van ruimtelijke kwaliteit om te gaan. De verschuiving van toelatingsplanologie naar ontwikkelingsplanologie, de nieuwe Wet ruimtelijke ordening (Wro) en het volgen van een decentrale en gebiedsgerichte aanpak zijn onderdeel van een veranderde opvatting in de ruimtelijke planning (De Roo en Voogd, 2004). Wellicht wordt met deze veranderde opvatting beter tegemoet gekomen aan de ruimtelijke dynamiek in de stadsrandzone en aan het complexe karakter van ruimtelijke kwaliteit.

De onderwerpen die in deze paragraaf aan bod gekomen zijn komen grotendeels naar voren in de praktijk van de casestudie van dit onderzoek. De volgende paragraaf vormt daarom een korte inleiding op de Gebiedsontwikkeling Nieuw Stroomland.

1.5 Gebiedsontwikkeling Nieuw Stroomland

Nieuw Stroomland is de naam voor het overgangsgebied tussen de stad Leeuwarden en het aangrenzende landelijke gebied ten zuidwesten van de stad (zie Figuur 1.2).

Figuur 1.2: Ligging Nieuw Stroomland

Nieuw Stroomland is gekozen als casestudie in deze studie omdat het een stadsrandzone betreft waar veel dynamiek plaats zal vinden. In dit gebied zullen volgens plannen van overheden en marktpartijen de komende jaren ruimtelijke ontwikkelingen plaatsvinden die de omgeving ingrijpend veranderen. Door weginfrastructuur en het Van Harinxmakanaal heeft Leeuwarden aan de zuidwestkant momenteel een duidelijk begrensde rand, omgeven door een ruim en open platteland. Het is echter de bedoeling dat wonen, werken, recreëren en infrastructuur de komende een plek krijgen in Nieuw Stroomland waardoor het overgangsgebied tussen stad en land zal veranderen. De huidige harde stadsrand zal daardoor minder hard gemaakt worden. Nieuw Stroomland is bovendien een interessante casestudie omdat het streven naar ruimtelijke kwaliteit in de stadsrandzone een grote rol speelt. Bij de ontwikkeling en inrichting van het gebied is het creëren en versterken van de ruimtelijke kwaliteit een belangrijke doelstelling.

Om de ruimtelijke kwaliteit te waarborgen en om voor afstemming en samenhang tussen de ruimtelijke ontwikkelingen te zorgen, hebben de betrokken overheden de Gebiedsontwikkeling Nieuw Stroomland opgezet (Provincie Fryslân, 2010). De Gebiedsontwikkeling Nieuw Stroomland is een gemeentegrensoverschrijdend project waarin de gemeenten Littenseradiel, Menaldumadeel en Leeuwarden samenwerken, onder de regie van de provincie Fryslân. Het project wordt financieel ondersteund door het Innovatieprogramma Mooi Nederland van het ministerie van VROM. De betrokken partijen hebben gezamenlijk een Intergemeentelijke Structuurvisie voor Nieuw Stroomland opgesteld waarin een ontwikkelingsrichting voor het gebied gegeven wordt (Provincie Fryslân, 2010).

De Intergemeentelijke Structuurvisie Nieuw Stroomland rust op twee pijlers: duurzaamheid en ruimtelijke kwaliteit. Met behulp van diverse beleidsdocumenten en adviesrapporten, landschapsarchitecten en stedenbouwkundigen, expertmeetings en keukentafelgesprekken met bewoners zijn deze pijlers vormgegeven door de Stuurgroep Nieuw Stroomland. Groene energie en watertechnologie zijn de belangrijkste aspecten binnen de pijler duurzaamheid. Binnen de pijler ruimtelijke kwaliteit worden meerdere aspecten nagestreefd. Zo wordt grote waarde gehecht aan de landschappelijke kwaliteiten; de kenmerken van het historische landschap worden hersteld en versterkt. Verder is een aantrekkelijke stadsrand met groene stadsentrees gewenst, net als goede verbindingen tussen stad en land. Ook de vormgeving van gebouwen, beeldbepalende objecten en wegen zullen voor ruimtelijke kwaliteit in het gebied moeten zorgen (Bolscher, 2010; Stuurgroep Gebiedsontwikkeling Nieuw Stroomland, 2008).

Met de pijlers duurzaamheid en ruimtelijke kwaliteit wordt een richting gegeven aan de toekomst van het gebied. De twee pijlers vormen daarmee een kader waarbinnen ontwikkelingen mogelijk zijn. Aan de hand van deze twee pijlers zal gekeken worden of ontwikkelingen in het gebied in te passen zijn en bijdragen aan de kwaliteit van de leefomgeving. Enkele ontwikkelingen zijn bestuurlijk en financieel al vastgelegd, zoals de aanleg van de rondweg, een nieuw stadsdeel en de ontwikkeling van bedrijvenparken. Daarnaast worden nieuwe plannen vanuit de projectgroep ontwikkeld. Ook particulieren en bedrijven hebben reeds plannen aangedragen, en nieuwe ideeën en initiatieven worden verwacht en verwelkomd. Naast globale uitgangspunten en randvoorwaarden voor ontwikkelingen in het gebied, kan de toekomstvisie die de Intergemeentelijke Structuurvisie Nieuw Stroomland bevat ook een inspirerende basis bieden voor initiatiefnemers om nieuwe ideeën te vormen (Provincie Fryslân, 2010).

1.6 Methodologie en structuur

Het analyseren van secundaire bronnen, waaronder wetenschappelijke literatuur, is nuttig om een context op te stellen die relevant is voor deze studie (Clark, 2005). Zo wordt een beeld gevormd van stad en land en hun onderlinge relatie, alsmede van de dynamische ontwikkeling van de stadsrandzone. Secundaire bronnen zijn tevens van nut om te analyseren wat verstaan wordt onder ruimtelijke kwaliteit en verrommeling. Wetenschappelijke literatuur is geraadpleegd om de denkbeelden binnen de ruimtelijke ordening te beschrijven. Om het ruimtelijk beleid en de bijbehorende instrumenten te beschrijven, is gebruik gemaakt van beleidsdocumenten en internetpagina's van de Rijksoverheid, evenals wetenschappelijke bronnen die het rijksbeleid behandelen. Het theoretisch raamwerk dat met behulp van de secundaire bronnen tot stand gekomen is draagt bij aan het vormen van enige achtergrondkennis over de onderwerpen waardoor een antwoord op de onderzoeksvraag in een breder perspectief geplaatst kan worden (van den Heuvel, 2000).

Behalve door secundaire bronnen wordt dit onderzoek ook samengesteld door een casestudie als onderzoeksmethode te hanteren. Een casestudie biedt een focus op een situatie uit de empirie in de eigen dagelijkse context (Yin, 2003). Met de casestudie in dit onderzoek wordt een beeld gegeven van een stadsrandzone in Nederland. Tevens geeft de casestudie inzicht in hoe er in dit gebied omgegaan wordt met het streven naar ruimtelijke kwaliteit. Hiermee kan de Gebiedsontwikkeling Nieuw Stroomland bijdragen aan een beter inzicht in, en een beter begrip van de geschetste theorie. Tevens biedt het een relevante context waarmee een antwoord op de onderzoeksvraag inzichtelijker gemaakt kan worden. De zoektocht naar manieren om initiatieven in de stadsrandzone te beoordelen op de ruimtelijke kwaliteit kan door de casestudie beter begrepen worden.

Het deel van dit onderzoek dat in gaat op de casestudie is tot stand gekomen met behulp van documentatiemateriaal behorende bij de Gebiedsontwikkeling Nieuw Stroomland. De Hoofdlijnennotitie, de conceptversie van de structuurvisie en overige visies, verslagen, documenten en kaarten hebben voor veel informatie gezorgd. Verder zijn gesprekken en interviews met personen die nauw betrokken zijn bij de gebiedsontwikkeling een belangrijke bron voor de totstandkoming van deze scriptie. De inspraakreacties en de informatieavond voor omwonenden en geïnteresseerden hebben de kritische noten van bewoners en belangenpartijen aan het licht gebracht. Behalve door literatuur en verhalen van betrokkenen hebben ook persoonlijke bezoeken aan het plangebied geholpen om een completer beeld van Nieuw Stroomland te realiseren.

Na dit eerste inleidende hoofdstuk wordt de scriptie voortgezet met het theoretisch raamwerk in hoofdstuk twee. Hierin worden de ontwikkelingen in de stadsrandzone, het begrip ruimtelijke kwaliteit en de ruimtelijke ordening in Nederland geanalyseerd. Hoofdstuk drie gaat in op de casestudie. Nieuw Stroomland vormt een praktijksituatie van ruimtelijke dynamiek in de stadsrandzone, waarin de ontwikkelingen in de ruimte in samenhang aangepakt worden aan de hand van een gebiedsontwikkeling. De synthese tussen theorie en empirie komt aan bod in hoofdstuk vier. De situatie van Nieuw Stroomland wordt gekoppeld aan de algemene ontwikkelingen die in het theoretisch raamwerk geschetst zijn. Het vijfde hoofdstuk zal een antwoord geven op de onderzoeksvraag van deze scriptie. Verder wordt in dit hoofdstuk getracht nog enkele suggesties te geven met betrekking tot de onderwerpen in deze scriptie. Tot slot zullen de onderzoeksvraag en de deelvragen in hoofdstuk zes kort herhaald worden. Tevens biedt dit concluderende hoofdstuk nog enkele afsluitende opmerkingen en aanbevelingen.

2. Theoretisch raamwerk

2.1 Inleiding

Het doel van dit onderzoek is om manieren te vinden voor een beoordeling van nieuwe ontwikkelingen en initiatieven op basis van de beoogde ruimtelijke kwaliteit in de stadsrandzone. Voordat de onderzoeksvraag gerelateerd aan dit doel beantwoord kan worden, is het van belang achtergrondinformatie en uitleg over relevante begrippen en thema's te geven. Dit hoofdstuk geeft daarom een theoretisch perspectief op de thema's stadsrandzone, ruimtelijke kwaliteit en de ruimtelijke planning in Nederland. Zo ontstaat een beeld van de theoretische context die speelt rond het streven naar en beoordelen van ruimtelijke kwaliteit in de stadsrandzone.

Door de toenemende verwevenheid van stad en land is er sprake van een overgangsgebied, de stadsrandzone. De stadsrandzone kent een grote dynamiek waarbij verschillende gebruiksfuncties in dit gebied terecht komen. Samenhang tussen de functies en ontwikkelingen is van belang om een logisch geheel te creëren en een gefragmenteerd gebied te kunnen voorkomen (Hamers et al., 2009). Volgens Jacobs (2000) leidt samenhang in de leefomgeving tot een eenheid waardoor een gevoel ontstaat 'dat het klopt' (p. 45). Samenhang wordt dan ook steevast als een kwaliteitsaspect beschouwd (Jacobs, 2000). Om ruimtelijke kwaliteit in het gebied te creëren, versterken en waarborgen zullen verschillende functies daarom in afstemming op elkaar, maar ook op het landschap, ontwikkeld moeten worden. De ruimtelijke planning kan handelwijzen en instrumenten bieden om met de dynamiek en onzekerheid in de stadsrandzone om te kunnen gaan, en een beoordeling van de ruimtelijke kwaliteit te kunnen vormgeven. Hiermee wordt de onderlinge relatie tussen de drie thema's geduid.

De volgende paragraaf gaat in op de verhouding tussen stad en land. In paragraaf 2.3 komt de stadsrandzone aan bod. Hierbij wordt ingegaan op de definiëring van het begrip, alsmede de positie van de stadsrandzone binnen het Nederlandse ruimtelijk beleid. Paragraaf 2.4 en 2.5 behandelen respectievelijk de begrippen ruimtelijke kwaliteit en verrommeling. In paragraaf 2.6 wordt een beeld geschetst van ontwikkelingen binnen de ruimtelijke planning in Nederland. Paragraaf 2.7 biedt benaderingen vanuit de ruimtelijke planning om het streven naar ruimtelijke kwaliteit te kunnen verwezenlijken. Dit hoofdstuk zal worden afgesloten met de conclusie in paragraaf 2.8.

2.2 Stad en land

Door diverse ontwikkelingen is de verhouding tussen stad en land veranderd. In de negentiende- en vroeg twintigste eeuw worden de begrippen stad en land als tegenpolen gezien. Een heldere scheiding tussen stad en land is dominant in het denken over de ruimte (Van der Knaap, 2002; Derksen et al., 2007). Deze scheiding krijgt echter kritiek omdat het denken in tegenpolen impliceert dat er niets tussenin bestaat. Auteurs als Sieverts (2003) en Woods (2005) opperen landelijk en stedelijk meer in een continuüm te zien waarin verschillende maten van landelijk en stedelijk voorkomen. Van de traditionele urbane en rurale dichotomie is geen sprake meer. De betekenis van de twee elementen is ingewikkeld en niet eenduidig vast te stellen. Caffyn en Dahlström (2005) geven aan dat het urbane en rurale beladen zijn met vele betekenissen en beelden. Hidding et al. (1998) beklemtonen dit door stad en land containerbegrippen te noemen. De lading van de begrippen varieert naar tijd, plaats, planningsgemeenschap en gebruiker. Ondanks de veelheid aan betekenissen van stad en land is het volgens Davoudi en Stead (2002) wel algemeen erkend dat de fysieke en functionele grenzen tussen stad en land steeds meer vervagen. Zij schrijven over het ontstaan van een complexer en dynamischer web van onderlinge

afhankelijkheden tussen stad en land. “This focus on urban-rural continuum is justified by the visible and invisible flows of people, capital, goods, information and technology between urban and rural areas” (p. 273). De Duitse wetenschapper Sieverts (2003) merkt op dat het stedelijke landschap steeds grilliger grenzen kent tussen bebouwd en onbebouwd. De compacte Europese stad lost langzaam op in een stad-land continuüm, de *Zwischenstadt*, waarbij de veelzijdige relatie tussen stad en land de traditionele dichotomie overstijgt.

Veel processen kunnen als oorzaak genoemd worden voor de verweving van stad en land. Onder andere door economische groei en structuurveranderingen, nieuwe mogelijkheden in technologie en mobiliteit, en veranderingen in het gedrag van huishoudens en individuen groeien steden uit tot een uiteengelegde stad (Van der Knaap, 2002; Derksen et al., 2007; Hamers et al., 2009). De behoefte aan rust en ruimte wordt per individu groter, maar men wil toch in de nabijheid van de stad wonen. Vanuit die afweging vormt de rand van de stad dan een optimale woonlocatie; “the suburb can be seen to arise as a trade-off between desire for proximity and a desire for space” (Marshall, 2006, p. 278). In veel steden zijn daarom aan de randen van steden grootschalige woonwijken ontwikkeld, inclusief allerlei voorzieningen. Naast individuen zien ook bedrijven, winkels en kantoren naar het buitengebied als een aantrekkelijke vestigingslocatie (Van der Knaap, 2002).

Van stedelijke groei is al eeuwen sprake, naast fysieke verstedelijking is er echter in toenemende mate ook sprake van functionele en sociale verstedelijking. Fysieke groei draagt daarmee niet als enige bij aan het verdwijnen van de traditionele dichotomie tussen stad en land. Door veranderende leefstijlen en steeds verdergaande technologie op het gebied van informatie, communicatie en mobiliteit zijn mensen niet langer gebonden aan één plek. Activiteiten in het dagelijkse leven spelen zich nu op meerdere locaties af. Een andere belangrijke reden voor de vervlechting van stad en land is de verbreding van het platteland. Deze verbreding houdt in dat naast de agrarische functie ook andere functies zoals wonen, werken, recreatie, winkelen en andere diensten en voorzieningen een steeds grotere rol op het platteland innemen (Hornis & Ritsema van Eck, 2007). Boeren ondernemen steeds meer nevenactiviteiten om inkomsten te genereren, zoals toerisme en de verkoop van producten. De stedelijke uitbreiding en de ontginningen ten behoeve van de agrarische productie vergroten de wens om natuurbeheer en landschapsbeheer een functie te geven in het landelijke gebied (Hidding, 2006). Ook de plattelandsbewoner zelf verandert. De plattelandsbevolking bestaat steeds minder enkel uit boeren en staat meer onder invloed van stedelijke leefpatronen. Bewoners van het platteland hanteren dezelfde normen, waarden en gedragingen als bewoners van de stad. Deze ‘mentale verstedelijking’ is onder andere het gevolg van stedelijke migratie naar het platteland en van de netwerksamenleving (Steenbekkers et al., 2006).

Ondanks deze mentale verstedelijking en de fysieke en functionele verstrengeling van stad en land, wordt de dichotomie in de symbolische representatie van de ruimte eerder versterkt dan afgebroken. Het landelijk gebied is de tegenhanger van de dynamische en volle stad (Hidding, 2006). Door de verstedelijkingsdruk krijgt de betekenis van het landelijk gebied als een open, rustige en groene ruimte steeds meer gewicht. Het landelijk gebied blijft in dit opzicht dus een belangrijke contramal van de stad. Ondanks fysieke en mentale verstedelijking zal de ruimtelijke planning voldoende aandacht moeten houden voor de kenmerkende karakteristieken van het landelijk gebied.

De verhouding tussen stad en land is dus veranderd als gevolg van vele maatschappelijke processen. Vanuit een materieel en organisatorisch perspectief zijn stad en land meer met elkaar

verstrengeld geraakt en is de relatie ingewikkelder geworden. De traditionele visies van stad en land als tegenpolen, contrasten of een dichotomie zijn achterhaald gebleken (Van der Knaap, 2002). Door de maatschappelijke processen en de groei van de stad vormt het ontstane overgangsgebied tussen stad en land een ruimte waar grote dynamiek is. Ruimtelijke ontwikkelingen vinden vooral hier plaats. Buunk en de Groot (2008) noemen dit overgangsgebied dan ook de bouwplaats van de toekomst. De stadsrandzone is daarom een belangrijk gebied om in de ruimtelijke planning rekening mee te houden.

2.3 De stadsrandzone

Uit de vorige paragraaf is duidelijk geworden dat stad en land niet langer als gescheiden eenheden gezien kunnen worden. De uitbreiding van de stad, maatschappelijke veranderingen en de verbreding van het platteland zorgen ervoor dat er een ruimte ontstaat waar stedelijke én landelijke functies en processen naast elkaar voorkomen. Deze ruimte wordt in dit onderzoek de stadsrandzone genoemd. Maar wat is de stadsrandzone precies? Hoe wordt het gedefinieerd en afgebakend?

De stadsrandzone is het overgangsgebied tussen stad en land. Dit is een simpele uitleg, maar buiten het benoemen van enkele algemene kenmerken en elementen is een meer uitgebreide en eenduidige definitie dan dit lastig te geven. Hamers et al. (2009) definiëren de stadsrandzone als het gebied dat direct grenst aan de bestaande stad. Deze schil rond de stad is breder naarmate de stad groter is. Waar de stadsrandzone precies begint en eindigt is echter onduidelijk doordat een eenduidige grens ontbreekt. De afbakening en de fixatie van de stadsrandzone wordt bovendien lastig gemaakt door het dynamische karakter van het gebied. De stadsrandzone is steeds in ontwikkeling en kan daardoor verschuiven in de tijd. Wat eerst tot de stadsrandzone behoorde, kan later in de tijd al onderdeel van de stad geworden zijn.

Het benoemen van de omvang van de stadsrandzone hangt ook af van het specifieke gebied en van het perspectief waaruit het benaderd wordt. Binnen Nederland bestaan aanzienlijke regionale verschillen in omvang en structuur van steden en de stadsrandzone (Hamers et al., 2009). In de internationale literatuur wordt vaak gesproken over peri-urbane gebieden. Deze gebieden vormen een stadsrandzone, maar beslaan een veel groter schaalniveau dan het niveau dat voor Nederlandse steden gehanteerd wordt (Hamers et al., 2009). Zo spreekt Webster (2002) over peri-urbane gebieden die zich over een afstand van 150 tot 300 kilometer vanaf het stadscentrum kunnen uitstrekken. Beschouwd vanuit het peri-urbane schaalniveau van Webster en het mal-contramal concept van Hermans en De Roo (2006) zou de Randstad zelfs als één grote stedelijke metropool gezien kunnen worden waarbij de rest van Nederland een stadsrandzone vormt. Met het mal-contramal concept beschouwen Hermans en De Roo (2006) de 'Razende Randstad' als een mal, waarbij regio's in de rest van Nederland verschillende contramallen vormen als aanvulling op de mal.

Het dynamische karakter van de stadsrandzone uit zich door de ruimtebehoefte voor verschillende functies. Door behoefte aan functies als wonen, werken, infrastructuur en recreatie, in combinatie met schaarse en duurdere ruimte in steden, is de druk op de stadsrandzone groot. Geleidelijk komen deze functies terecht tussen de landschappelijke en agrarische elementen. Derksen et al. (2007) verwoorden dit op een mooie wijze: 'steeds is een laatste puzzelstukje aan de stad toegevoegd, waardoor de samenhang in het tussenland lijkt te ontbreken' (p. 19). Volgens Wezenaar (1994) ontstaat hierdoor een beeld waarin stadsrandgebieden nog niet aaneengesloten bebouwd zijn, maar het ook echt geen platteland meer is. Van Engelsdorp Gastelaars (2000) gebruikt de term suburbaan ommeland om dit snel in

omvang groeiend derde landschapstype te benoemen. Sieverts (2003) benoemt de overgangsgebieden tot *Zwischenstadt*; diffuse verstedelijkte landschappen die zowel stedelijke als landelijke kenmerken hebben.

Het heterogene ruimtegebruik in de stadsrandzone leidt tot een ander kenmerk in het gebied: conflicterende belangen. Functies die tegenstrijdige eisen stellen aan de omgeving komen samen in een beperkt gebied (Hamers et al., 2009). Doordat de stadsrandzone een onderbelichte positie in beleid kent heeft het de positie van restruimte. "Gebieden met een lage of zelfs ronduit negatieve waardering, waarbij weinigen zich betrokken voelen en waarvoor vrijwel niemand zich verantwoordelijk voelt" (VROM, 2010a). De ruimtelijke ontwikkeling, met conflicterende belangen, vindt hierdoor onsamenhangend plaats wat leidt tot afstemmings- en inpassingsproblemen en tot gefragmenteerde ruimtelijke entiteiten (Hamers et al., 2009). Als gevolg van de onsamenhangende ontwikkeling wordt de stadsrandzone dikwijls als een verrommeld gebied gezien.

De stadsrandzone is dus een veelomvattend begrip dat vele kenmerken heeft, kenmerken die op verschillende wijze voorkomen. Elk gebied is uniek door gebiedsspecifieke eigenschappen. Verder heeft de stadsrandzone vele betekenissen en beelden vanuit het perspectief van verschillende actoren. Net als bij de begrippen stad en land is ook het overgangsgebied, de stadsrandzone, een containerbegrip te noemen. Door deze subjectieve lading is een scherpe definitie dan ook niet te geven. Daarom kan de stadsrandzone het beste omschreven worden met de bovengenoemde kenmerken. Een overgangsgebied tussen stad en land dat lastig af te bakenen is en waarvan de omvang gebiedsafankelijk is. De stadsrandzone wordt gekenmerkt door landschappelijke én stedelijke elementen, zodat het noch land noch stad is. Bovendien is de stadsrandzone een dynamisch gebied waar ruimtedruk is van verschillende functies. Conflicterende belangen en onvoldoende aandacht voor de stadsrandzone kunnen dikwijls leiden tot een verrommeld beeld van de stadsrandzone.

Stadsrandzone in ruimtelijk beleid

Ondanks de dynamiek in de stadsrandzone en de toegenomen verwevenheid van stad en land is het overgangsgebied vanuit het institutionele perspectief lang onderbelicht gebleven. De stadsrandzone wordt binnen het ruimtelijk beleid te vaak gezien als restruimte, of zelfs als ergerlijke periferie (VROM, 2010a; Wezenaar, 1994). Er is veel gedacht vanuit het perspectief van stad en land als tegenpolen, als gescheiden eenheden die met de rug naar elkaar toe staan. "De in het overheidsbeleid gehanteerde concepten en strategieën voor stad en land lijken tot nog toe meer te berusten op bestaande en/of gewenste patroonkenmerken, dan dat zij aangrijpen bij de processen of drijvende krachten die aan de basis liggen van de veranderende relatie tussen stad en land" (Hidding et al., 1998, p. 5). Volgens Van Engelsdorp Gastelaars (2000) wordt de beleidsmatige grens tussen het stedelijke en landelijke grondgebied beschouwd als een in beginsel onaantastbare scheidslijn. Het overstijgen van de dichotomie wordt bemoeilijkt doordat de tweedeling sterk geïnstitutionaliseerd is in diverse organisaties. Belangenorganisaties, onderzoekers en ontwerpers richten zich elk op hun eigen terrein en ook de departementale scheiding weerspiegelt de scheidslijn (Hidding et al., 1998). Het ministerie van Landbouw, Natuur en Visserij (LNV) en het ministerie van VROM dragen een eigen verantwoording voor respectievelijk de groene ruimte en de stedelijke ontwikkeling (Van Engelsdorp Gastelaars, 2000; Van der Knaap, 2002; Derksen et al, 2007).

De departementale scheiding tussen stad en land heeft geleid tot ruimtelijke planconcepten waarin het idee van tegenpolen de boventoon voert (Hidding, 2006). Om de suburbanisatie te

bundelen en de stad-landscheiding overeind te houden, kwamen de *Tweede, Derde, Vierde en Vijfde Nota Ruimtelijke Ordening* respectievelijk met de concepten 'stadsgewest', 'gebundelde deconcentratie', 'compacte stad' en 'rode contouren'. Ondanks de bedoeling van de planconcepten om de stedelijke groei te bundelen, heeft de verstedelijking in de richting van het platteland zich toch sluipend voorgedaan. Functies hebben zich aan de rand van de stad ontwikkeld, onder andere door het Vinex-beleid, het ABC-locatiebeleid en het perifere detailhandelbeleid. Met deze beleidsvoering heeft het ruimtelijk beleid zelf aan de stedelijke uitbreiding meegewerkt (Hamers et al., 2009).

De laatste jaren verdwijnt het denken over stad en land als tegenpolen uit de planconcepten (Hidding, 2006). In de *Nota Ruimte* valt een rekkelijker visie op de verstedelijking waar te nemen. Hier wordt het concept 'bundelingsgebieden' gehanteerd, waarmee erkend wordt dat sommige steden de randzone van andere steden, dorpen en beschermde groengebieden bereikt hebben (Derksen et al., 2007). Een ander concept dat breekt met de strikte scheiding van stad en land is het 'stadslandschap'. Dit concept van het ministerie van LNV heeft nadrukkelijk aandacht voor de verstedelingsdruk op het omliggende platteland (Hidding, 2006).

In het ruimtelijke beleid zijn stad en land zijn dus lange tijd als tegenpolen benaderd, waardoor aandacht voor de stadsrandzone ontbrak. Met de *Nota Ruimte* en de *Visie Stadslandschappen* lijkt het er op dat de verwevenheid tussen stad en land opgepakt wordt. Hiermee lijkt ook de onderbelichte positie van de stadsrandzone nu toch verleden tijd. Met enkele publicaties van het Planbureau van de Leefomgeving en VROM wordt ingegaan op het thema, worden bevindingen gepresenteerd en worden aanbevelingen gegeven voor een omgang met de stadsrandzone (Hamers et al., 2009; VROM, 2010c). Op 11 november 2009 heeft zelfs het congres 'De Stadsrandzone Centraal' plaatsgevonden, georganiseerd door het ministerie van VROM in het kader van het 'Innovatieprogramma Mooi Nederland' (VROM, 2010c). Uit dit congres is het gelijkgenoemde inspiratiedocument ontstaan. Al deze aandacht voor de stadsrandzone geeft aan dat het belang van de stadsrandzone opgepakt is binnen het ruimtelijk beleid. Met het Innovatieprogramma Mooi Nederland wil VROM Nederland 'mooier' maken door verrommeling, ofwel storende aspecten in het landschap, tegen te gaan en te streven naar een betere ruimtelijke kwaliteit. De stadsrandzone is één van de gebieden die onderdeel uitmaakt van het Innovatieprogramma Mooi Nederland. Ruimtelijke kwaliteit is voor de ruimtelijke ordening dus een belangrijk streven binnen de stadsrandzone.

Conclusie

Door vele maatschappelijke ontwikkelingen zijn stad en land niet langer te beschouwen als gescheiden eenheden. In het overgangsgebied, de stadsrandzone, vinden snelle en ingrijpende ontwikkelingen plaats, waardoor het gebied niet als restruimte gezien kan worden. In het ruimtelijk beleid moet de dichotomie tussen stad en land dan ook op het institutionele vlak overstegen worden om de dynamiek in de stadsrandzone in een goede richting te kunnen sturen. De laatste jaren lijkt deze boodschap duidelijk te zijn geworden gezien de toenemende aandacht voor de stadsrandzone vanuit de ruimtelijke ordening in Nederland. De stadsrandzone is bijvoorbeeld één van de gebieden die onderdeel uitmaakt van het Innovatieprogramma Mooi Nederland. Binnen dit programma voert het streven naar ruimtelijke kwaliteit de boventoon. Wat met ruimtelijke kwaliteit bedoeld wordt komt in de volgende paragraaf aan bod.

2.4 Ruimtelijke kwaliteit

Ruimtelijke kwaliteit is een begrip dat van belang is voor de stadsrandzone. Het naast elkaar voorkomen van stedelijke en landelijke functies en alles daartussenin, vraagt om een zorgvuldige samenhang om de kwaliteit van de stadsrandzone te waarborgen en versterken. Volgens VROM (2010c) is het risico van verrommeling aanwezig door de ruimtelijke dynamiek in de stadsrandzone. De dynamiek biedt echter ook kansen om Nederland mooier te maken en de ruimtelijke kwaliteit te verbeteren. Deze paragraaf zet uiteen wat het begrip ruimtelijke kwaliteit inhoudt en waarom het een belangrijk streven geworden is in de Nederlandse ruimtelijke ordening. Ook wordt op het begrip verrommeling ingegaan.

Tegenwoordig is ruimtelijke kwaliteit een 'hot item'. In het ruimtelijk beleid en in de maatschappelijke discussie staat het begrip hoog op de agenda. Diverse verkiezingen van een mooiste of juist lelijkste plek vormen voorbeelden van de aandacht voor ruimtelijke kwaliteit. Zo heeft de provincie Fryslân de Anita Andriesen Prijs voor ruimtelijke kwaliteit uitgereikt aan de gemeente Ferwerderadiel (Leeuwarder Courant, 2010). De Provinciale Milieufederaties hebben een campagne 'Verknipt Landschap' opgezet. Via de internetpagina kan melding gemaakt worden van een verrommelde plek, waarna voor elke provincie de 'winnaar' van de meest verrommelde plek verkozen wordt (Provinciale Milieufederaties, 2010).

De aanleiding tot de aandacht voor ruimtelijke kwaliteit ontstond in de jaren '80. Toenmalig minister van VROM Winsemius probeerde de positie van het ruimtelijk beleid als een zelfstandig beleidsveld te heroveren door te zoeken naar een eigen beleidsdoelstelling (Reijndorp et al., 1998). Tegelijkertijd werd de roep om inhoudelijke meerwaarde in ruimtelijke plannen groter. Als gevolg van maatschappelijke en economische veranderingen werd de Nederlandse ruimte snel en ingrijpend anders. Zorg voor de kwaliteit van de leefomgeving kwam door deze snelle en ingrijpende ruimtelijke veranderingen steeds nadrukkelijker in de aandacht te staan (Hooimeijer et al., 2001). Als gevolg wordt het begrip ruimtelijke kwaliteit gekozen als eigen doelstelling van het ruimtelijk beleid (Reijndorp et al., 1998). In 1988 komt het begrip dan ook voor het eerst officieel in beleid naar voren in de *Vierde Nota Ruimtelijke Ordening*. In de *Vierde Nota* wordt ruimtelijke kwaliteit uitgewerkt in drie waarden die tegenwoordig gemeengoed zijn. Deze zijn de gebruikswaarde, belevingswaarde en toekomstwaarde. In de *Vijfde Nota Ruimtelijke Ordening* worden de drie waarden nader uitgewerkt in zeven dimensies die goed weergeven hoe breed het begrip ruimtelijke kwaliteit opgevat kan worden. De zeven dimensies zijn: ruimtelijke diversiteit, economische en maatschappelijke functionaliteit, culturele diversiteit, sociale rechtvaardigheid, duurzaamheid, aantrekkelijkheid en menselijke maat. In de *Nota Ruimte* wordt toch weer teruggekeerd naar de drie waarden, waarin de zeven dimensies geïntegreerd zijn. De drie waarden kunnen wel worden onderscheiden, maar niet gescheiden. Ze zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden (Hidding, 2006). In de *Nota Ruimte* worden de drie waarden als volgt uitgelegd:

- Er is sprake van een hoge *gebruikswaarde* als de ruimte op een veilige wijze gebruikt kan worden voor verschillende functies, deze functies elkaar niet hinderen, ze elkaar zo mogelijk versterken en ze toegankelijk zijn voor alle bevolkingslagen- en groepen.
- Bij de *belevingswaarde* gaat het om cultureel besef en diversiteit, menselijke maat, aanwezigheid van karakteristieke kenmerken (identiteit) en afleesbaarheid van (cultuur)historie en schoonheid. Ook moet in dit verband gedacht worden aan ruimtelijke variatie.
- Bij *toekomstwaarde* gaat het om kenmerken als duurzaamheid, biodiversiteit, robuustheid, aanpasbaarheid en flexibiliteit in de tijd, zowel wat betreft geschiktheid voor

nieuwe gebruiksvormen als ontvankelijkheid voor nieuwe culturele en economische betekenissen (VROM, LNV, VenW en EZ, 2006, p. 28).

Behalve de uitwerking van ruimtelijke kwaliteit in de drie bovenstaande waarden, wordt in de literatuur nog een denkrichting onderscheiden. In een poging ruimtelijke kwaliteit te operationaliseren gaan Hooimeijer et al. (2001), naast de aspecten gebruikswaarde, belevingswaarde en toekomstwaarde, ook uit van vier belangen die spelen bij de ruimtelijke inrichting. Deze vier belangen zijn het economische, sociale, ecologische en culturele belang. Volgens Hooimeijer et al. (2001) is het doel dat voor ogen gesteld wordt bij de ruimtelijke inrichting een belangrijke manier om de gewenste ruimtelijke kwaliteit te kunnen verhelderen.

Ruimtelijke kwaliteit kan op een derde manier uitgewerkt worden, namelijk in de basiskwaliteit. Volgens de *Nota Ruimte* vormt de basiskwaliteit een generiek geldende ondergrens voor ruimtelijke plannen en ontwikkelingen voor geheel Nederland, vastgesteld door het Rijk. De basiskwaliteit heeft met name betrekking op veiligheid, gezondheid, milieu en natuur. Het uitgangspunt 'decentraal wat kan, centraal wat moet' is hierbij leidend. De basiskwaliteit moet, het is aan de decentrale overheden om te kijken wat kan (VROM, LNV, VenW en EZ, 2006). Dit betekent dat het Rijk de verantwoordelijkheid voor ruimtelijke kwaliteit buiten de basiskwaliteit aan de provincies en gemeenten over laat. De lagere overheden zullen de beoogde ruimtelijke kwaliteit in hun grondgebied moeten concretiseren.

Dit concretiseren is een lastige taak omdat ruimtelijke kwaliteit een zeer gecompliceerd begrip is. Het is namelijk gekenmerkt door verschillende opvattingen en beelden en is daarmee omgeven door subjectiviteit. Wat als ruimtelijke kwaliteit gezien wordt hangt sterk af van persoonlijke voorkeuren, ieder individu vormt een eigen 'sociale constructie' van ruimtelijke kwaliteit (Hidding, 2006). Verder spelen tijdsgeest, cultuur en locatie een belangrijke rol (Janssen-Jansen et al., 2009). Ruimtelijke kwaliteit is onderhevig aan wisselende maatschappelijke en culturele waarderingen (Reijndorp et al., 1998). Bovendien geldt in elk gebied een andere context. Op gebiedsspecifieke kenmerken werd in de *Vierde Nota* overigens al gewezen: 'de concrete invulling van die ruimtelijke kwaliteit zal van geval tot geval verschillen' (geciteerd uit *Vierde Nota* door Reijndorp et al., 1998, p. 15). De betekenis van ruimtelijke kwaliteit kan dus door vele factoren verschillend zijn. Het is dan ook lastig om voor ruimtelijke kwaliteit eenduidige, generieke criteria te formuleren. Is ruimtelijke kwaliteit al een lastig te omvatten begrip, de uitwerking in drie waarden maakt het er niet veel makkelijker op. Wat onder menselijke maat en schoonheid verstaan wordt heeft alsnog een subjectieve lading. Bij de toekomstwaarde gaat het onder andere om duurzaamheid, dit begrip is echter net als ruimtelijke kwaliteit een containerbegrip; iedereen wil het bereiken, maar iedereen bedoelt er weer iets anders mee.

In een poging ruimtelijke kwaliteit te concretiseren kan onderscheid gemaakt worden tussen 'harde' en 'zachte' kwaliteiten (RLG, 2005). De harde kwaliteiten zijn in grote mate in scherpe, meetbare, criteria vast te stellen. Hierbij valt te denken aan normen voor geluid en milieu en eisen voor de waterkwaliteit (Janssen-Jansen et al., 2009). Deze harde kwaliteiten kunnen volgens Jacobs (2000) objectief vastgesteld worden, bijvoorbeeld met het oog op de gezondheid van mensen. Het is vooral dit type meetbare criteria die de ondergrens vormen in de basiskwaliteit die de Rijksoverheid opstelt.

De subjectieve elementen van ruimtelijke kwaliteit, genoemd in de vorige alinea, worden vaak benoemd als zachte kwaliteiten die lastig eenduidig te benoemen zijn. Zachte kwaliteiten zijn afhankelijk van de waardering die een persoon aan de beleving van de ruimte toekent. Verder bestaat de zachte kant uit eigenschappen waar men een bepaalde waarde aan hecht (RLG, 2005).

Zachte ruimtelijke kwaliteiten zijn vaak vertaald in thema's als identiteit en cultuurhistorie. De ruimtelijke kwaliteit wordt dan bijvoorbeeld in de unieke eigenschappen en de herkenbaarheid van een gebied gezocht. Met de Nota Belvédère is er aandacht gekomen voor de meerwaarde van cultuurhistorie in de kwaliteit van de leefomgeving (Projectbureau Belvedere, 2009). Het ministerie van VROM besteedt aandacht aan de identiteit van plekken in het kader van het programma 'Mooi Nederland' (VROM, 2010a). Zachte kwaliteiten tonen nogmaals aan dat ruimtelijke kwaliteit grotendeels afhankelijk is van factoren als de persoon of groep, de locatie, het schaalniveau, de cultuur en de tijdsgeest.

Een ander onderscheid in ruimtelijke kwaliteit wordt gemaakt door Daamen (2005). Deze auteur spreekt over statische en dynamische kwaliteit. De statische kwaliteit is kwaliteit gebaseerd op eisen en afspraken die reeds aan het begin van een ontwikkelingsproces bekend zijn. Als voorbeelden noemt Daamen (2005) eisen uit het bouwbesluit, de milieuwetgeving of de Monumentenwet. Tegenover de statische componenten van kwaliteit staan subjectieve componenten die bij aanvang van het ontwikkelingsproces niet of moeilijk gekarakteriseerd kunnen worden (p. 73). Volgens Daamen (2005) worden dergelijke dynamische kwaliteiten pas tijdens het ontwikkelingsproces gedefinieerd en geoperationaliseerd. Het onderscheid in statische en dynamische kwaliteit vertoont gelijkenis met de harde en zachte aspecten van ruimtelijke kwaliteit. Daamen (2005) benadrukt echter nog dat de beoogde ruimtelijke kwaliteit niet slechts vooraf aan een ontwikkelingsproces benoemd kan worden, maar ook gedurende de ontwikkelingen invulling krijgt.

Ruimtelijke kwaliteit in de internationale literatuur

Ruimtelijke kwaliteit wordt vanuit het Nederlandse beleid en vanuit de Nederlandse literatuur breed opgevat. Het omvat allerlei aspecten en dimensies onder een gezamenlijke noemer. Het is de vraag of het begrip in de internationale literatuur ook in een dergelijk breed perspectief gezet wordt. Volgens Voogd (2006) komt het begrip ruimtelijke in de internationale literatuur vrijwel niet voor. Diverse aspecten van het alomvattende begrip zijn echter wel te vinden. Zo gaat het artikel van Sullivan en Lovell (2006) in op de belevingswaarde. Deze auteurs spreken over het verbeteren van de visuele kwaliteit van commerciële functies in het overganggebied van stad en land. Jane Jacobs (1962) gaat in haar boek *The death and life of great American cities* in op de leefkwaliteit van stedelijke wijken. Jacobs benadrukt dat de leefkwaliteit in buurten gebaat is bij een menging van functies in smalle, drukke straten omdat het zorgt voor levendigheid en veiligheid in de wijk. Ook Dempsey (2008) gaat in op de kwaliteit van de bebouwde omgeving en benadrukt vooral aspecten als de openbare ruimte, de bouwkwaliteit van gebouwen, veiligheid en de visuele uitstraling van bebouwing. Dempsey (2008) benadrukt tevens dat kwaliteit voor een deel ook een subjectieve lading heeft; 'dependent on the opinion and attitudes of the beholder' (p. 251). In de internationale literatuur komen verder de begrippen *quality of life* en *environmental quality* vaak naar voren (Voogd, 2006). Hierbij gaat het met name om leefbaarheid en om aspecten van milieu-, water- en luchtkwaliteit die de fysieke en mentale gezondheid kunnen schaden. Deze aspecten van ruimtelijke kwaliteit vertonen daarmee gelijkenis met de basiskwaliteit die het Rijk opstelt in Nederland.

Het begrip ruimtelijke kwaliteit omvat allerlei verschillende aspecten van de kwaliteit van de ruimte. Deze aspecten komen in de internationale literatuur dus niet onder één noemer voor, maar worden wel afzonderlijk geanalyseerd. De internationale literatuur heeft dus wel aandacht voor ruimtelijke kwaliteit, alleen niet vanuit het brede perspectief dat in de Nederlandse ruimtelijke planning gehanteerd wordt.

2.5 Verrommeling

Volgens het ministerie van VROM (2010a) is er in Nederland een gebrek aan ruimtelijke kwaliteit. Ondanks het subjectieve karakter van ruimtelijke kwaliteit, stelt VROM dat Nederlanders het landschap negatief waarderen. Door de toenemende ruimtedruk in Nederland wordt de open ruimte aangetast, wat ervaren wordt als versnippering, verstening en verrommeling van het landschap. VROM heeft het Innovatieprogramma 'Mooi Nederland' als een prioriteit aangewezen in het ruimtelijk beleid. Het doel van Mooi Nederland is om verrommeling tegen te gaan, zuinig en slim om te gaan met de ruimte en een betere ruimtelijke kwaliteit te realiseren. Onderdeel van het Innovatieprogramma is het geven van financiële steun aan projecten waarvan het tegengaan van verrommeling een belangrijk doel is (VROM, 2010b). Maar wat wordt onder verrommeling verstaan?

Een kenmerk van verrommeling is dat het een sluipend proces is, een resultaat van het nastreven van diverse belangen in plaats van een vooropgezet plan of ontwerp (Veeneklaas et al., 2006; VROM, 2010b). Verrommeling is verder het gevolg van de wens om teveel (tegenstrijdige) belangen tegelijkertijd te willen accommoderen met onvoldoende of onsamenhangend beleid. Gebruiksfuncties zijn zonder duidelijk verband naast elkaar aanwezig en storende elementen zijn in ruime mate waar te nemen (Veeneklaas et al., 2006). Volgens Sullivan en Lovell (2006) is het negatieve beeld van commerciële functies langs wegen in stadsrandzones in de Verenigde Staten vooral het gevolg van onvoldoende beleid. In de 'rural-urban fringe' zijn de regels beperkt en is er weinig controle van ruimtelijke planners omtrent de visuele kwaliteit van de ruimtelijke inrichting.

Het moet duidelijk zijn dat verstedelijking van de open ruimte op zich zelf geen verrommeling hoeft te zijn. Het is pas storend als het zo ervaren wordt. Het zich voordoen van storende elementen, oftewel niet passende of geëigende elementen, is namelijk een ander belangrijk kenmerk van verrommeling. Een verrommelde aanblik kan bijvoorbeeld het gevolg zijn van graffiti, grote schuren en loodsen of verkeerd gekozen kleur- en/of materiaalgebruik, zoals golfplaten en opvallende kleuren die niet in het landschap passen (Boersma en Kuiper, 2006). Indien een gebied met zorg en kwaliteit ontwikkeld wordt, kan het beeld van verrommeling voorkomen of beperkt worden.

Het streven naar ruimtelijke kwaliteit is nauw verbonden met het tegengaan van verrommeling. Verrommeling kan namelijk gezien worden als een gebrek aan ruimtelijke kwaliteit en samenhang in het landschap. Behalve de bovenstaande verbintenis tussen ruimtelijke kwaliteit en verrommeling delen de begrippen nog een kenmerk. Ook verrommeling is namelijk een lastig te definiëren begrip. Dit blijkt ook uit de Nota Ruimte en de Agenda Vitaal Platteland van respectievelijk de ministeries van VROM en LNV. Beide beleidsdocumenten hanteren het begrip verrommeling en beide nemen enige distantie in acht. LNV verwijst naar deskundigen en VROM plaatst het begrip tussen aanhalingstekens (Veeneklaas et al., 2006). De ministeries zijn terughoudend met een definiëring omdat verrommeling, net als ruimtelijke kwaliteit, een waardeoordeel is. Of iets als verrommeling ervaren wordt is afhankelijk van de persoonlijke interpretatie van de waarnemer. Net als bij ruimtelijke kwaliteit zijn tijdsgeest, cultuur en de context hierbij van belang. Wanneer een ruimtelijk element afbreuk doet aan de identiteit of cultuurhistorie van een plek, kan het als verrommeld ervaren worden. Bovendien kan iets wat tegenwoordig als verrommeld gezien wordt in de tijd waarin het ontwikkeld werd juist als een kwaliteit beschouwd zijn.

Ruimtelijke kwaliteit en verrommeling zijn dus nauw verwante begrippen. Verrommeling willen we als gebruikers van de ruimte in Nederland niet, in plaats daarvan willen we ruimtelijke kwaliteit. Beide begrippen zijn lastig te definiëren omdat ze afhankelijk zijn van de persoonlijke waardering en beïnvloed worden door factoren als tijd, context en cultuur. In het maatschappelijk debat zijn echter enkele thema's te vinden die herhaaldelijk naar voren komen als het gaat om de verrommeling van het landschap. Onder andere bedrijventerreinen, reclame-uitingen, windturbines en grootschalige agrarische bebouwing worden vaak gezien als (aspecten van) verrommeling (Veeneklaas et al., 2006; Boersma en Kuiper, 2006; Provinciale Milieufederaties, 2010). Over ruimtelijke kwaliteit zijn in de literatuur minder eenduidige thema's te vinden. Identiteit, cultuurhistorie, rust, ruimte en schoonheid zijn voorbeelden van begrippen die vaak genoemd worden in verband met ruimtelijke kwaliteit, deze begrippen zijn echter nog steeds zeer divers interpreteerbaar (RLG, 2005; Habiforum, 2010).

Het begrip verrommeling raakt de laatste tijd ook in aanraking met de stadsrandzone. Volgens Hamers et al. (2009) worden de Nederlandse stadsrandzones worden vaak als verrommeld beschouwd als gevolg van de onderbelichte positie in het ruimtelijk beleid, en doordat ingrepen in de stadsrandzone onsamenhangend en met onvoldoende zorg voor de uiterlijke vormgeving plaatsgevonden hebben. Om het proces van verrommeling aan te pakken en ruimtelijke kwaliteit in de stadsrandzone te waarborgen, versterken en creëren moet de Nederlandse ruimtelijke planning echter wel geschikte mogelijkheden bieden om met het gecompliceerde karakter van de stadsrandzone en ruimtelijke kwaliteit om te kunnen gaan. Ruimtelijke planning is volgens de definitie die Voogd hanteert namelijk bedoeld om "ruimtelijke kwaliteiten te behouden en waar mogelijk te verbeteren" (de Roo en Voogd, 2004, p. 13). In de volgende paragraaf wordt ingegaan op de sturingsfilosofie die in de huidige Nederlandse ruimtelijke planning geldend is.

2.6 Ontwikkelingen in de ruimtelijke planning

Ruimtelijke ordening is een sterk gewortelde overheidstak in Nederland. Al eeuwenlang houdt de overheid zich bezig met het inrichten en beheren van de ruimte, vooral met het oog op de strijd tegen het water. Sinds de Woningwet van 1901 heeft de ruimtelijke ordening zich verder ontwikkeld. Vooral na de Tweede Wereldoorlog groeide het uit tot een zelfstandige beleidstak (Spit en Zoete, 2006). Sindsdien heeft de ruimtelijke ordening in Nederland continu verschuivingen doorgemaakt. Doordat de samenleving verandert brengt elke tijd nieuwe ruimtelijke vraagstukken met zich mee. De situatie van de wederopbouw na de Tweede Wereldoorlog is niet meer te vergelijken met de hedendaagse situatie. Mede dankzij de economische voorspoed en een sterk centralistische overheidssturing heerste na de Tweede Wereldoorlog de opvatting dat Nederland maakbaar was. Snelle veranderingen in de samenleving brengen de ruimtelijke ordening echter dynamiek en onzekerheden waardoor het idee van een maakbare samenleving niet meer voldoet (Hidding, 2006). De ruimtelijke ordening staat door de grote maatschappelijke dynamiek steeds voor nieuwe uitdagingen en zal haar werkterrein, de ruimtelijke planning, daar naar moeten laten schikken.

Door het dynamische karakter van de ruimte verandert het denken en handelen in de ruimtelijke planning. Tot de jaren zeventig heerst een technisch-rationele opvatting waarin een duidelijk eindbeeld voor ogen staat. Om Nederland snel weer op te bouwen na de Tweede Wereldoorlog is er behoefte aan zekerheid en controle. Het idee dat de samenleving maakbaar is komt tot uiting in vele blauwdrukplannen. De praktijk leert echter snel dat deze vorm van planning niet altijd realistisch is. De samenleving ontwikkelt zich namelijk niet altijd volgens vastliggende wetmatigheden. De fysieke werkelijkheid is vol dynamische maatschappelijke processen die niet of nauwelijks te sturen zijn (De Roo en Voogd, 2004; Spit en Zoete, 2006). Voor routinematige en relatief eenvoudige situaties is de technisch-rationele benadering wel geschikt, maar bij een

hogere mate van complexiteit en onzekerheid zijn andere aanpakken gewenst. In de jaren zeventig en tachtig wordt daarom naar nieuwe benaderingen gezocht waarbij ook de weg naar een toekomstbeeld toe van belang is, zoals bij de scenarioplanning en de procesplanning (De Roo en Voogd, 2004).

In de jaren negentig wordt de communicatieve benadering omarmd, volgens de Roo en Voogd (2004) een impliciete acceptatie van onzekerheid. Planners realiseren dat ze niet de volledige controle hebben, ze zijn afhankelijk van andere partijen om gezamenlijk de onzekerheden in kaart te brengen. Bij de communicatief-rationele benadering staat niet langer de inhoud voorop, maar is het proces dat op de inhoud gericht is van groot belang. In dit proces werkt de overheid samen met andere partijen aan het in kaart brengen van de onzekerheden rond het ruimtelijk vraagstuk. Met de verschuiving naar een communicatieve aanpak krijgt het beleid voor complexe vraagstukken ook meer oog voor de unieke context van het vraagstuk. Gecompliceerde vraagstukken komen meer tot uitdrukking met een decentrale en gebiedsgerichte aanpak. Op decentraal niveau wordt het vraagstuk beter aangevoeld doordat er meer kennis van, en meer draagvlak voor, de specifieke lokale context is (De Roo en Voogd, 2004). Volgens Hidding (2006) is de gebiedsgerichte aanpak sinds de jaren negentig in de praktijk aan een opmars bezig. Kenmerken van het gebiedsgerichte beleid zijn dat er een samenhangende aanpak vanuit meerdere beleidsterreinen is en dat het geen zaak is van overheden alleen. Bovendien wordt met de gebiedsgerichte aanpak maatwerk geleverd door een vernieuwende benadering, en wordt er dus niet teruggesproken op standaardrecepten. Zoals uit de voorgaande paragraaf bleek wordt steeds meer nadruk gelegd op de ruimtelijke kwaliteit. Ten aanzien van de locatiespecifieke kwaliteiten kan de gebiedsgerichte aanpak dan een uitkomst bieden.

Binnen de ruimtelijke planning zijn door de jaren heen dus diverse planningsbenaderingen ontstaan. Vooral dankzij maatschappelijke processen die niet altijd te sturen zijn, heeft het denken en handelen binnen de ruimtelijke planning een verschuiving doorgemaakt. Deze verschuiving in het denken en handelen binnen de ruimtelijke planning wordt ook door het Rijk opgepakt. In de *Nota Ruimte*, verschenen in 2006, wordt de nadruk gelegd op ontwikkelingsplanologie in plaats van toelatingsplanologie. De ondertitel van de *Nota Ruimte* luidt dan ook: 'Ruimte voor ontwikkeling'. De begrippen ontwikkelingsplanologie en toelatingsplanologie vonden hun oorsprong in het rapport 'Ruimtelijke Ontwikkelingspolitiek' van de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR, 1998). Vanwege de dynamiek van maatschappelijke veranderingen werd gepleit voor een heroriëntatie van de ruimtelijke ordening. In de *Nota Ruimte* wordt ook het begrip toelatingsplanologie genoemd. Volgens de Roo en Voogd (2004) is toelatingsplanologie een klassieke vorm van ruimtelijke ordening waarbij nieuwe functies alleen toegestaan zijn als het plan dit toestaat. Toelatingsplanologie is vaak meer gericht op bescherming dan op ontwikkeling waardoor het lastig is om op de maatschappelijke dynamiek te anticiperen. Bij dynamische vraagstukken met een grote mate van onzekerheid en complexiteit werkt het statische karakter van toelatingsplanologie daarom knellend (Dammers et al., 2004). Door het accent te verleggen naar ontwikkelingsplanologie verschuift het ruimtelijk beleid van het stellen van beperkingen naar het stimuleren van ontwikkelingen. Hiermee moet er meer ruimte komen voor dynamiek (VROM, LNV, VenW en EZ, 2006). Deze verschuiving betekent overigens niet dat het helemaal gedaan is met toelatingsplanologie. Ontwikkelingsplanologie moet meer gezien worden als een aanvulling op toelatingsplanologie dan een vervanging ervan (Van Rooy et al., 2004). Ook door de nog geringe ervaringen met ontwikkelingsplanologie zal toelatingsplanologie waarschijnlijk niet helemaal

verdwijnen. Door de hoge maatschappelijke dynamiek zal ontwikkelingsplanologie volgens Dammers et al. (2004) echter steeds meer aan belang winnen.

Een belangrijk kenmerk van ontwikkelingsplanologie is dat het een meer open en flexibel karakter heeft. Volgens Dammers et al. (2004) biedt de openheid van een plan meer ruimte aan onvoorspelbaarheid en dynamiek. Een andere eigenschap is de toekomstgerichtheid waarmee het niet alleen op de huidige, maar ook op de toekomstige ruimtelijke dynamiek en de effecten daarvan kan inspelen. Het biedt de mogelijkheid om kansen die ontstaan aan te grijpen. Een andere belangrijke eigenschap is de gebiedsgerichtheid, waarbij zoveel mogelijk recht gedaan wordt aan de kenmerken van een regio. Hiermee sluit ontwikkelingsplanologie aan bij de steeds grotere roep om regionaal maatwerk (Dammers et al., 2004). Bij ontwikkelingsplanologie hanteert de overheid een actievere houding, maar is er ook een rol weggelegd voor andere actoren dan de overheden. Samenwerking met maatschappelijke organisaties, burgers en bedrijven is van belang om ontwikkeling mogelijk te maken en potenties beter te benutten (VROM, LNV, VenW en EZ, 2006). Deze samenwerking binnen ontwikkelingsplanologie is tevens van belang voor de ruimtelijke kwaliteit van een bepaalde plek. De betrokkenen bij de plek hebben namelijk allemaal verschillende percepties van de ruimtelijke kwaliteit. Wat als ruimtelijke kwaliteit gezien wordt zal daarom gezamenlijk overeengekomen moeten worden.

Met betrekking tot ontwikkelingsplanologie benadrukt de *Nota Ruimte* het volgende: "Ontwikkelingsplanologie heeft betrekking op heel Nederland en werkt in de praktijk vanuit een gebiedsgerichte aanpak, waarbij het vooral gaat om de kwaliteit van het geheel en minder om de verschillende doelstellingen afzonderlijk. Deze werkwijze is nodig om in een overzienbare periode met verschillende partijen een pakket samenhangende projecten uit te voeren, met als doel de ruimtelijke kwaliteit van het gebied te verbeteren" (VROM, LNV, VenW en EZ, 2006, p. 36). De Rijksoverheid wil het toepassen van ontwikkelingsplanologie stimuleren door goede voorwaarden te scheppen voor een gebiedsgerichte en decentrale aanpak. De nieuwe Wet ruimtelijke ordening (Wro) wordt als een van de middelen gezien om de aspecten van ontwikkelingsplanologie tot uitvoering te brengen.

De Wet op de Ruimtelijke Ordening (WRO) uit 1965 is in 2008 vervangen door de nieuwe Wet ruimtelijke ordening (Wro). Hierin zijn belangrijke instrumenten vastgelegd die het Rijk, de provincies en de gemeenten in Nederland tot hun beschikking om het ruimtelijk beleid uit te voeren. Volgens Voogd (2006) is de WRO door vele herzieningen en aanpassingen in de loop der jaren een 'lappendeken van regels' geworden. Ook blijkt de oude WRO niet langer geschikt te zijn voor de huidige praktijk door de bovengenoemde verschuivingen binnen de ruimtelijke planning. Daarom is gekozen voor een fundamentele herziening in de vorm van een nieuwe wet (Voogd, 2006). De uitgangspunten van deze Wro zijn:

- *Decentralisatie*: decentraal wat kan, centraal wat moet (het subsidiariteitsbeginsel).
- *Deregulering*: minder regels, minder administratieve lasten.
- *Uitvoeringsgerichtheid*: meer aandacht voor de uitvoering van bestaand beleid, dan voor het telkens opnieuw opstellen van beleid.

Met de bovenstaande uitgangspunten moet de Wro de ruimtelijke regelgeving vereenvoudigen en het ruimtelijk beleid doelgerichter en doeltreffender maken (Hidding, 2006). De Wro probeert ook de besluitvorming te vereenvoudigen. Volgens Voogd (2006) zijn de doelen in dit verband efficiëntere besluitvorming, verbetering van de handhaving en een vereenvoudiging van de rechtsbescherming. Om de doelen mogelijk te maken is ook het beschikbare instrumentarium veranderd met de invoering van de Wro. Zo zijn wijzigingen aangebracht in het bestemmingsplan, en dienen de overheden een nieuw instrument op te stellen: de structuurvisie. Dit is een

strategisch beleidsdocument dat de hoofdlijnen bevat van de voorgenomen ruimtelijke ontwikkeling van het gebied waarop de structuurvisie betrekking heeft, evenals de hoofdzaken van het door de vaststellende overheid te voeren ruimtelijk beleid. In het kader van deregulering zijn er zo weinig mogelijk (inhoudelijke) eisen en procedures rond de structuurvisie (Voogd, 2006; VROM, 2008).

Al met al staat de ruimtelijke planning in Nederland dus niet stil. Het verandert zoveel het kan mee met de problematiek en de behoeften van de hedendaagse samenleving. Zoals in paragraaf 2.4 is geconstateerd, is ruimtelijke kwaliteit een van de behoeften die steeds meer aandacht krijgt. De volgende paragraaf zal daarom ingaan op de aanpak die de ruimtelijke planning kan hebben in het streven naar ruimtelijke kwaliteit.

2.7 Planning voor ruimtelijke kwaliteit

Ruimtelijke kwaliteit is een begrip dat lastig te omvatten is omdat er vele verschillende interpretaties van zijn. Volgens Jacobs (2000) heeft iedereen associaties met ruimtelijke kwaliteit, maar bij iedereen komen deze voort uit verschillende denkwerelden. Toch is het bevorderen van ruimtelijke kwaliteit een belangrijke doelstelling in het Nederlandse ruimtelijke beleid (Spit en Zoete, 2006). Voogd (2006) noemt het streven naar ruimtelijke kwaliteit zelfs als een onderdeel van zijn definitie van ruimtelijke planning. De vraag is dan op welke wijze de ruimtelijke planning en het ruimtelijk beleid kunnen inspelen op het streven naar ruimtelijke kwaliteit.

In paragraaf 2.6 is benoemd dat de ruimtelijke planning continu verschuivingen doormaakt. Zo is het accent de laatste jaren verlegd naar ontwikkelingsplanologie als nieuw planningsperspectief. Het doel van ontwikkelingsplanologie is onder andere om de ruimtelijke kwaliteit van een gebied te verbeteren (VROM, LNV, VenW en EZ, 2006). Door dit als een doel van ontwikkelingsplanologie te noemen, kan hiermee geïmpliceerd worden dat de kenmerkende benaderingen van ontwikkelingsplanologie bij kunnen dragen aan het verbeteren van ruimtelijke kwaliteit in de praktijk van de ruimtelijke planning.

Een belangrijk kenmerk van ontwikkelingsplanologie is de gebiedsgerichte aanpak. Een gebiedsgerichte aanpak kan ten aanzien van het streven naar ruimtelijke kwaliteit een geschikte benadering zijn omdat ruimtelijke kwaliteit voor een deel locatiespecifiek is. Door de kenmerken en mogelijkheden van het gebied te analyseren kunnen ook de gebiedsspecifieke kwaliteiten naar voren komen. Bovendien biedt een gebiedsgerichte benadering inzicht in de specifieke belangen die in het gebied spelen (Hidding, 2006). Volgens Hooimeijer et al. (2001) kan de gewenste ruimtelijke kwaliteit verhelderd worden wanneer de belangen voor het ruimtegebruik duidelijk zijn en afgewogen worden.

Een gebiedsgerichte benadering binnen de ruimtelijke planning kan dus nuttig zijn om de gewenste ruimtelijke kwaliteiten in een gebied te benoemen en te verhelderen. Hiermee wordt duidelijk waar naar gestreefd wordt, hetgeen belangrijk is om ook de stap naar het realiseren van ruimtelijke kwaliteit te kunnen zetten.

Omdat ruimtelijke kwaliteit voor een groot deel een subjectief begrip is, zijn er veel verschillende percepties van. Ruimtelijke kwaliteit is echter een gezamenlijk belang en de ruimtelijke planning kan niet ieders specifieke beeld ten aanzien van ruimtelijke kwaliteit vervullen. Daarom zal met verschillende betrokkenen gezocht moeten worden naar een gezamenlijk gedragen beeld. Volgens Verbart (2004) komt hoge kwaliteit voort uit het herkennen, erkennen, bijeenbrengen en integreren van de diverse belangen van de betrokkenen. Ook Janssen-Jansen et al. (2009) menen dat de invulling van het kwaliteitsbegrip tussen subjecten vastgesteld kan worden. De persoonlijke interpretaties en waarden van ruimtelijke kwaliteit worden met elkaar verbonden,

zodat intersubjectieve ambities voor de ruimtelijke kwaliteit ontstaan waarmee verder gewerkt kan worden (Janssen-Jansen et al., 2009). Volgens Jacobs (2000) betekent intersubjectiviteit in dit geval dat de invulling van het kwaliteitsbegrip een groepsproces is, iets wat door een bepaalde groep onder bepaalde condities wordt gevonden. De bepaalde condities kunnen dan bijvoorbeeld de specifieke gebiedskenmerken zijn, en de economische, sociale, ecologische en/of culturele belangen die Hooimeijer et al. (2001) noemen.

Naast de gebiedsgerichte aanpak vormt samenwerking als een kenmerk van ontwikkelingsplanologie dus ook een aanpak waarmee ruimtelijke kwaliteit in een gebied benoemd kan worden. Met name in een gebied als de stadsrandzone zullen er verschillende belangen en meningen zijn met betrekking tot de ruimtelijke kwaliteit. Door samenwerking tussen betrokken actoren kan de ruimtelijke kwaliteit in de stadsrandzone vanuit een gezamenlijk gedragen beeld benoemd worden.

Een gezamenlijk gedragen beeld van ruimtelijke kwaliteit is echter niet altijd een vereiste. Ruimtelijke kwaliteit bestaat namelijk niet enkel uit zachte, subjectieve kwaliteiten. Bepaalde aspecten van ruimtelijke kwaliteit kunnen binnen het objectieve kennisdomein betekenis krijgen (Jacobs, 2000). Het gaat dan om kwaliteiten die omgezet kunnen worden in harde, eenduidige normen, zoals bij de milieu- en waterkwaliteit. Dergelijke normen, die vervolgens objectief meetbaar zijn, worden volgens Jacobs (2000) onder andere opgesteld met het oog op de gezondheid van de mens. De basiskwaliteit die het Rijk opstelt heeft betrekking op dergelijke harde ruimtelijke kwaliteiten. De basiskwaliteit vormt dan een generiek geldende ondergrens waar ruimtelijke ontwikkelingen aan dienen te voldoen (VROM, LNV, VenW en EZ, 2006). Op decentraal niveau kunnen de lagere overheden in het kader van 'decentraal wat kan' ook eigen criteria opstellen ten aanzien van de eigen gebiedskenmerken en doelstellingen.

Harde aspecten van ruimtelijke kwaliteit kunnen gericht zijn op het beschermen en beheersen van ruimtelijke ontwikkelingen die niet wenselijk zijn. Dit vertoont overeenkomsten met de kenmerken van toelatingsplanologie; 'wat mag en wat niet mag' (Dammers et al., 2004, p. 7). Met het bovenstaande kan daarmee nogmaals duidelijk gemaakt worden dat toelatingsplanologie niet afgeschreven moet worden nu de aandacht met name naar ontwikkelingsplanologie uitgaat. Behalve ontwikkelingsplanologie is ook toelatingsplanologie nog wel degelijk bruikbaar in de ruimtelijke planning en in het streven naar ruimtelijke kwaliteit.

De harde aspecten van ruimtelijke kwaliteit zijn eenduidiger te benoemen dan de zachte aspecten. Harde kwaliteiten zijn daarmee ook eenvoudiger om te zetten naar meetbare criteria. In dit opzicht kan het streven naar ruimtelijke kwaliteit eenvoudig te realiseren zijn binnen de ruimtelijke planning. Harde, meetbare criteria voor ruimtelijke kwaliteit kunnen namelijk wettelijk vastgelegd worden in diverse beleidsdocumenten waar vervolgens op een objectieve manier op getoetst kan worden. De aspecten van kwaliteit met een meer subjectieve lading kunnen hier ook in vastgelegd worden, de interpretatie van deze kwaliteiten kan echter verschillen waardoor een eenduidige toetsing lastiger wordt. Het realiseren van zachte ruimtelijke kwaliteiten wordt daarmee ook lastiger. Om subjectieve aspecten van ruimtelijke kwaliteit te kunnen realiseren zal de ruimtelijke planning ook andere manieren dan de wettelijke beleidsinstrumenten moeten hanteren. Behalve de benoeming van ruimtelijke kwaliteit is ook de realisatie volgens Janssen-Janssen et al. (2009) een proces van samenwerking tussen betrokken actoren.

Conclusie

Deze paragraaf heeft aangetoond dat het onderscheid in ruimtelijke kwaliteit tussen harde en zachte kwaliteiten van belang kan zijn in de benadering vanuit de ruimtelijke planning. De meest geschikte aanpak binnen de ruimtelijke planning om met de aspecten van ruimtelijke kwaliteit om te gaan kan namelijk verschillen. Om harde kwaliteiten te realiseren hoeft het accent niet beslist verlegd te worden naar ontwikkelingsplanologie. Toelatingsplanologie kan nog steeds een geschikte benadering bieden in het streven naar ruimtelijke kwaliteit. Bij zachte aspecten van ruimtelijke kwaliteit biedt ontwikkelingsplanologie echter meer mogelijkheden, vooral omdat het subjectieve karakter van zachte kwaliteiten benaderd kan worden door samenwerking tussen diverse actoren. De gebiedsgerichte aanpak is een ander belangrijk kenmerk van ontwikkelingsplanologie. Dit kenmerk kan voor zachte en voor harde kwaliteiten een geschikte benadering zijn. Janssen-Jansen et al. (2009) merken op dat zachte kwaliteiten beïnvloed worden door de locatie. Wat harde kwaliteiten betreft kan de keuze voor een bepaalde norm echter ook afhankelijk zijn van de doelen en belangen in een gebied. Zo is het denkbaar dat in een woonwijk of een recreatiegebied lagere geluidsnormen opgesteld zullen worden dan op een bedrijventerrein.

De koppeling die in deze paragraaf gemaakt is tussen ruimtelijke kwaliteit en de ruimtelijke planning toont aan dat er binnen de Nederlandse ruimtelijke planning verschillende benaderingen zijn die gehanteerd kunnen worden om het streven naar ruimtelijke kwaliteit te verwezenlijken. De ene benadering sluit beter aan op een bepaalde soort ruimtelijke kwaliteit dan een andere benadering. De diverse benaderingen zijn echter allen bruikbaar en kunnen elkaar aanvullen in het streven naar ruimtelijke kwaliteit.

2.8 Conclusie

In dit hoofdstuk is gebleken dat de verhouding tussen stad en land niet langer te zien is als een dichotomie, stad en land raken steeds meer met elkaar verbonden. Een duidelijke fysieke grens tussen stad en land is door stedelijke uitbreiding en verbreding van het platteland vaak niet meer zichtbaar. Het overgangsgebied vormt een derde type landschap, de stadsrandzone. Binnen de stadsrandzone vinden vaak ingrijpende ruimtelijke ontwikkelingen plaats, het is de bouwplaats van de toekomst. Door de hoge dynamiek in dit gebied wordt het belang van het streven naar ruimtelijke kwaliteit in de stadsrandzone groter. Daar waar de ontwikkelingen snel en ingrijpend plaatsvinden, moet zorg gedragen worden voor de ruimtelijke kwaliteit van het gebied, zodat verrommeling voorkomen wordt (VROM, 2010c). Ontwikkelingen moeten op elkaar afgestemd worden, het dienen geen afzonderlijke beleidsopgaven te zijn. Beleid voor de stadsrandzone zal daarom ingesteld moeten zijn op de dynamiek in het gebied. Met de verschuiving naar ontwikkelingsplanologie lijkt het ruimtelijk beleid te kunnen anticiperen op de ontwikkelingen in de stadsrandzone. Zoals uit de Nota Ruimte blijkt, gaat het bij ontwikkelingsplanologie namelijk vooral om “de kwaliteit van het geheel en minder om de verschillende doelstellingen afzonderlijk” (VROM, LNV, VenW en EZ, 2006, p. 36). De overgang naar ontwikkelingsplanologie, met een grote nadruk op samenwerking, betekent echter niet dat toelatingsplanologie niet meer nodig is in het ruimtelijk beleid. Voor bepaalde harde aspecten van ruimtelijke kwaliteit kan de strengere benadering van toelatingsplanologie geschikt blijven. Volgens Dammers et al. (2004) vullen ontwikkelingsplanologie en toelatingsplanologie elkaar dan ook aan.

Al met al zijn het streven naar ruimtelijke kwaliteit, de verschuiving binnen de ruimtelijke planning en de opkomende aandacht voor de stadsrandzone nauw verbonden met elkaar. Door de dynamiek en onzekerheid binnen de stadsrandzone leent dit gebied zich niet altijd voor een

hoge mate van sturing. Omdat ruimtelijke kwaliteit in grote mate afhankelijk is van de context en de percepties van de betrokkenen valt het niet altijd objectief vast te leggen en te beoordelen. De verschuivingen binnen de ruimtelijke planning zorgen voor nieuwe, aanvullende manieren om met de stadsrandzone en de ruimtelijke kwaliteit in dit gebied om te kunnen gaan. Ontwikkelingsplanologie, een gebiedsgerichte aanpak en interactief beleid zijn voorbeelden van planningsperspectieven waarmee met de dynamiek in de stadsrandzone omgegaan kan worden, kansen benut kunnen worden, en de ruimtelijke kwaliteit in de stadsrandzone verbeterd en gewaarborgd kan worden.

Het volgende hoofdstuk geeft allereerst een beeld van de casestudie, de stadsrandzone van zuidwest Leeuwarden als onderdeel van de Gebiedsontwikkeling Nieuw Stroomland. Vervolgens wordt deze casestudie in hoofdstuk vier gekoppeld aan de theoretische achtergrond die in dit hoofdstuk gegeven is.

3. Gebiedsontwikkeling Nieuw Stroomland

3.1 Inleiding

In de stadsrandzone aan de zuid- en zuidwestkant van Leeuwarden staan grote veranderingen op de agenda. Als gevolg van diverse ontwikkelingen zal dit gebied, Nieuw Stroomland genoemd, de komende decennia ingrijpende ruimtelijke consequenties doormaken. Volgens de betrokken overheden is het van belang om deze grootschalige én kleinschalige ontwikkelingen op elkaar afstemmen zodat verrommeling voorkomen wordt en de ruimtelijke kwaliteit versterkt wordt (Stuurgroep Gebiedsontwikkeling Nieuw Stroomland, 2008; Provincie Fryslân, 2010). Om tot een optimale afstemming tussen de ontwikkelingen in de zuidwestelijke stadsrandzone te komen is de Gebiedsontwikkeling Nieuw Stroomland opgezet. De Gebiedsontwikkeling is tevens een manier om ideeën en initiatieven van andere partijen op te roepen. Figuur 3.1 toont het plangebied van Nieuw Stroomland (zie pagina 35). Omdat de ontwikkelingen gemeentegrensoverschrijdend zijn werken de drie betreffende gemeenten, Leeuwarden, Menaldumadeel en Littenseradiel, samen. De provincie Fryslân en het ministerie van VROM maken tevens deel uit van het project. De provincie Fryslân heeft de regierol in de Gebiedsontwikkeling Nieuw Stroomland. Het ministerie van VROM is aan de gebiedsontwikkeling verbonden via het Innovatieprogramma Mooi Nederland. VROM heeft dit programma opgezet met als doel meer partijen aan de slag te laten gaan met ruimtelijke kwaliteit en de identiteit van stad en land. Nieuw Stroomland is één van de 26 projecten die in het kader van dit programma een financiële bijdrage ontvangen van VROM (VROM, 2010a).

De komende jaren zal door de overheid, marktpartijen en particulieren invulling gegeven worden aan de Gebiedsontwikkeling Nieuw Stroomland. Omdat de ontwikkelingen in het gebied gemeentegrensoverschrijdend zijn en een grote impact op de regio hebben is besloten om één gezamenlijke Intergemeentelijke Structuurvisie op te stellen die de voorgenomen koers laat zien (Provincie Fryslân, 2010). De structuurvisie is voor alle drie overheidslagen een geheel nieuw instrument uit de nieuwe Wet ruimtelijke ordening (Wro) uit 2008. Dit is een strategisch beleidsdocument dat de hoofdlijnen bevat van de voorgenomen ruimtelijke ontwikkeling van het gebied waarop de structuurvisie betrekking heeft, evenals de hoofdzaken van het door de vaststellende overheid te voeren ruimtelijk beleid. De overheden zijn wel verplicht een visie op te stellen, de inhoud is echter vrij in te vullen. De Wro stelt geen eisen aan de diepgang en het detailniveau van een structuurvisie (Voogd, 2006; VROM, 2008).

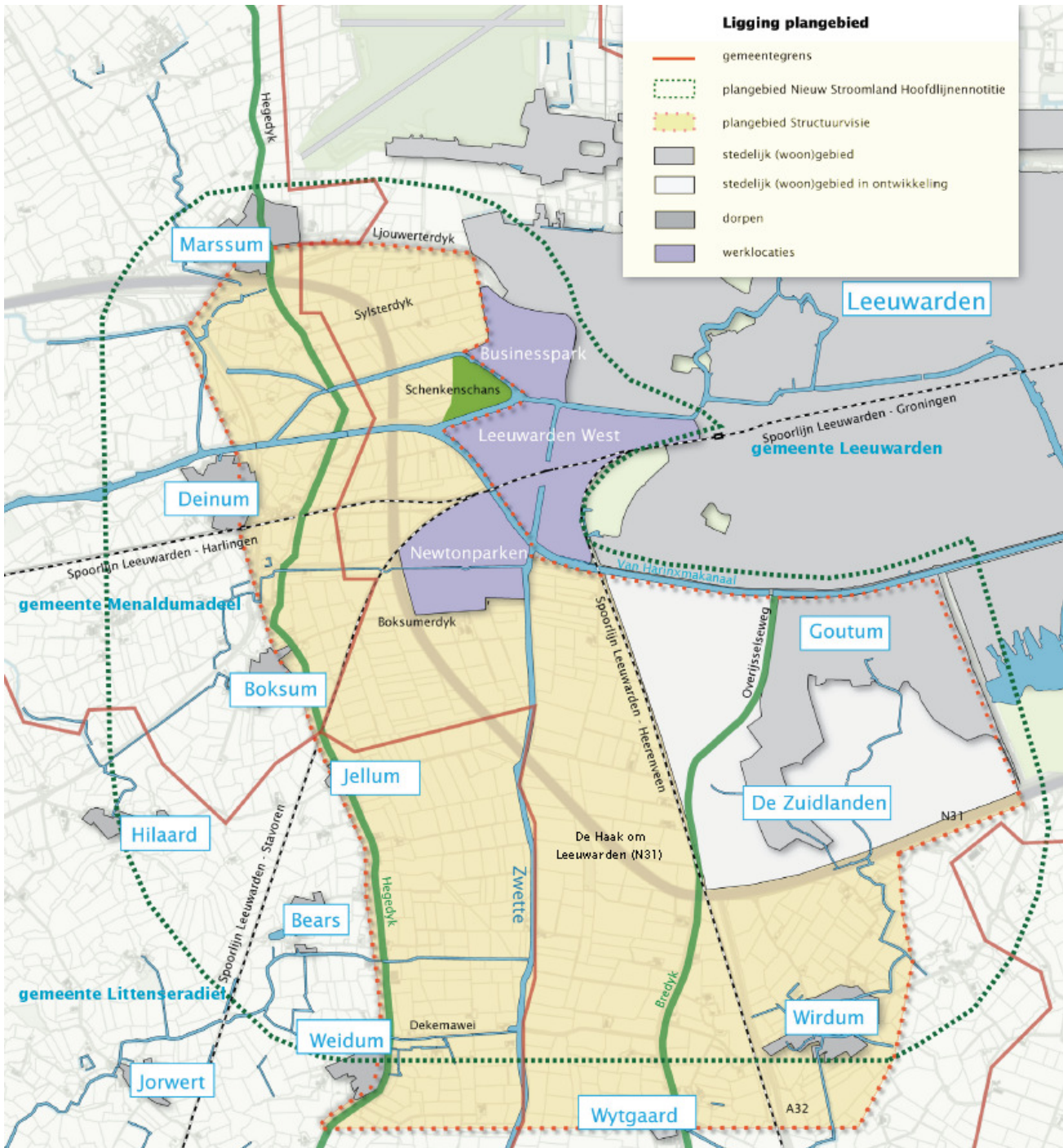
In 2008 hebben de betrokken beleidsmakers als opstap naar de Intergemeentelijke Structuurvisie Nieuw Stroomland een Hoofdlijnennotitie opgesteld. Hierin staan de ambities van de Gebiedsontwikkeling Nieuw Stroomland en wordt een oproep gedaan aan marktpartijen om initiatieven en ideeën in te brengen. De ambities uit de Hoofdlijnennotitie worden vervolgens doorvertaald naar de Intergemeentelijke Structuurvisie (Stuurgroep Gebiedsontwikkeling Nieuw Stroomland, 2008). De Intergemeentelijke Structuurvisie geeft de samenhangende visie van de drie gemeenten op de ontwikkelingen binnen Nieuw Stroomland weer voor de komende 10 jaar, met een doorkijk naar de periode daarna. Hiermee kan de structuurvisie gezien worden als een ontwikkelingsvisie, die de voorgenomen koers weergeeft, maar ook als een inspiratiebron voor nieuwe initiatieven en ontwikkelingen voor de komende jaren. Het plangebied van de Gebiedsontwikkeling Nieuw Stroomland is te zien in Figuur 3.1. Deze begrenzing is grotendeels tot stand gekomen op basis van de dorpsranden en door landschappelijke en infrastructurele lijnen (Bolscher, 2010). De Intergemeentelijke Structuurvisie Nieuw Stroomland is opgesteld vanuit diverse bouwstenen en onderliggende beleidskaders,

zoals de Landschapsvisie en het Streekplan Fryslân 2007 (H+N+S Landschapsarchitecten, 2010; Provincie Fryslân, 2006). Gedurende het opstellen van de Intergemeentelijke Structuurvisie hebben expertmeetings met diverse organisaties bijgedragen aan de inhoud en keuzes binnen de structuurvisie. Binnen het project 'Vrienden van Nieuw Stroomland' hebben bewoners en belangenpartijen door middel van keukentafelgesprekken hun ideeën kenbaar kunnen maken.

Op het moment van schrijven ligt het concept van de Intergemeentelijke Structuurvisie ter inzage. Het is de verwachting dat de betrokken gemeenteraden begin 2011 een besluit nemen over de vaststelling van de Structuurvisie.

De volgende paragraaf schetst een beeld van de kenmerken van het plangebied. De ontstaansgeschiedenis van het gebied komt aan bod, evenals de recente ontwikkelingen binnen deze stadsrandzone. Paragraaf 3.3 gaat in op de structuurvisie en de diverse ontwikkelingen die plaats zullen vinden in Nieuw Stroomland. De visie op de ruimtelijke kwaliteit binnen de stadsrandzone van Leeuwarden komen in paragraaf 3.4 aan bod. Tenslotte zal paragraaf 3.5 de belangrijkste kenmerken van de Gebiedsontwikkeling Nieuw Stroomland samenvatten.

Figuur 3.1: Plangebied Gebiedsontwikkeling Nieuw Stroomland (huidige situatie).

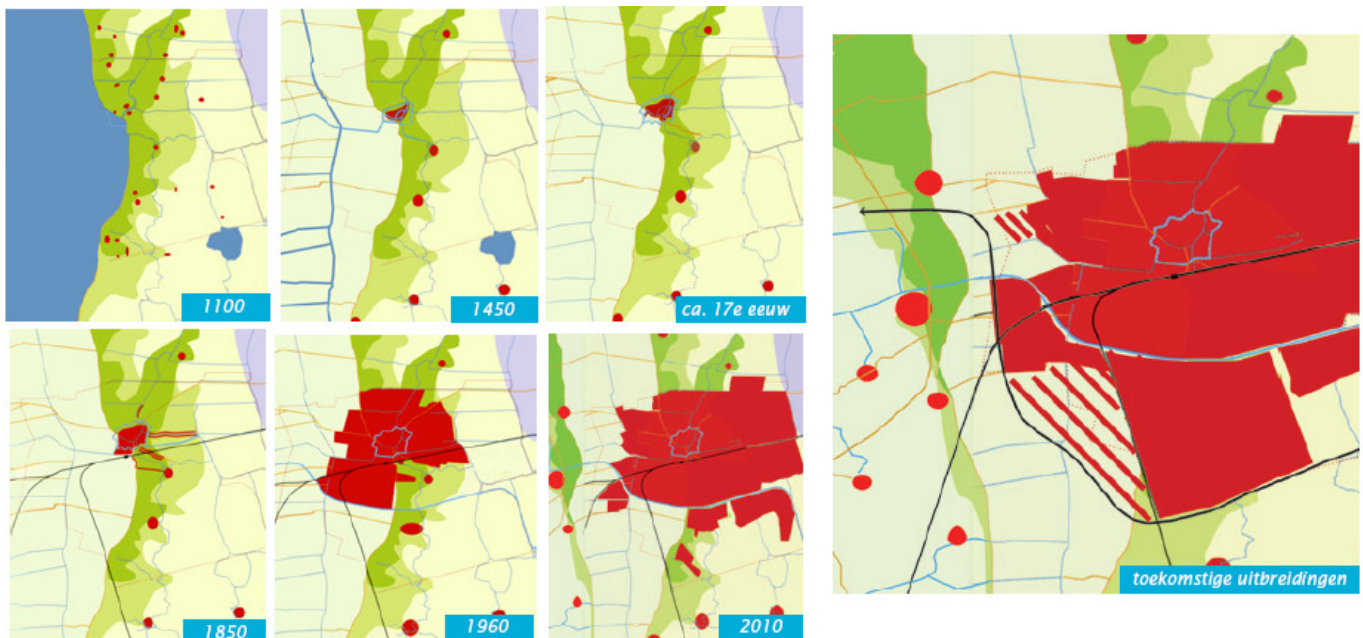

Bron: Intergemeentelijke Structuurvisie Nieuw Stroomland (Definitief Concept), Provincie Fryslân, 2010 (Kaart gemaakt door HKB Stedenbouwkundigen).

3.2 De gebiedskenmerken

Het is onder andere de kenmerkende landschappelijke structuur waar Nieuw Stroomland de naam aan te danken heeft. Leeuwarden lag vroeger aan de oostelijke oever van de Middelzee, een zeearm van de Waddenzee. De randen van deze oude waterstroom werden gevormd door kwelderwallen, waarop de zeedijken zijn aangelegd en de huidige dorpenreeks is ontstaan. Nadat het gebied dicht begon te slibben, is men in de 13^e en 14^e eeuw begonnen met het inpolderen van de oude Middelzee. In de daarop volgende eeuwen ontwikkelde Leeuwarden zich tot een bloeiende stad. Leeuwarden is sindsdien zo gegroeid dat het westelijke deel van de stad nu in de oude Middelzee ligt. In tegenstelling tot de bloei van Leeuwarden, hebben de dorpen een beperkte groei doorgemaakt. De cultuurhistorische waarde van de dorpen wordt tegenwoordig als een unieke kwaliteit in Nieuw Stroomland gezien (Provincie Fryslân, 2010). Een andere unieke kwaliteit van het gebied is het kenmerkende landschap (H+N+S Landschapsarchitecten, 2010). Door de historische ontwikkeling van het landschap wordt het plangebied van Nieuw Stroomland nu gekenmerkt door twee landschapstypen. Enerzijds het open en weidse Middelzeegebied, met een agrarische uitstraling en zeer weinig bebouwing en beplanting. Anderzijds de hoger in het landschap gelegen kwelderwallen die belangrijke noord-zuid gerichte structuurlijnen vormen. De kwelderwallen zijn grotendeels beplant en hier bevinden zich de doorgaande wegen en de dorpenreeks. Hiermee vormen de kwelderwallen “een duidelijke grens en een karakteristiek silhouet aan weerszijden van het Middelzeegebied” (Provincie Fryslân, 2010, p. 27). Figuur 3.2 laat deze twee contrasterende landschapstypen zien. Figuur 3.2 laat overigens ook zien dat het karakteristieke silhouet ten oosten van het Middelzeegebied niet in stand gehouden is. De vroegere Middelzee is inmiddels al bijna tot de helft bebouwd, en door toekomstige uitbreidingen zal de Middelzee zelfs nog verder symbolisch ‘dichtslibben’. De kenmerkende openheid van de Middelzee wordt hiermee verder aangetast.

Figuur 3.2: De ontwikkeling van Leeuwarden en het landschap vanaf 1100.

Bron: Intergemeentelijke Structuurvisie Nieuw Stroomland (Definitief Concept), Provincie Fryslân, 2010.

Behalve de landschapstypen toont Figuur 3.2 hoe de stad Leeuwarden zich door de eeuwen heen ontwikkeld heeft. De grote groei van de stad vindt plaats na de Tweede Wereldoorlog. In de eerste decennia vindt de fysieke uitbreiding voornamelijk plaats in de vorm van woningbouw. Na die tijd vragen naast wonen ook andere functies ruimte, zoals stedelijke voorzieningen, werkgelegenheid en ook recreatie. De stedeling zoekt de rust en ruimte van het aangrenzende platteland op om te ontspannen (Historisch Centrum Leeuwarden, 2010).

Behalve de fysieke uitbreiding en de functieveranderingen die stad en land doorgemaakt hebben is ook in sociaal opzicht veel veranderd in het gebied. Vanaf de jaren '60 is een tendens te zien van verhuizingen vanuit Leeuwarden naar het omliggende platteland. Op zoek naar ruimte en rust kiezen vooral de hogere inkomensgroepen voor een woning in de nabije dorpen, buiten de gemeente Leeuwarden. Een andere belangrijke reden hiervoor is het gebrek aan een geprofileerde woonwijk in Leeuwarden (Historisch Centrum Leeuwarden, 2010). Om Leeuwarden economisch op peil te houden wil de gemeente deze hogere inkomensgroepen graag terug halen (Geïnterviewde A, 2010). De grootschalige woonwijken die de laatste jaren aan de rand van Leeuwarden ontwikkeld zijn moeten hiervoor zorgen. In deze woonwijken is hoog ingezet op de kwaliteit van de leefomgeving. De wijken hebben veelal landelijke elementen, zoals veel water en groen. De Zuidlanden, een woonwijk die nog ontwikkeld zal worden, wordt opgedeeld in verschillende buurtschappen met elk een eigen karakteristieke sfeer en cultuurhistorische elementen (GEM de Zuidlanden, 2010). Het geven van een dorpse uitstraling aan deze wijken kan als een teken gezien worden van de vervlechting tussen stad en land. Mensen willen wel in of nabij de stad wonen, maar toch in een landelijke leefomgeving met het buitengebied als het ware in de achtertuin. Ook het feit dat stedelingen zich in omliggende dorpen vestigen draagt bij aan de vervlechting. De forensen wonen in en rond de dorpen, terwijl hun dagelijkse activiteiten zich voornamelijk in de stad af blijven spelen (Dijkstra, 2010).

Andersom raken ook plattelandsbewoners meer beïnvloed door de stad. De mentale verstedelijking genoemd in hoofdstuk twee speelt ook in Nieuw Stroomland en de wijdere omgeving. De auteur Geert Mak (2002) omschrijft in zijn boek *Hoe God verdween uit Jorwerd* de veranderingen in het dorp Jorwerd, ongeveer tien kilometer van Leeuwarden gelegen. Het boek geeft de veranderende verhouding tussen stad en land weer en vormt daarmee een uitwerking van de achterliggende processen die in het theoretisch raamwerk beschreven zijn. De inwoners van het dorp Jorwerd, net als die van andere dorpen in de omgeving, leven niet langer slechts van de landbouw en raken steeds meer bekend met de stedelijke invloedssfeer. De dorpsvoorzieningen zoals de kruidenier, de bakker en de slager verdwijnen grotendeels doordat Leeuwarden de bewoners in deze behoeften voorziet. Omdat het boerenleven grotendeels uit de dorpen verdwenen is, wordt de stad de plek voor werkgelegenheid, onderwijs, ontspanning en vrijetijdsvervulling. Waar de dorpen vroeger vooral zelfvoorzienend waren, beslaat Leeuwarden nu een groot regionaal verzorgingsgebied voor allerlei facetten van het dagelijkse leven.

In sociaal opzicht zijn stad en land dus naar elkaar toegegroeid. In fysiek opzicht is de stad Leeuwarden steeds verder richting de dorpen gegroeid. Woonwijken, bedrijventerreinen en infrastructuur zijn een belangrijke factor geweest in de fysieke groei van Leeuwarden die Figuur 3.2 toont. Door de stedelijke groei van de afgelopen decennia is de grens van de gemeente Leeuwarden aan de oostzijde bereikt. Uitbreiding ten noorden van Leeuwarden is niet mogelijk is door de locatie van de vliegbasis. Voor verdere fysieke groei biedt daarom alleen de west en zuidkant van de stad nog geschikte locaties (Historisch Centrum Leeuwarden, 2010). De fysieke groei die aan de west- en zuidwestkant van Leeuwarden heeft plaatsgevonden, heeft ervoor

gezorgd dat de scherpe lijn van het Van Harinxmakanaal niet langer als fysieke grens functioneert. Geleidelijk is op bepaalde punten de sprong over het kanaal gemaakt als gevolg van de aanleg van bedrijventerreinen, woonwijken en grootschalige infrastructuur. Aan de westkant van Leeuwarden zijn bedrijventerreinen buiten het kanaal ontwikkeld, namelijk de Newtonparken, en ruimte voor aanvulling en uitbreiding van deze terreinen is reeds gereserveerd. Het dorp Goutum, in Figuur 3.1 onder het Van Harinxmakanaal te zien, zal door de aanleg van de uitbreidingslocatie de Zuidlanden geheel in de stedelijke sfeer ingesloten raken. Het gebied onder het van Harinxmakanaal, tussen de Overijsselseweg en de spoorlijn Leeuwarden-Heerenveen, is momenteel nog open. Volgens de legenda van Figuur 3.1 is dit stedelijk (woon)gebied in ontwikkeling. Volgens de plannen zal ook hier de verstedelijkingsprong over het kanaal gemaakt worden. Hiermee zal de scherpe grens die het Van Harinxmakanaal nu nog gedeeltelijk vormt definitief doorbroken worden (Stein, 2010). Fysieke grenzen worden doorbroken en houden de verweving van Leeuwarden met het omliggende platteland dus niet tegen.

Door de ruimtelijke ingrepen wordt het typerende open Middelzeegebied doorsneden. In de Intergemeentelijke Structuurvisie Nieuw Stroomland (conceptversie) wordt geconstateerd dat de stadsrandzone hierdoor versnipperd en verrommeld raakt, en de verbindingen tussen de stad en het omliggende land verstoord raken (Provincie Fryslân, 2010). Met toekomstige ontwikkelingen in zicht dreigt het Middelzeegebied symbolisch gezien opnieuw dicht te slibben. Om Leeuwarden en de omliggende dorpen economisch sterk te houden achten de lokale overheden diverse ruimtelijke ontwikkelingen nodig. De ingrijpende projecten die hieruit volgen, zoals de aanleg van infrastructuur en woon- en werklocaties, zullen vervolgens leiden tot nieuwe veranderingen in het gebied. In Nieuw Stroomland willen beleidsmakers dus ruimte bieden aan groei, maar tegelijkertijd wenst men zorg te dragen voor het landschap. Om te voorkomen dat het landschap nog verder verrommeld en verstoord raakt door deze toekomstige dynamiek is er ruim aandacht voor de ruimtelijke kwaliteit nodig en wil men de ontwikkelingen op elkaar afstemmen. De volgende paragraaf zal uiteenzetten welke ontwikkelingen binnen Nieuw Stroomland verwacht kunnen worden.

3.3 De ontwikkelingen binnen Nieuw Stroomland

Door ruimtelijke ontwikkelingen zal het gebied ten zuidwesten van Leeuwarden volgens de beleidsmakers drastisch gaan veranderen. Onder deze ontwikkelingen vallen grootschalige structuurbepalende ontwikkelingen zoals de Haak om Leeuwarden (de N31) en de uitbreidingslocatie de Zuidlanden. Door toenemend woon-werkverkeer in de regio Leeuwarden heeft het wegennet rond en naar Leeuwarden de top van de capaciteit bereikt. Van de aanleg van de Haak om Leeuwarden en van de uitbreidingslocatie de Zuidlanden wordt verwacht dat het wegennet ontlast wordt en de bereikbaarheid zal verbeteren (VROM, 2010d). Dit zal betere kansen moeten bieden voor de toekomstige economische en ruimtelijke ontwikkeling van stad en regio. Omdat Leeuwarden relatief veel bewoners met een laag inkomen heeft, willen beleidsmakers met behulp van de Zuidlanden bewoners naar de stad trekken met midden- en hogere inkomens. Deze hogere inkomensgroep kan de economie en werkgelegenheid van Leeuwarden een impuls geven (Geïnterviewde A, 2010). Ook bedrijvigheid wordt als een belangrijke factor gezien bij het beleid voor Nieuw Stroomland. Leeuwarden en de regio ondervinden namelijk concurrentie van bijvoorbeeld Groningen, maar ook van andere steden in Friesland zoals Heerenveen en Drachten. Om de economische ontwikkeling van Leeuwarden op peil te houden zijn bedrijfslocaties daarom een belangrijk aandachtspunt in het ruimtelijk beleid (Geïnterviewde A, 2010). Bedrijventerreinen worden echter vaak in verband gebracht met verrommeling. Het ruimtelijk beleid zal daarom niet enkel de economische doelen in oog

moeten houden, maar ook voldoende aandacht besteden aan de kwaliteit van de terreinen en omgeving.

Met de komst van de Haak om Leeuwarden ligt voor beleidsmakers de kans vrij om beleid te creëren voor overige ontwikkelingen in het gebied (Stein, 2010). Hiermee kan de Haak gezien worden als aanjager van de Gebiedsontwikkeling Nieuw Stroomland. Behalve de Haak zijn nog enkele ingrijpende ontwikkelingen binnen Nieuw Stroomland al vastgelegd in harde plannen. Dit betekent dat de financiering rond is en de plannen gereed zijn voor uitvoering (Provincie Fryslân, 2010). Deze structuurbepalende plannen zijn één op één overgenomen in de Intergemeentelijke Structuurvisie Nieuw Stroomland. Door de uitvoering van deze projecten wordt de kans geboden het gebied verder te ontwikkelen. Enkele plannen en initiatieven zijn al ingediend door marktpartijen en zijn reeds aangestipt in de Intergemeentelijke Structuurvisie, zoals de Dairy Campus en het Energiepark. Naast de plannen en initiatieven die in de Intergemeentelijke Structuurvisie genoemd zijn, worden in de toekomst meer ontwikkelingen verwacht van marktpartijen. De visie van de beleidsmakers is dat de ruimtelijke kwaliteit in het gebied versterkt moet worden, en dat initiatiefnemers uitgenodigd worden om hier hun bijdrage aan te leveren.

De ontwikkelingen

Van twee grootschalige ontwikkelingen liggen de besluitvorming en financiering al vast. De plannen voor de Haak om Leeuwarden en de Zuidlanden zijn daarom één op één overgenomen in de structuurvisie. Andere ontwikkelingen binnen Nieuw Stroomland zijn de uitbreiding van de bedrijventerreinen aan de westkant van Leeuwarden en de Dairy Campus. Een initiatief dat ingediend is en (voorlopig) goedgekeurd is, maar nog geen hard plan vormt, is het Energiepark.

- De Haak om Leeuwarden: De Haak is de nieuwe rijksweg (N31) aan de zuidwestkant van Leeuwarden. De weg doorsnijdt Nieuw Stroomland en wordt het belangrijkste structurerende element in het gebied. Bij het ontwerp van de Haak is rekening gehouden met het open landschap: “een inpassing zonder opsmuk (...) verticale elementen als lichtmasten of bomen ontbreken” (p. 19).

Naast de Haak worden ook nieuwe invalswegen naar Leeuwarden gerealiseerd. Hierdoor komen een aantal oude wegen te vervallen, waardoor landschapsherstel mogelijk is en oude structuren weer zichtbaar worden. Tevens biedt het ruimte voor recreatie en bijzondere vormen van wonen (Stuurgroep Gebiedsontwikkeling Nieuw Stroomland, 2008).

- De Zuidlanden: De stedelijke uitbreidingslocatie de Zuidlanden bestaat voornamelijk uit woningbouw. De prognose is om in totaal 6.500 woningen gefaseerd te bouwen, gespreid over circa 20 jaar. Door de huidige economische situatie valt de verkoop echter tegen. 4000 woningen is volgens Scheper (2010) een meer haalbare schatting. De woningen worden verspreid over buurtschappen waardoor een dorpse sfeer ontstaat. Met de bouw van het buurtschap Techum is reeds in 2008 begonnen. Andere belangrijke onderdelen van de Zuidlanden vormen het wegenknooppunt Werpsterhoek en het nog te ontwikkelen treinstation Werpsterhoek. De Overijsselseweg wordt de invalsweg vanaf de Haak die als stadsas zal moeten fungeren. Rond deze infrastructurele punten wordt ruimte gereserveerd voor stedelijke functies zoals kantoren en bedrijven, commerciële voorzieningen en zorg-, onderwijs- en buurtvoorzieningen.

- Bedrijventerreinen: In Figuur 3.1 zijn de bestaande bedrijventerreinen zichtbaar. De beleidsmakers willen deze bedrijvenparken uitbreiden met nieuwe duurzame parken. Newtonpark IV is gereed voor gronduitgifte. Newtonpark III en de uitbreiding van het

Businesspark zullen daarna volgen. Verder zijn op de visiekaart uit de structuurvisie drie zoekgebieden voor werklocaties aangewezen. Dit betekent dat mogelijke toekomstige uitbreidingen die niet meer op de overige bedrijventerreinen passen hier plaats kunnen vinden.

- Dairy Campus: De Dairy Campus wordt een kenniscentrum voor onderwijs en onderzoek voor de melkveehouderij. Hiertoe wordt de huidige locatie van Nij Bosma Zathe uitgebreid. Nij Bosma Zathe is een praktijkcentrum voor onderzoek en kennisoverdracht op het gebied van melkveehouderij van de Wageningen Universiteit (Provincie Fryslân, 2010).

- Energiepark: Het Energiepark zal duurzame bedrijvigheid en kantoren, diverse vormen van energieopwekking, waterbeheer en een energiekenniscentrum gaan omvatten. Het park moet worden aangevuld met landschappelijke en recreatieve voorzieningen (Provincie Fryslân, 2010, p. 31). Volgens de initiatiefnemers zullen bedrijvigheid, educatie, landschap, water en recreatie elkaar op een duurzame en landschappelijke manier ontmoeten. Het is de bedoeling dat het Energiepark gerealiseerd zal worden op het eiland Ritsumazijl, waarvan de initiatiefnemers de grond al jaren bezitten (zie Figuur 3.3). Deze locatie roept grote weerstand op van omwonenden die altijd gedacht hebben dat het eiland Ritsumazijl open groen gebied zou blijven. De bewoners zijn dan ook fel tegen het plan op juist deze locatie. “Het is een ordinaire manier om economische belangen te verpakken” (Informatieavond, 2010, reactie bewonersorganisatie). Het is daarom nog maar de vraag of het Energiepark in deze vorm, en vooral op deze locatie, goedkeuring zal krijgen van alle gemeenteraden.

Figuur 3.3: Het eiland Ritsumazijl, toekomstige inrichting volgens de visiekaart en de huidige situatie.

Bronnen: Visiekaart Intergemeentelijke Structuurvisie (Provincie Fryslân, 2010) en Google Maps (2010).

Bovenstaande ontwikkelingen zorgen ervoor dat de stadsrandzone van Leeuwarden een geheel andere invulling zal krijgen dan nu het geval is. Volgens de Intergemeentelijke Structuurvisie (Provincie Fryslân, 2010) is het de bedoeling dat deze nieuwe invulling aan bepaalde randvoorwaarden zal voldoen. Bij de Gebiedsontwikkeling Nieuw Stroomland zijn daarom twee pijlers opgesteld die als richtlijn dienen voor de toekomst van het gebied. De bovenstaande ontwikkelingen, en alle overige ontwikkelingen die zullen volgen, moeten aan de deze twee pijlers bijdragen. De twee pijlers zijn duurzaamheid en ruimtelijke kwaliteit.

Bij de pijler duurzaamheid leggen de beleidsmakers de focus gelegd op duurzame energie en watertechnologie. Leeuwarden heeft namelijk de ambitie om in 2020 een *Full Sustainable City* te zijn. Met deze energieneutrale positie wil Leeuwarden koploper zijn op het gebied van duurzaamheid. Omdat duurzaamheid de laatste jaren een ‘hot item’ is, kan een dergelijke ambitie echter ook gezien worden als prestigemiddel, naast het wezenlijke doel om een

duurzame stad te zijn. Om de ambitie te halen willen de beleidsmakers mogelijkheden bieden om binnen Nieuw Stroomland in de praktijk met kleinschalige en grootschalige innovatieve projecten te werken. De experimenteergebieden die in de Intergemeentelijke Structuurvisie aangewezen zijn moeten hiervoor de mogelijkheid bieden. Binnen de Zuidlanden kan bijvoorbeeld gedacht worden aan duurzame woningen en experimenten met afvalwaterzuivering (Provincie Fryslân, 2010).

De tweede pijler binnen de gebiedsontwikkeling is de ruimtelijke kwaliteit. Bij deze pijler staat het zoveel mogelijk behouden, herstellen dan wel ontwikkelen van de ruimtelijke kernkwaliteiten van het gebied centraal. “Deze maken het gebied uniek en bieden een sterke identiteit voor de toekomst” (Provincie Fryslân, 2010, p. 11). Op de ruimtelijke kwaliteit binnen Nieuw Stroomland wordt in de volgende paragraaf uitgebreid ingegaan.

Binnenhaaks en buitenhaaks

De meest ingrijpende ruimtelijke ontwikkeling binnen Nieuw Stroomland is de Haak om Leeuwarden. Door de aanleg van de Haak zal het open landschap doorsneden worden. Hierdoor kan onderscheid gemaakt worden tussen het binnenhaakse en het buitenhaakse gebied. Binnenhaaks is de zone tussen het tracé van de Haak en de bestaande stedelijke bebouwing aan de stadskant. Buitenhaaks ligt dan het landelijke gebied ten westen en zuiden van de Haak om Leeuwarden.

Het binnenhaakse gebied wordt in verschillende dichtheid ontwikkeld. De leidraad hierbij is het concept van ‘wijken en raken’, uitgebeeld in Figuur 3.4. Op twee plekken raakt de stedelijke bebouwing de Haak. De twee raakpunten worden gevormd bij de aanraking van de Haak met de nieuwe Westelijke invalsweg, en bij het zuidelijk gelegen knooppunt Werpsterhoek waar bedrijvigheid en woningbouw langs de Haak ontwikkeld zal worden. Op twee andere plekken langs de Haak wijkt het landschap van de Haak af, zodat het open landschap hier tot aan de stadsgrens door loopt waarmee deze kwaliteit verankerd kan worden. Bij het eiland Ritsumazijl en tussen Werpsterhoek en Newtonpark IV wordt ingezet op het ‘wijken’. Hierdoor is er vanaf de Haak aan weerszijden uitzicht, met de stad op een gepaste afstand zichtbaar (Provincie Fryslân, 2010, p.37).

Met het concept van wijken en raken wordt het eiland Ritsumazijl in eerste instantie dus als wijkpunt beschouwd. Toch is het Energiepark op de visiekaart op deze locatie ingetekend. Wanneer dit initiatief doorgang vindt, zal het wijkpunt verplaatst worden naar de noordkant van het eiland Ritsumazijl (Bolscher, 2010). Tussen het Energiepark en de Haak is een groenzone van 60 meter voorzien. Ondanks deze groenzone kan deze plek echter ook als een punt van raken gezien worden. Voor de beleidsmedewerker VROM van de gemeente Menaldumadeel is het minimum van 60 meter dan ook te weinig. In zijn ogen had een zone van 300 meter meer bijgedragen aan het behouden van de open uitstraling van het landschap (Dijkstra, 2010).

Figuur 3.4: Het concept van wijken en raken (globaal getekend).

Bron: Visiekaart Intergemeentelijke Structuurvisie (Provincie Fryslân, 2010). Eigen bewerking ten opzichte van de beschrijving in de structuurvisie.

In de overige gebieden in de stadsrandzone van zuidwest Leeuwarden staan minder ingrijpende ontwikkelingen op de agenda. Rond de oude vaarverbinding van Sylsterrak en rondom de Zwette zullen twee robuuste groene aders worden gecreëerd. Beide aders moeten groene verbindingen vormen tussen stad en platteland, waarbij ingezet wordt op recreatief medegebruik. Deze aders maken ook deel uit van de twee grotere gebieden waar ingezet wordt op het principe van 'wijken'. Op twee plekken zal van de Haak afgeweken worden, namelijk in het gebied tussen de Newtonparken en Werpsterhoek en in het gebied ten noorden van de Newtonparken. In deze gebieden zal ruimte weggelegd worden voor de groenstructuur. Het is namelijk de wens van de beleidsmakers om hiermee de openheid van het Middelzeegebied binnenhaaks door te laten lopen tot aan de stadsgrens van Leeuwarden (Provincie Fryslân, 2010). Toch toont de visiekaart in Bijlage 2 (p. 81) dat in deze open gebieden ruimte voor experimenteergebieden weggelegd is, en dat hectares gereserveerd zijn voor mogelijke uitbreiding van bedrijvigheid. Het is dan misschien maar de vraag in hoeverre het een duidelijk wijkpunt zal zijn waar de openheid van het landschap binnenhaaks nog ervaren kan worden.

In het buitenhaakse gebied wordt bebouwing slechts incidenteel toegestaan. Het is namelijk de wens van bewoners en beleidsmakers om het kenmerkende open karakter van het landschap in stand te houden. Daarom zal het agrarisch grondgebruik hier de boventoon blijven voeren. Ook op de kwelderwallen en de kweldervlaktes langs het Middelzeegebied is ruimte voor de agrarische sector en verbreding daarvan. Tevens zal het cultuurhistorische landschap behouden en versterkt moeten worden. Door de komst van de Haak komen bestaande wegen te vervallen. Dit biedt de mogelijkheid om het landschap in de oorspronkelijke staat terug te brengen en daarmee de historische structuren weer zichtbaar te maken. Ook biedt het de kans recreatieve verbindingen te verbeteren en ontwikkelen (Provincie Fryslân, 2010).

Daar waar het principe van ‘raken’ geldt kan het open houden van het kenmerkende buitenhaakse open Middellzeegebied een uitdaging zijn. Gezien de belangrijke infrastructuurlijnen die hier de stadsrandzone binnenkomen, kunnen het aantrekkelijke gebieden zijn om de economische positie en het imago van Leeuwarden verder te versterken. Bovendien zal succesvolle ontwikkeling binnenhaaks tot meer ontwikkelingsdrang leiden. Het is niet onwaarschijnlijk dat de gemeente Leeuwarden deze ontwikkelingen graag zal omarmen vanuit het oogpunt van economische belangen en de concurrentiepositie. Bij beleidsmakers kan de neiging om de Haak bij de knooppunten toch te overspringen dan groot zijn. Hetzelfde risico kan voor de wijkpunten gelden. Binnenhaaks zal daarom streng vastgehouden moeten worden aan deze wijkpunten, anders is het nog maar de vraag hoeveel er van de ‘robuuste groene aders’ over zal blijven.

De volgende paragraaf gaat in op de pijler ruimtelijke kwaliteit binnen de Gebiedsontwikkeling Nieuw Stroomland. De huidige kwaliteiten worden aangestipt, evenals de beoogde kwaliteiten die door nieuwe ontwikkelingen gecreëerd kunnen worden.

3.4 Ruimtelijke kwaliteit in Nieuw Stroomland

De stadsrand van zuidwest Leeuwarden kent in de huidige situatie een grillig verloop. Het beeld wordt afgewisseld door bedrijventerreinen, infrastructuur, waterwegen, open landschap en woonwijken. De bedrijventerreinen aan de westkant van Leeuwarden geven een verrommeld beeld. Dhr. J.H. Dijkstra, beleidsmedewerker Ruimtelijke Ordening van de gemeente Menaldumadeel, spreekt over ‘ergerlijke blokkendozen’ aan de westkant van Leeuwarden (Dijkstra, 2010). Ook Atelier Fryslân, adviesorganisatie voor ruimtelijke kwaliteit in Friesland, is niet positief over de kwaliteit van de bedrijventerreinen. “De aanblik van de stadsrand stemt iedere keer treuriger. Er is sprake van een oeverloze ontwikkeling aan anonieme bedrijventerreinen. (...) Komende uit de stad westwaarts is het alsof de grijze blokkendozen als kauwgum aan je vastplakken.” (Atelier Fryslân, 2010, p. 5). Om het aanzicht van Leeuwarden bij binnenkomst te verbeteren, heeft Atelier Fryslân een adviesrapport gemaakt over de ruimtelijke kwaliteit van de stadsrandzone. Dit advies is voornamelijk voortgekomen vanuit een visueel oogpunt, de visie is als een beeldverhaal opgesteld met schetsen van gewenste toekomstige beelden.

Bij het versterken en creëren van ruimtelijke kwaliteit is echter meer nodig dan het aanpakken van verrommelde bedrijventerreinen. Wat het functionele aspect van ruimtelijke kwaliteit betreft is de bereikbaarheid binnen Nieuw Stroomland niet wat het zou moeten zijn. Bereikbaarheid is echter een belangrijk aspect bij de ruimtelijk economische ontwikkeling van stad en regio. De weginfrastructuur moet daarom verbeterd worden om verkeersopstoppingen op te kunnen lossen en extra verkeer als gevolg van de stedelijke ontwikkelingen aan te kunnen. Behalve de weginfrastructuur zijn ook andere verbindingen verslechterd. De waterwegen in het gebied zijn verstoord geraakt en recreatieve fiets- en wandelverbindingen worden doorsneden door grootschalige infrastructuur, bedrijvigheid en woonwijken aan de rand van de stad. Het platteland wordt daarom minder toegankelijk, en andersom is de stad slechter bereikbaar vanuit het buitengebied. Goede verbindingen tussen Leeuwarden en het omliggende land zijn dus niet alleen noodzakelijk voor werkgevers en werknemers, maar ook voor de bewoners, bezoekers, en andere gebruikers van het gebied.

Een ander aspect van de ruimtelijke kwaliteit binnen Nieuw Stroomland is de herkenbaarheid van stad en land. Volgens de beleidsmakers hebben infrastructuurlijnen een versnipperende werking op het open landschap. De kenmerkende landschappelijke structuur van de open

Middelzee, omlijnd met de hoger gelegen kwelderwallen, wordt bovendien bedreigd doordat de stad verder richting de westelijke oever van de Middelzee groeit. Voor de ontwikkeling van de stad en de regio heeft Leeuwarden belang bij een aantrekkelijk en goed functionerend buitengebied. Om het imago en de uitstraling van Leeuwarden op peil te houden, willen de overheden de herkenbaarheid van de stadsentrees ruim aandacht geven. Ook de bedrijventerreinen, die nu een verrommelde indruk maken, wil men met zorg en kwaliteit ontwikkelen. De stadsrand wordt straks namelijk voor een groot deel en over een grote afstand vanaf de Haak beleefd (Provincie Fryslân, 2010).

De bovenstaande aspecten van de ruimtelijke kwaliteit in Nieuw Stroomland vatten de gebruikswaarde, toekomstwaarde en belevingswaarde kort samen. Zoals in de theoretische discussie genoemd is, kunnen de drie waarden wel worden onderscheiden, maar niet gescheiden. De bovenstaande aspecten zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden. Zo wordt bij de verbetering van de bereikbaarheid ook aandacht geschonken aan de landschappelijke inpassing. Wanneer de beleidsmaker van Nieuw Stroomland alle drie waarden willen bereiken, zullen de vele functies in de Zuidlanden niet alleen functioneel samenhang moeten vertonen, ook in esthetisch opzicht zal het geheel een aantrekkelijk beeld op moeten leveren. Bij nieuwe functies en ontwikkelingen speelt niet alleen ruimtelijke kwaliteit een rol, ook duurzaamheid, en dus de toekomstwaarde, is als rode draad overal mee verweven.

In hoofdstuk twee is genoemd dat ruimtelijke kwaliteit voor een groot deel subjectief is. Iedereen wil het bereiken, maar iedereen bedoelt er weer iets anders mee. Binnen de Intergemeentelijke Structuurvisie is ruimtelijke kwaliteit een belangrijke pijler voor de toekomstige ontwikkeling van het gebied. Om de ruimtelijke kwaliteiten toch te benoemen, moet een manier gevonden worden om met het subjectieve karakter om te gaan. Naast enkele andere bouwstenen en vele discussies heeft de invulling van de pijler ruimtelijke kwaliteit heeft daarom onder andere plaatsgevonden door middel van een workshop (Stein, 2010). Hier zijn de verschillende ideeën en percepties over wat als ruimtelijke kwaliteit gezien wordt aangehoord. Bij deze workshop waren ongeveer een twintigtal personen aanwezig om gezamenlijk de ruimtelijke kwaliteiten voor het gebied vast te stellen. Naast de leden van de Stuurgroep Nieuw Stroomland en een lid van het Provinciaal Ruimtelijk Kwaliteitsteam waren ook diverse deskundigen aanwezig, onder andere op het gebied van water, milieu, economie en verkeer en vervoer. De ideeën van burgers zijn meegenomen door de resultaten van de keukentafelgesprekken uit het project de Vrienden van Nieuw Stroomland bij de workshop te betrekken (Workshop Ruimtelijke Kwaliteit, 2010). Door deze brede opzet zijn verschillende opvattingen over ruimtelijke kwaliteit besproken en kan het begrip vanuit diverse belangrijke invalshoeken bekeken worden. De inbreng van verschillende disciplines kan ervoor zorgen dat de beoogde ruimtelijke kwaliteit vanuit de belevings-, toekomst- én gebruikswaarde bekeken wordt.

Vier ruimtelijke randvoorwaarden

De ruimtelijke kwaliteiten die door de beleidsmakers belangrijk geacht worden voor Nieuw Stroomland zijn in de Intergemeentelijke Structuurvisie ondergebracht onder vier ruimtelijke randvoorwaarden. Deze vier ruimtelijke randvoorwaarden geven als algemene noemer aan binnen welk ruimtelijk kader de ontwikkeling van Nieuw Stroomland plaats kan vinden. Plannen en nieuwe initiatieven worden dus ook geacht aan deze kwaliteiten bij te dragen. De randvoorwaarden voor ruimtelijke kwaliteit binnen Nieuw Stroomland zijn bedacht op basis van de bouwstenen en beleidskaders, de workshop ruimtelijke kwaliteit, expertmeetings en de

uitkomsten van het project Vrienden van Nieuw Stroomland (Scheper, 2010). De vier ruimtelijke randvoorwaarden luiden als volgt (Provincie Fryslân, 2010, p. 32-37):

Herstellen en versterken van de landschapstypen.

De herkenbaarheid van de landschappelijke structuur is belangrijke ruimtelijke kwaliteit voor Nieuw Stroomland. Het gebied ontleent zijn identiteit namelijk aan de voormalige Middellzee en de oude zeedijken. Verdere versnippering van deze historische structuur is daarom ook niet gewenst. Het herstellen en versterken van de aanwezige landschapstypen, als contrast met het stedelijk gebied, is daarom een belangrijke ruimtelijke ambitie. Deze ambitie moet worden verwezenlijkt door het herstel van oude (water)routes, het verduidelijken van de contrastverschillen tussen de Middellzee (grootschalig) en de kwelderwallen (kleinschalig), en het beter toegankelijk maken van het landschap. De agrarische sector wordt gezien als de identiteitsmaker en beheerder van het open en weidse graslandschap. Deze sector is door veranderd beleid, consumentenvoorkeuren en technologische ontwikkeling aan verandering onderhevig. Bij deze verandering wordt gezocht naar meer duurzame, innovatieve landbouw. Hierbij wordt de landbouw experimenteerruimte geboden. Bovendien zijn er mogelijkheden voor verbreding van de landbouw, boeren kunnen nevenactiviteiten voeren zoals natuur-/weidevogelbeheer, toerisme, recreatie etc.

Sterke verbindingen tussen stad en buitengebied

Door de aanleg van de Haak ontstaat de noodzaak én de kans voor goede verbindingen tussen stad en ommeland. Er wordt ingezet op nieuwe recreatieve wandel-, fiets- en ruiterspaden en de ontwikkeling van vaarwegen en de aanleg van natuurgebieden met recreatief medegebruik.

Als aanvulling op de groenstructuur van Leeuwarden wordt ingezet op twee nieuwe robuuste groene aders, met recreatief medegebruik. Meer ruimte voor recreatie is noodzakelijk door de druk die te verwachten is vanuit de Zuidlanden. Bovendien worden de omliggende dorpen ook aantrekkelijker voor wonen en recreatie door de betere verbindingen.

Niet infrastructuur maar landschap als leidmotief voor de stadsrand

De Haak wordt zo vormgegeven dat de weg in het landschap is ingepast. Dit betekent dat de N31 geen dominante rol heeft, het landschap is leidend. Het tracé is compact en loopt op maaiveldniveau. Om een open uitzicht aan weerszijden van de weg te behouden wordt ingezet op het 'wijken' van de weg met de stad. Op twee plekken in het tracé 'raken' stad en weg elkaar wel. Dit is bij het knooppunt Werpsterhoek, waar de Overijsselseweg als invalsweg vanuit de Haak naar de stad loopt. Het andere raakpunt is bij de Westelijke invalsweg. Langs deze twee knooppunten kan de kwaliteit en herkenbaarheid van de stadsentrees versterkt worden door nieuwe stedelijke iconen.

Geleidelijke overgang van stad naar landschap met herkenbare stadsentrees

Een geleidelijke overgang daar waar stad en land elkaar ontmoeten betekent dat stedelijke functies richting de stadsrand ruimer zijn opgezet dan richting het stadshart, waarbij veel ruimte is gereserveerd voor riet, ruige grassen en water. Functies als waterberging en waterzuivering kunnen hier een plek krijgen, naast recreatieve wandelpaden.

De nieuwe invalswegen vanaf de Haak richting de stad krijgen een andere identiteit mee. Langs ruim opgezette en groene lanen kan de bebouwing zich hier verdichten en architectonisch kenbaar gemaakt worden. Nieuwe herkenningspunten ontstaan langs deze lanen en er zijn voldoende mogelijkheden voor het ontwikkelen van een complementsierend aanbod van werkmilieus. De beeldkwaliteit van de aangrenzende bebouwing krijgt veel aandacht.“

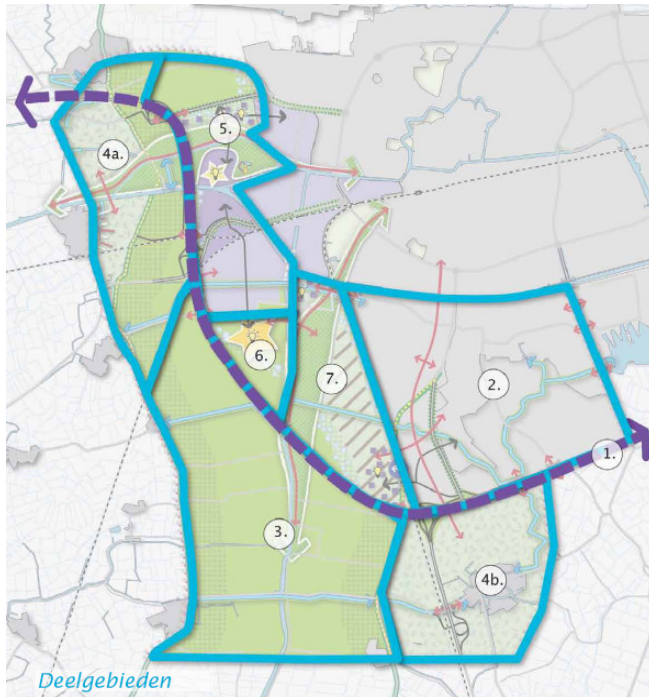
(Provincie Fryslân, 2010, p. 32-37).

De vier ruimtelijke randvoorwaarden zijn slechts globale richtlijnen die een brede ontwikkelingsvisie geven. Een concretere beschrijving van de ruimtelijke kwaliteit is door de aard van het begrip echter ook niet gewenst. Bovendien is een verdere uitwerking niet wenselijk omdat dit volgens de beleidsmakers teveel sturing geeft aan de ontwikkeling van het gehele gebied. Volgens Van Assen (2010), lid van het Provinciaal Ruimtelijk Kwaliteitsteam, moet de structuurvisie slechts enkele kapstokken bieden die in een later stadium specifiek ingevuld kunnen worden. Een handreiking op hoofdlijnen waarmee de invulling van het gebied nog niet helemaal vastligt, maar wel binnen een bepaald kader begeleid kan worden is wenselijk. De vier randvoorwaarden voor de ruimtelijke kwaliteit bieden dit kader.

Deelgebieden

Naast de algemene ontwikkelingsrichting van het plangebied biedt de Intergemeentelijke Structuurvisie ook een richting per deelgebied. Hiermee is geprobeerd om een concretere ontwikkelingsvisie aan te geven dan dat er met de vier ruimtelijke randvoorwaarden gegeven wordt (Bolscher, 2010). In totaal zijn zeven gebieden onderscheiden, deze zijn weergegeven in Figuur 3.5. Met een dergelijke diepere gebiedsgerichte benadering wordt blijk gegeven van specifieke gebiedskenmerken. De onderscheiding in deelgebieden is namelijk gemaakt op basis van landschappelijke en/of functionele kenmerken, in de huidige of in de toekomstige situatie (Tauw, 2010).

Figuur 3.5: De onderscheiden deelgebieden binnen de Intergemeentelijke Structuurvisie.

De zeven deelgebieden:

- 1. De Haak**
- 2. De Zuidlanden**
- 3. Het Middelzeegebied**
- 4a+b. Cultuurlandschap**
- 5. Overgangsg gebied**
- 6. Dairy Campus**
- 7. Stedelijke ontwikkeling**

Bron: Provincie Fryslân, 2010.

Twee van de deelgebieden betreffen de structuurbepalende ontwikkelingen binnen de structuurvisie, namelijk de zelfstandige projecten met een eigen projectgroep. Dit zijn het tracé dat de Haak zal volgen (de invalswegen vallen onder andere deelgebieden) en het plangebied van de woonwijk die onder het plan van de Zuidlanden valt. Voor de overige vijf deelgebieden wordt gedetailleerder ingegaan op de ontwikkelingsrichting voor dat specifieke gebied. De gebieden hebben namelijk alle zeven eigen ruimtelijke kenmerken waar een eigen ontwikkelingsprogramma bij past. Per deelgebied zijn de duurzaamheidsambities en de ruimtelijke ambities opgesteld die aansluiten bij de specifieke kenmerken en mogelijkheden van

een deelgebied. Waar mogelijk geven deze ruimtelijke ambities een concretere omschrijving van de beoogde ruimtelijke kwaliteit. Zo wordt duidelijk aan welke kwaliteitsvoorwaarden initiatieven en functies in een specifiek deel van Nieuw Stroomland moeten voldoen. Deelgebied 7 is gericht op stedelijke ontwikkeling, dit gebied kent daarom andere ruimtelijke ambities dan deelgebied 3, dat het open Middelzeegebied beslaat. De onderscheiding in deelgebieden biedt beleidsmakers en initiatiefnemers een duidelijker beeld of functies en initiatieven op een betreffende plek binnen Nieuw Stroomland passend zijn. Bovendien wordt het afwegingsproces van de initiatieven op basis van de ruimtelijke kwaliteit vergemakkelijkt.

3.5 Conclusie

De invloed van de stad Leeuwarden op haar omgeving is de laatste jaren flink gegroeid. Het platteland is in sociaal opzicht meer stedelijk geworden. Door de fysieke groei van Leeuwarden heeft het platteland in moeten inleveren. Volgens de plannen zal Leeuwarden de komende jaren in ieder geval fysiek verder blijven groeien. Daarom staan in Nieuw Stroomland, het gebied ten zuidwesten van Leeuwarden, veel ontwikkelingen te gebeuren. Enkele omvangrijke ruimtelijke ingrepen die reeds vastgesteld zijn zullen het gebied een totaal ander gezicht geven. Deze ingrepen zullen op hun beurt verdere ontwikkelingen en initiatieven uitlokken. Enkele ideeën zijn al ingediend, en marktpartijen worden uitgenodigd om met meer initiatieven te komen. De Gebiedsontwikkeling Nieuw Stroomland moet ervoor zorgen dat alle veranderingen in het gebied in goede banen geleid worden, waarbij ruim aandacht is voor duurzame ontwikkeling en voor de ruimtelijke kwaliteit van het gebied.

Bijdragen aan de ruimtelijke kwaliteit is een belangrijke voorwaarde bij nieuwe ontwikkelingen in Nieuw Stroomland. In de Intergemeentelijke Structuurvisie krijgt de ruimtelijke kwaliteit vorm door vier globale randvoorwaarden. Deze geven richting aan de ontwikkelingen en initiatieven om ervoor te zorgen dat de ruimtelijke kernkwaliteiten in het gebied behouden, hersteld en ontwikkeld worden. De randvoorwaarden schetsen een mooi beeld van de beoogde toekomstige situatie. Het zijn echter slechts globale voorwaarden. Enerzijds omdat het subjectieve karakter van het begrip ruimtelijke kwaliteit het lastig maakt de ruimtelijke randvoorwaarden verder te concretiseren. Anderzijds omdat het voor deel nog onbekend is wat er aan ontwikkelingen verwacht kan worden, en de beleidsmakers ontwikkelingen niet bij voorbaat willen hinderen. Om toch iets meer grip op de ruimtelijke kwaliteit te krijgen, zijn deelgebieden onderscheiden waarmee een iets specifiekere ontwikkelingsrichting gegeven wordt.

Dit hoofdstuk heeft de context van de Gebiedsontwikkeling Nieuw Stroomland beschreven. Hiermee is de theorie van dit onderzoek over de stadsrandzone aangevuld met een beeld van een stadsrandzone uit de empirie. Het volgende hoofdstuk vormt de synthese waarin deze empirie gekoppeld zal worden aan de theorie die beschreven is in hoofdstuk twee.

4. Synthese

4.1 Inleiding

Na de voorgaande twee hoofdstukken kan een link gelegd worden tussen de theorie en de casestudie. Met deze synthese wordt bestudeerd hoe de theorie en de empirie zich tot elkaar verhouden. Dit biedt de mogelijkheid om na te gaan of de theoretische discussie toepasbaar is op de werkelijkheid en indien nodig bijgewerkt kan worden. Bovendien kan met behulp van de synthese een kritische blik geworpen worden op de ontwikkelingen in de Gebiedsontwikkeling Nieuw Stroomland.

De volgende paragrafen zullen de context van Nieuw Stroomland binnen de theoretische discussie plaatsen. Paragraaf 4.2 gaat in op de verhouding tussen stad en land. In paragraaf 4.3 wordt de zuidwestkant van Leeuwarden als stadsrandzone belicht. Paragraaf 4.4 beschrijft de ruimtelijke kwaliteit in Nieuw Stroomland. Paragraaf 4.5 gaat in op de aanpak binnen de ruimtelijke planning die voor Nieuw Stroomland gehanteerd wordt. Tenslotte zal paragraaf 4.6 aangeven in hoeverre Nieuw Stroomland overeenkomt met de theoretische discussie. Hieruit kunnen enkele concluderende opmerkingen voortkomen.

4.2 De verhouding tussen Leeuwarden en het platteland

In hoofdstuk twee is ingegaan op de verhouding tussen stad en land. In de theoretische discussie is geconstateerd dat stad en land in verschillende opzichten door elkaar beïnvloed worden en er een vervlechting tussen beiden plaatsvindt. Van stad en land als tegenpolen is geen sprake meer.

Ook in de regio rond Leeuwarden is de vervlechting tussen stad en land op allerlei vlakken opgetreden. In fysiek opzicht is Leeuwarden door de jaren heen enorm gegroeid. De groei van de stad kwam vooral tot uiting door functies als infrastructuur, industrie, bedrijvigheid en wonen. De rand van de stad is hierdoor steeds verder opgeschoven. Door middel van dorpsuitbreidingen in de vorm van bedrijventerreinen en woonwijken treedt ook vanuit de dorpen een vorm van fysieke verstedelijking op (Historisch Centrum Leeuwarden, 2010).

Ook in sociaal en mentaal opzicht is de verhouding tussen stad en land in de regio Leeuwarden veranderd. Geert Mak (2002) geeft met zijn boek 'Hoe God verdween uit Jorwerd' een kijk op deze verhouding. Langzamerhand veranderen het dorp Jorwerd en andere dorpen in de buurt door allerlei invloeden van de stad. Stadsbewoners verhuizen naar de dorpen, voorzieningen verdwijnen en de dorpsbewoners worden steeds afhankelijker van de stad voor hun dagelijkse leven en het inkomen. De landbouw is namelijk al lange tijd niet meer de voornaamste functie van het platteland, ook al is Noord-Nederland nog het meest agrarische deel van Nederland (Ashworth et al., 2007).

Door de verbreding van het platteland is het een multifunctioneel gebied geworden waarin functies als natuur, toerisme en recreatie een steeds grotere rol spelen (Hornis & Ritsema van Eck, 2007). Ook rond Leeuwarden wordt gebruik gemaakt van deze functies. In de Intergemeentelijke Structuurvisie wordt dan ook sterk de nadruk gelegd op recreatieve verbindingen tussen stad en land. Vooral ook omdat een grote nieuwe woonwijk als de Zuidlanden een grotere recreatieve druk voor het omliggende platteland met zich mee zal brengen (Provincie Fryslân, 2010).

De ambitie van de beleidsmakers van Nieuw Stroomland is dat duurzaamheid een belangrijke rol zal gaan vervullen in het land rondom Leeuwarden. Duurzaamheid wordt gezien als een manier waarmee stad en land elkaar kunnen versterken (Informatieavond, 2010). Zo biedt het buitengebied van de stad volgens de Intergemeentelijke Structuurvisie de ruimte om duurzame energie te leveren voor de stad en te experimenteren met duurzame watertechnologie. Wanneer deze ambitie succesvol blijkt, zou duurzaamheid ook een functie kunnen zijn die onder de verbreding van het platteland geschaard zou kunnen worden.

Conclusie

Ook al is Noord-Nederland misschien nog de minst verstedelijkte en de meest agrarische regio van Nederland, ook in Leeuwarden en haar omgeving zijn stad en land op verschillende wijzen nader tot elkaar gekomen. Ze zijn onderling meer afhankelijk geworden en vullen elkaar in allerlei opzichten aan. Wonen, werken en recreëren zijn slechts enkele van de functies die de grens tussen stad en land overschreden hebben, of zich in het vage tussengebied, de stadsrandzone, bevinden. De volgende paragraaf zal zich specifiek op de stadsrandzone van zuidwest Leeuwarden richten.

4.3 De stadsrandzone van zuidwest Leeuwarden

Wanneer Nieuw Stroomland als stadsrandzone benaderd wordt moet opgemerkt worden dat niet het gehele plangebied als stadsrandzone gezien kan worden. Met name in het uiterste zuidwesten van het plangebied zijn fysieke stedelijke elementen namelijk vrijwel niet aanwezig (zie bijlage 2, p. 81). Dit deel van Nieuw Stroomland is overwegend landelijk gebied. In sociaal opzicht is het gehele plangebied zeker beïnvloed door de stad. Door de maatschappelijke veranderingen, de mentale verstedelijking en de netwerksamenleving geldt dit tegenwoordig echter voor vrijwel heel Nederland (Asbeek Brusse et al., 2002). De afbakening van een stadsrandzone kan in Nederland daarom vooral op basis van de fysieke stedelijke en landelijke invloed gemaakt worden.

Eén van de voornaamste kenmerken van de stadsrandzone in de theoretische discussie is dat het lastig af te bakenen is en de zone geen eenduidige grens kent. Voor het deel van de stadsrandzone ten westen van Leeuwarden klopt deze bewering gedeeltelijk. Op dit moment is de bebouwing aan de westkant van Leeuwarden duidelijk begrensd door infrastructuur. Er zijn echter plannen voor uitbreiding van de bedrijventerreinen verder richting de dorpen. Op basis van de begrenzing zou het gebied ten van Leeuwarden nu geen stadsrandzone zijn, terwijl het gebied dat wel is wanneer de inrichting van de nieuwe terreinen begint.

Ook door de uitvoering van de overige plannen die genoemd zijn in hoofdstuk drie zal het gebied ten zuidwesten van Leeuwarden op het moment van ontwikkelen als een stadsrandzone gezien kunnen worden. Wanneer de Haak rond Leeuwarden aangelegd is, kan dit echter een duidelijke begrenzing van het gebied vormen. Hiermee kent de stadsrandzone op dat moment juist weer wel een duidelijke afbakening. Ondanks het voornemen van de beleidsmakers om het buitenhaakse gebied vrij te houden van stedelijke ontwikkeling, zou dit in de toekomst toch kunnen gebeuren. Volgens Scheper (2010) kan vooral het kwadrant van Werpsterhoek een aantrekkelijke locatie zijn voor buitenhaakse ontwikkelingen door de zichtlocatie en de bereikbaarheid. In het geval van buitenhaakse ontwikkelingen zou de Haak weer minder als een begrenzing ervaren kunnen worden. Met de bovenstaande wisselende situaties komt ook het steeds verschuivende karakter van de stadsrandzone tot uiting.

Na de bovenstaande analyse gemaakt te hebben, zou de discussie over de stadsrandzone aangevuld kunnen worden met het kenmerk van het perspectief van tijd. Een stadsrandzone is

door de hoge dynamiek veranderlijk, waardoor het op bepaalde momenten in de tijd juist meer of juist minder als een stadsrandzone ervaren kan worden. Wanneer het gebied enkel vanuit dit moment bekeken wordt, kent het een scherpe rand en zou het geen stadsrandzone zijn. Wanneer de toekomstige ontwikkelingen echter in het achterhoofd spelen, kan de interpretatie anders zijn. De beleidsmakers van Nieuw Stroomland zien het gebied als een stadsrandzone (Bolscher, 2010; Scheper, 2010). Deze waarnemers worden bij hun perceptie van het gebied waarschijnlijk geleid door het feit dat het gebied op de lange termijn ontwikkeld zal worden.

Het dynamische karakter is in hoofdstuk twee genoemd als kenmerk van de stadsrandzone. In Nieuw Stroomland uit de dynamiek zich doordat het gebied in de toekomst ingrijpend zal veranderen. Doordat er verschillende ontwikkelingen verwacht worden zal het gebied niet in een keer veranderen maar zullen veranderingen doorgaand plaatsvinden. Een aspect dat in het geval van de stadsrandzone van Leeuwarden verbonden is met het dynamische karakter is onzekerheid. De betrokkenen weten dat er veranderingen plaats zullen vinden als de ontwikkelingen doorgang vinden, maar het is nog onbekend hoe de ontwikkeling van het gebied zich precies zal gaan uiten (Bolscher, 2010; Stein, 2010).

Een andere eigenschap van de stadsrandzone is het gezamenlijke voorkomen van stedelijke en landelijke elementen. In de stadsrandzone van Leeuwarden is het de bedoeling dat beide elementen afwisselend van elkaar voorkomen. Door de twee robuuste aders en het wijken van de Haak kunnen landelijke elementen gewaarborgd worden. Ook de landelijke uitstraling met cultuurhistorische elementen die de woonwijk de Zuidlanden zal moeten krijgen kan als een vorm van een samenspel van stedelijke en landelijke elementen gezien worden. De proefboerderij Nij Bosma Zathe/Dairy Campus met de bijbehorende weilanden vormt een agrarisch element in de stadsrandzone. Deze locatie moet bijdragen aan de beleving van het landelijke in het gebied. De Dairy Campus zal echter vrij dicht bij de Newtonparken en de Haak liggen, waardoor een landelijke beleving vrij snel verstoord kan worden door de stedelijke omgeving.

De stadsrandzone van zuidwest Leeuwarden lijkt door het samenspel van stedelijke en landelijke kenmerken aan te sluiten bij de beweringen van Sieverts (2003) en Wezenaar (1994) over de stadsrandzone genoemd in hoofdstuk twee. Sieverts noemt de stadsrandzone echter een diffuus verstedelijkt landschap. Een diffuus beeld is echter wat de beleidsmakers proberen te voorkomen (Scheper, 2010). Wezenaar (1994) noemt stadsrandgebieden *nog* niet aaneengesloten bebouwd, hetgeen impliceert dat het voornamelijk bebouwd zal worden. Ook dit is wat de beleidsmakers willen voorkomen gezien het concept van wijken en raken en de twee robuuste aders die voorzien zijn (Provincie Fryslân, 2010).

Door de aanwezigheid van stedelijke en landelijke elementen kunnen in de stadsrandzone conflicterende belangen optreden. Ook binnen de Gebiedsontwikkeling Nieuw Stroomland is dit het geval. Het eiland Ritsumazijl als locatie voor het Energiepark en de stedelijke uitbreiding in een open deel van het Middelzeegebied worden met name door de omwonenden niet goed ontvangen (Bosma, 2010; Informatieavond, 2010). Onder bewoners leeft het idee dat het inzetten op duurzaamheid en ruimtelijke kwaliteit meer een middel is om ontwikkelingen goed te praten dan dat het een op zichzelf staand doel is (Informatieavond, 2010). Volgens Geïnterviewde A (2010) moet men het echter zien als een kwestie van acceptatie. Leeuwarden wil de landschappelijke structuur graag behouden, maar moet ook kiezen voor economische ontwikkeling en werkgelegenheid.

In het geval van het Middelzeegebied speelt duidelijk het ruimtelijk spanningsveld dat Dammers et al. (2004) noemen; 'Aan de ene kant (...) neemt de ruimte- en milieudruk sterk toe; aan de andere kant ontstaat er behoefte aan een grotere belevingswaarde van de ruimte' (p. 13). Volgens Dijkstra (2010) is het achterliggende struikelblok bij de locatie van het Energiepark het feit dat de initiatiefnemers de grond op deze locatie al jarenlang bezitten. Dijkstra (2010) noemt het daarom ook een vorm van 'eigendomsplanologie' waarbij economische en financiële belangen altijd de stille motor zijn. Ook in de stadsrandzone van zuidwest Leeuwarden zijn de conflicten het gevolg van de botsing tussen landelijke en stedelijke belangen, waar financiële en economische factoren soms een achterliggende omstandigheid zijn.

In hoofdstuk twee is genoemd dat stad en land in het ruimtelijk beleid nog vaak met de rug naar elkaar toe staan. De laatste jaren verandert dit echter en is er steeds meer aandacht voor de stadsrandzone in beleid. De Gebiedsontwikkeling Nieuw Stroomland kan een voorbeeld in de praktijk vormen van deze toenemende aandacht. Het beleid dat in de Intergemeentelijke Structuurvisie neergelegd is omvat namelijk een integrale visie voor het hele gebied, waarbij stad en land in samenhang ontwikkeld worden. De gemeentegrensoverschrijdende samenwerking tussen een stedelijke gemeente en twee landelijke gemeenten geeft al aan dat de dichotomie tussen stad en land in institutioneel opzicht overstegen is. In beleidsmatig opzicht staan stad en land hier niet meer met de rug tegenover elkaar maar wordt er gezamenlijk gezocht naar een nieuwe en betere invulling van de stadsrandzone. Ook het feit dat de Gebiedsontwikkeling Nieuw Stroomland is aangemerkt als voorbeeldproject van het Innovatieprogramma 'Mooi Nederland' en een financiële bijdrage van het ministerie van VROM ontvangt betekent dat er meer aandacht is voor de stadsrandzone. Het verrommelde beeld van de bedrijventerreinen, en de ongebreidelde groei ervan geven echter een kern van waarheid aan het kenmerk dat de stadsrandzone de positie van restruimte heeft (gehad).

Conclusie

Of het gebied ten zuidwesten van Leeuwarden als stadsrandzone gezien kan worden hangt af van het inzicht van degene die het gebied waarneemt, en is in die zin dus subjectief. Zo kan het perspectief van de tijd al een verschillende interpretatie opleveren. Vanuit dit moment bekeken is het gebied namelijk duidelijk afgebakend en zou het daarom geen stadsrandzone genoemd kunnen worden. Met het oog op de toekomstige ontwikkelingen, en ervan uitgaande dat deze zullen plaatsvinden, kan het gebied volgens de kenmerken die genoemd zijn in de theoretische discussie wel als een stadsrandzone genoemd worden. Het gebied zal in de toekomst ingrijpend veranderen, de dynamiek zal dan aanwezig zijn. Ook is het de bedoeling dat landelijke en stedelijke elementen samen voorkomen, echter wel in samenhang met elkaar. De begrenzing van de stadsrandzone blijft discutabel, maar hoeft ook niet het bepalende kenmerk voor een stadsrandzone te zijn. Degene die bepaalt is namelijk degene die waarneemt.

4.4 Nieuw Stroomland en ruimtelijke kwaliteit

Ruimtelijke kwaliteit is ook in de provincie Friesland een 'hot item'. Dit blijkt onder andere uit het streekplan van de provincie Fryslân uit 2006 dat de ruimtelijke kwaliteit als leidend principe heeft. De titel van dit plan is dan ook '*Om de kwaliteit fan de romte*' (vertaling: om de kwaliteit van de ruimte). Tevens is het Provinciaal Ruimtelijk Kwaliteitsteam aangesteld om over provinciale en gemeentelijke plannen te adviseren. Bovendien geeft het onafhankelijk werkatelier 'Atelier Fryslân' advies, inspiratie en stimulans aan ruimtelijke kwaliteit. In september 2010 heeft de Provincie Fryslân de Anita Andriesen prijs voor ruimtelijke kwaliteit uitgereikt. Er is dus volop aandacht voor de ruimtelijke kwaliteit in Friesland. Dat de

Intergemeentelijke Structuurvisie Nieuw Stroomland ruimtelijke kwaliteit als één van de pijlers heeft is dan ook niet vreemd.

Ruimtelijke kwaliteit is een veelomvattend begrip, ook wel een containerbegrip genoemd. In de Intergemeentelijke Structuurvisie komt de brede aard van ruimtelijke kwaliteit terug, gezien de slechts globale beschrijvingen van de vier randvoorwaarden voor ruimtelijke kwaliteit in het gebied. De beleidsmakers hebben het echter ook niet wenselijk gevonden om de ruimtelijke kwaliteit verder te specificeren. Deels omdat ruimtelijke kwaliteit een subjectief begrip is en het voornamelijk om zachte kwaliteiten gaat, maar ook omdat Nieuw Stroomland een gebied is waar het programma nog deels onbekend is. De beleidsmakers willen daarom niet teveel sturing geven aan de ontwikkelingen (Stein, 2010).

Een manier waarmee toch enige concretere vorm van sturing gegeven kan worden is het onderscheid in deelgebieden. De indeling in deelgebieden past bij het gegeven dat ruimtelijke kwaliteit locatiespecifiek is. De kenmerken en karakteristieken van een gebied zorgen voor een waardering van bepaalde aspecten in dat gebied. Door deze kenmerken per gebied aan te geven wordt een duidelijker beeld gegeven van wat op een bepaalde plek mogelijk en wenselijk is (Van Assen, 2010).

Een onderscheid tussen harde en zachte kwaliteiten komt niet zozeer terug in de Intergemeentelijke Structuurvisie Nieuw Stroomland. Het onderscheid kan echter nuttig zijn bij de mate van sturing die gewenst is. Daar waar een strakkere sturing gewenst en mogelijk is, kunnen kwaliteiten eventueel omgezet worden naar harde eisen. Een voorbeeld hiervan kan de minimale afstand in meters van de groenzone tussen de Haak en het Energiepark zijn. Een voorbeeld van een zachte ruimtelijke kwaliteit die in de Intergemeentelijke Structuurvisie genoemd is, is de ambitie voor hoogwaardige bebouwing langs invalswegen (Provincie Fryslân, 2010). Hoogwaardig kan op verschillende manieren geïnterpreteerd worden.

Een punt dat in de theoretische discussie nauwelijks genoemd wordt, maar zeker een belangrijke rol speelt als het gaat om ruimtelijke kwaliteit, is hinder als gevolg van economische en financiële belangen. Bij de Gebiedsontwikkeling Nieuw Stroomland blijken financiën en economische belangen een belemmering te vormen bij het streven naar ruimtelijke kwaliteit. Een van de belangrijkste ruimtelijke kwaliteiten binnen Nieuw Stroomland is de openheid van het Middelsee landschap. Het is dan tegenstrijdig te noemen dat dit open gebied ingrijpend aangetast zal worden door de aanleg van de Haak en bedrijventerreinen. Deze ontwikkelingen zijn echter terug te voeren op economische belangen. De wens voor een sterkere economische ontwikkeling van Leeuwarden en de regio heeft toch een hogere prioriteit dan het geheel open houden van het Middelseegebied. Ook op het gebied van bedrijventerreinen moet volgens Geïnterviewde A (2010) een afweging gemaakt worden tussen ruimtelijke kwaliteit en economische belangen. Voor Newtonpark IV zal de gemeente Leeuwarden een beeldkwaliteitplan opstellen om verdere verrommeling aan de westrand van Leeuwarden te voorkomen. De gemeente wil echter niet te hoge eisen stellen aan de beeldkwaliteit omdat het bedrijven af kan schrikken door de kosten en moeite die ze voor die kwaliteit moeten doen (Geïnterviewde A, 2010). Wanneer bedrijven echter meer bewust gemaakt worden van het belang van ruimtelijke kwaliteit en voordelen die ze er eventueel van kunnen hebben, zouden strenge eisen voor ruimtelijke kwaliteit bedrijven niet hoeven af te schrikken.

Conclusie

Als een van richtinggevende pijlers krijgt de ruimtelijke kwaliteit veel aandacht in de Intergemeentelijke Structuurvisie. De ruimtelijke kwaliteit is echter slechts abstract omschreven.

Een strakkere vastlegging vinden de beleidsmakers namelijk niet wenselijk en niet mogelijk door het subjectieve karakter van ruimtelijke kwaliteit. Een andere reden voor de abstracte ruimtelijke kwaliteiten is dat de structuurvisie slechts richtinggevend is. Omdat de inrichting van het gebied voor een groot deel nog onbekend is, is teveel sturing niet gewenst (Stein, 2010). Doordat de ruimtelijke kwaliteit op een globale manier omschreven is, wordt slechts een ontwikkelingsvisie op hoofdlijnen gegeven en wordt flexibiliteit in de visie ingebouwd. Ontwikkelingen liggen niet als een eindbeeld vast maar kunnen nog verschillende kanten op. Deze manier van beleid voor een gebied vertoont overeenkomsten met de ruimtelijke planning die tegenwoordig vaak gehanteerd wordt. De volgende paragraaf zal hier verder op ingaan.

4.5 Ruimtelijk beleid in Nieuw Stroomland

In hoofdstuk twee zijn de verschuivingen binnen de ruimtelijke planning in Nederland genoemd. De verschuiving van toelaten en beschermen naar ontwikkelen lijkt de belangrijkste te zijn. Met ontwikkelingsplanologie wordt geacht beter tegemoet te kunnen komen aan de maatschappelijke dynamiek dan met toelatingsplanologie. Veel perspectieven en aanpakken die aan bod kwamen bij deze verschuiving, zijn te herkennen binnen de Gebiedsontwikkeling Nieuw Stroomland.

Samenwerking tussen de overheid en andere actoren als private partijen, burgers en maatschappelijke organisaties is één van de kenmerken van ontwikkelingsplanologie. In de Gebiedsontwikkeling Nieuw Stroomland werken verschillende overheden onderling samen, namelijk de drie gemeenten en de provincie. Een andere vorm van samenwerking is die tussen overheid en marktpartijen, de zogenoemde publiek-private samenwerking, oftewel een PPS-verband. Binnen Nieuw Stroomland wordt ook met een PPS-verband gewerkt. Het plan voor de Zuidlanden is ontstaan vanuit een samenwerking tussen de gemeente Leeuwarden en een drietal marktpartijen (GEM de Zuidlanden, 2010). Behalve voor de Zuidlanden zijn er echter geen andere PPSverbanden in Nieuw Stroomland. Voor ingrijpende ontwikkelingen in de toekomst zou het echter een reële optie kunnen zijn. Marktpartijen spelen al een belangrijke rol in plannen zoals de Zuidlanden en de Haak, en worden ook gevraagd om met nieuwe (kleinschaligere) initiatieven te komen. Dit zijn de partijen waar van verwacht wordt dat ze het gebied in de toekomst mede kleur zullen geven (Provincie Fryslân, 2010).

De Gebiedsontwikkeling Nieuw Stroomland sluit ook aan bij andere kenmerken van ontwikkelingsplanologie, zoals een integrale en gebiedsgerichte aanpak. Het woord gebiedsontwikkeling spreekt al voor zich, bovendien gaat de toekomstvisie van Nieuw Stroomland uit van de eigen specifieke kenmerken van het gebied. De gebiedseigen kenmerken, zoals de kenmerkende landschappelijke structuur, lopen als een rode draad door de Intergemeentelijke Structuurvisie heen (Provincie Fryslân, 2010). De integrale aanpak uit zich in de benadering van verschillende aspecten zoals verkeer, economie, milieu en water. Het plangebied is opgedeeld in deelgebieden met eigen specifieke kenmerken, waardoor maatwerk gewenst is. Bovendien kan er bij de Gebiedsontwikkeling Nieuw Stroomland niet teruggegrepen worden op standaardrecepten omdat de toekomstige invulling van het gebied grotendeels nog ongewis is. Daarom staat men met elk nieuw initiatief voor een nieuwe uitdaging (Stein, 2010).

Met een gebiedsgerichte aanpak kunnen de specifieke kenmerken en mogelijkheden van een gebied blootgelegd worden. Dit biedt de mogelijkheid om de ontwikkelingen in het gebied op de gebiedseigen situatie af te stemmen (Hidding, 2006). Voor Nieuw Stroomland betekent dit onder andere dat de ontwikkelingen rekening houden met de landschappelijke structuur en met een duurzame ontwikkeling van het gebied. Ook samenhang tussen ontwikkelingen onderling is

belangrijk zodat ontwikkelingen logisch op elkaar aan sluiten. Zo kunnen functies elkaar versterken en wordt of blijft een gebied een herkenbaar geheel (Bolscher, 2010). Behalve binnen de Zuidlanden komt afstemming en de onderlinge versterking van afzonderlijke projecten en functies echter nog weinig voren. Vanuit het oogpunt van het nog grotendeels onbekende programma binnen Nieuw Stroomland kan dit echter ook begrijpbaar zijn.

Het is overigens de vraag of de opdeling in deelgebieden wel zo zeer bijdraagt aan samenhang en afstemming in het gehele gebied. Aan de ene kant is het gebied zo divers dat de deelgebieden enige duidelijkheid brengen in welke ontwikkeling waar voorzien is. Een opdeling in deelgebieden zou echter wel enige afbreuk kunnen doen aan de samenhang van het gehele gebied wanneer de zeven deelgebieden teveel afzonderlijk benaderd worden.

Omdat het programma voor de toekomst nog grotendeels ongewis is, willen de beleidsmakers de ontwikkeling van het gebied niet teveel sturen. Daarom is gekozen voor flexibiliteit, zodat met nog onbekende situaties en de onzekere toekomst om gegaan kan worden. De vrije invulling van een structuurvisie maakt het mogelijk om de Intergemeentelijke Structuurvisie op te stellen als een globaal instrument waarin nog weinig vastgelegd is. De ambities voor duurzaamheid en ruimtelijke kwaliteit kunnen nog aangepast worden om dat ze nog globaal zijn. Dit biedt flexibiliteit, maar ook de mogelijkheid om te anticiperen op allerlei initiatieven en nieuwe uitdagingen. Wanneer de Haak en de Zuidlanden gerealiseerd worden brengt dit ontwikkelingskansen met zich mee voor andere projecten en functies. Door het flexibele karakter en de toekomstgerichtheid van de structuurvisie kan op deze kansen ingespeeld worden, en wordt aangehaakt bij het planningsperspectief van ontwikkelingsplanologie.

Al met al vertonen de keuzes voor het ruimtelijk beleid die in de Gebiedsontwikkeling Nieuw Stroomland genomen zijn veel gelijkenissen met de sturingsfilosofie van ontwikkelingsplanologie. Het project is echter niet bewust vanuit de omslag naar ontwikkelingsplanologie opgezet. Bij de gemeenten en ook bij de provincie is de term ontwikkelingsplanologie, net als toelatingsplanologie, in de initiatieffase nooit voorgevallen (Bolscher, 2010; Dijkstra, 2010; Geïnterviewde A, 2010; Stein, 2010). Volgens Stein (2010) is gekozen voor een brede ontwikkelingsrichting omdat het programma voor delen van het plangebied nog ongewis is. Daarom is flexibiliteit binnen de gebiedsontwikkeling nodig, en is gekozen voor een structuurvisie omdat dit instrument de nodige flexibiliteit biedt. De beleidsmakers willen de toekomst van het gebied een richting geven, zonder teveel te willen sturen.

Ondanks de overeenstemming tussen de Gebiedsontwikkeling Nieuw Stroomland met ontwikkelingsplanologie, is toelatingsplanologie niet helemaal afgeschreven als planologische denkrichting. Voor bepaalde deelgebieden kan de inrichting namelijk vooraf vastgelegd worden. Bijvoorbeeld in deelgebied drie, het Middelzeegebied, waar het de ruimtelijke ambitie is om graslanden te behouden en het gebied vrij te waken van meer bebouwing. Het 'beschermende' karakter van toelatingsplanologie komt dan goed van pas. Ook voor de bedrijventerreinen kan de inrichting van de ruimte, met eventuele toegestane functies, in een bestemmingsplan vastgelegd worden. Voor gebieden waar dynamiek en ruimtelijke druk gering is, zoals in landelijke gemeenten als Menaldumadeel, zou ontwikkelingsplanologie slechts een geringe toegevoegde waarde kunnen hebben. Volgens Dijkstra (2010) behoudt de gemeente Menaldumadeel liever de situatie zoals die nu is, en werkt toelatingsplanologie daarbij nog prima.

Conclusie

De Gebiedsontwikkeling Nieuw Stroomland kan als een voorbeeld gezien waarbij het ruimtelijke planningsperspectief van ontwikkelingsplanologie toegepast is. Het is een gebiedsgerichte aanpak met aandacht voor samenhang, maatwerk en samenwerking. Hiermee past het binnen het idee van ontwikkelingsplanologie zoals het door de Rijksoverheid voorgesteld wordt. De gewenste manier van ruimtelijk beleid voeren van de Rijksoverheid is echter niet leidend geweest voor de beleidsmakers van Nieuw Stroomland. Vooral de context van het gebied en de aard van de ruimtelijke problematiek is voor de beleidsmakers leidend geweest voor de gekozen aanpak. De Intergemeentelijke Structuurvisie en de inhoud ervan zijn ontstaan vanuit het idee dat de stadsrandzone van zuidwest Leeuwarden ingrijpend zal veranderen. De vraag is alleen hoe deze verandering eruit zal zien. De Intergemeentelijke Structuurvisie geeft hier wel enige voorzetten toe, maar geen eindbeeld. Het enige wat men kan én wil doen is richtlijnen geven voor een beoogde ontwikkeling en daar voorwaarden voor scheppen.

4.6 Conclusie

De koppeling tussen de casestudie en de theoretische discussie kan de ontwikkelingen en de beleidsaanpak van de Gebiedsontwikkeling Nieuw Stroomland verduidelijken. Andersom kan het leiden tot een beter begrip van de theorie die in hoofdstuk twee geanalyseerd is. Behalve zaken te verduidelijken, maakt de synthese in dit vierde hoofdstuk het ook mogelijk enkele dingen te kunnen concluderen.

In het gebied ten zuidwesten van de stad Leeuwarden komen stad en land dicht bij elkaar, in fysiek, sociaal en beleidsmatig opzicht. Fysiek gezien is Leeuwarden gegroeid waardoor het omliggende open land in heeft moeten leveren aan woningbouw, bedrijventerreinen en infrastructuur. Het onderscheid tussen wat stad en wat land is, is echter nog vrij duidelijk zichtbaar. In sociaal opzicht worden de dorpen stedelijker; dorpelingen werken en studeren in Leeuwarden en maken gebruik van de voorzieningen in de stad waardoor de dorpen wat betreft voorzieningen uitdunnen. De roman *Hoe God verdween uit Jorwerd* van Geert Mak (2002) weerspiegelt deze veranderingen in de stad-land verhouding. In beleidsmatig opzicht zijn stad en land elkaar genaderd doordat een stedelijke gemeente en twee landelijke gemeenten samen aan een toekomstvisie werken voor het overgangsgebied tussen stad en land. Het benaderen van stad en land als dichotomie in het overheidsbeleid is dus op regionale schaal in Nieuw Stroomland niet aan de orde.

Wanneer het gebied ten zuidwesten van Leeuwarden wordt gezien vanuit de theoretische discussie over de stadsrandzone kan er reden voor discussie zijn. Het tijdsperspectief dat ingenomen wordt, en de kennis van de waarnemer(s) over het gebied zijn bepalend voor het beeld van zuidwest Leeuwarden als stadsrandzone. Op dit moment is Nieuw Stroomland nog een rustig gebied waar de fysieke grens tussen stad en land vrij scherp is. De verwachting is echter dat het de komende jaren gebied ingrijpend zal veranderen (Provincie Fryslân, 2010). De dynamiek waarin het gebied zich dan zal bevinden kan dan leiden tot een minder scherpe grens tussen stad en land. Personen die dit beeld voor ogen hebben, waaronder de beleidsmakers, zullen daarom vanuit hun invalshoek spreken van een stadsrandzone. Het begrip stadsrandzone is daarmee ook deels afhankelijk van persoonlijke mening en kennis.

Uit de koppeling tussen de theorie uit hoofdstuk twee en de empirie van Nieuw Stroomland valt een belangrijk verschil te herkennen. In de theoretische discussie over de stadsrandzone wordt het gebied vaak bestempeld als ongewenst. Het is een restruimte waarvoor niemand verantwoordelijkheid neemt. In Nieuw Stroomland willen de beleidsmakers dit juist voorkomen. De gebiedsontwikkeling is opgezet omdat diverse ontwikkelingen ervoor zullen zorgen dat het

gebied ingrijpend gaat veranderen. De beleidsmakers hebben juist verantwoordelijkheid voor de stadsrandzone genomen door het te voorzien van een toekomstvisie zodat het een aantrekkelijk gebied kan worden.

De aanpak die de overheden binnen de Gebiedsontwikkeling Nieuw Stroomland gehanteerd hebben vertoont gelijkenis met het begrip ontwikkelingsplanologie. Samenwerking, een integrale aanpak en een gebiedsgerichte benadering zijn kenmerken die sterk naar voren komen in de aanpak voor Nieuw Stroomland. Bovendien biedt de Intergemeentelijke Structuurvisie enige openheid en flexibiliteit om op onvoorziene ontwikkelingen te kunnen reageren. De beleidsmakers van Nieuw Stroomland hebben dit planningsperspectief echter niet gevolgd omdat de Rijksoverheid ontwikkelingsplanologie sterk onder de aandacht brengt, maar omdat de context van het gebied hier om vraagt (Stein, 2010). Hieruit kan worden opgemerkt dat de gebiedskenmerken en de problematiek en uitdagingen die er spelen leidend zijn voor het kiezen van een aanpak. De aanpak begint dus met een gebiedsgerichte benadering. Uitgaande van de context van het gebied kunnen overheden het beleid en de mate van sturing bepalen.

In Nieuw Stroomland hebben de beleidsmakers ervoor gekozen om de ruimtelijke kwaliteit voor het gebied slechts globaal te omschrijven in de Intergemeentelijke Structuurvisie. Ten eerste omdat de subjectieve aard van ruimtelijke kwaliteit een concrete beschrijving op bepaalde aspecten bemoeilijkt. Ten tweede omdat de beleidsmakers de toekomst van het gebied voor een deel open willen laten. Wat er aan ontwikkelingen plaats zal vinden is nog grotendeels ongewis. De beleidsmakers willen de ontwikkelingen niet hinderen door te hoge eisen te stellen wat betreft de ruimtelijke kwaliteit. De globale omschrijving van de ruimtelijke kwaliteit moet daarom enige vorm van flexibiliteit bieden voor de toekomstige ontwikkelingen waar initiatiefnemers mee mogen komen (Bolscher, 2010; Stein, 2010).

Met de Intergemeentelijke Structuurvisie Nieuw Stroomland is de beoogde ruimtelijke kwaliteit voor het gebied dus globaal benoemd. Hierna zal de ruimtelijke kwaliteit echter ook daadwerkelijk gecreëerd, versterkt en gewaarborgd moeten worden. Dit betekent dat nieuwe ontwikkelingen in Nieuw Stroomland moeten bijdragen aan de ruimtelijke kwaliteit. Het probleem waar de beleidsmakers van Nieuw Stroomland tegenaan lopen is dat de ruimtelijke kwaliteit slechts globaal omschreven is. Hoe kan dan duidelijk worden of nieuwe initiatieven in het gebied geschikt zijn op basis van de beoogde ruimtelijke kwaliteit? Binnen de Gebiedsontwikkeling Nieuw Stroomland moet daarom gezocht worden naar manieren om nieuwe ontwikkelingen en initiatieven te kunnen beoordelen op basis van hun bijdrage aan de ruimtelijke kwaliteit in het gebied. In het volgende hoofdstuk zal getracht worden hier een oplossingsrichting voor te geven door middel van het analyseren van mogelijke middelen en een denkwijze om te komen tot een geschikte manier van beoordelen.

5. Het beoordelen van initiatieven

5.1 Inleiding

Uit hoofdstuk twee is gebleken dat ruimtelijke kwaliteit een lastig te benoemen begrip is. Het is een containerbegrip dat vaak omgeven is door subjectiviteit (Janssen-Jansen et al., 2009). Iedereen wil ruimtelijke kwaliteit bereiken, maar de betekenis ervan is voor iedereen anders. Het benoemen van ruimtelijke kwaliteit kan in de stadsrandzone nog lastiger zijn gezien de kenmerken van dit gebied. Onder andere door de lastige afbakening, de vele functies, de dynamiek en de aanwezigheid van stedelijke én landelijke elementen is de stadsrandzone een onzeker en divers gebied (Hamers et al., 2009). Het benoemen van ruimtelijke kwaliteit is echter niet het enige lastige van het streven naar ruimtelijke kwaliteit. Wanneer de beoogde kwaliteiten tot op zekere hoogte benoemd zijn, resteert de wens om het ook daadwerkelijk te realiseren en te waarborgen. Allerlei ontwikkelingen in de stadsrandzone zullen hiertoe beoordeeld moeten worden op hun bijdrage aan het streven naar ruimtelijke kwaliteit. Maar hoe kan een beoordeling vorm krijgen als het vaak al lastig is om met het begrip ruimtelijke kwaliteit om te gaan? Dit is de vraag waar de beleidsmakers van de casestudie van dit onderzoek voor komen te staan nu de ruimtelijke kwaliteit, voor zover dat mogelijk en gewenst is, benoemd is in de Intergemeentelijke Structuurvisie Nieuw Stroomland.

Met de Intergemeentelijke Structuurvisie Nieuw Stroomland is de stadsrandzone van zuidwest Leeuwarden voorzien van een toekomstvisie voor het gebied. Als één van de twee pijlers speelt het streven naar ruimtelijke kwaliteit een belangrijke rol in deze toekomstvisie. In de Intergemeentelijke Structuurvisie zijn vier randvoorwaarden voor de beoogde ruimtelijke kwaliteit in het gebied opgenomen. Deze vier zijn: *het herstellen en versterken van de landschapstypen, sterke verbindingen tussen stad en buitengebied, niet infrastructuur maar landschap als leidmotief voor de stadsrand en een geleidelijke overgang van stad naar landschap met herkenbare stadsentrees* (Provincie Fryslân, 2010). Door deze randvoorwaarden ontstaat een kader waarbinnen diverse ontwikkelingen in het gebied plaats kunnen vinden. Binnen dit kader kunnen de betrokken overheden, de provincie Fryslân en de drie gemeenten, plannen gaan vormen voor de inrichting van Nieuw Stroomland. De Intergemeentelijke Structuurvisie kan echter ook als een ontwikkelingsrichting en een bron van inspiratie gezien worden voor marktpartijen (Provincie Fryslân, 2010). Marktpartijen worden namelijk gevraagd om met initiatieven te komen voor een verdere ontwikkeling van Nieuw Stroomland.

Alle initiatieven in Nieuw Stroomland worden geacht binnen het gestelde kader te passen dat door de randvoorwaarden voor ruimtelijke kwaliteit geboden wordt. Om de ruimtelijke kwaliteit te waarborgen zullen de initiatieven daarom op basis van hun bijdrage aan de ruimtelijke kwaliteit beoordeeld moeten worden. De beoordeling van initiatieven zal echter niet in alle gevallen een eenvoudig proces zijn. Ruimtelijke kwaliteit is namelijk een subjectief begrip. Bovendien is ruimtelijke kwaliteit veranderlijk (Janssen-Jansen et al., 2009). Gedurende de ontwikkeling van Nieuw Stroomland kunnen de beoogde kwaliteitsambities daarom veranderen. De randvoorwaarden voor ruimtelijke kwaliteit, beschreven in de Intergemeentelijke Structuurvisie, zijn daarom slechts abstracte beschrijvingen. De beleidsmakers willen de kwaliteiten waar ontwikkelingen aan dienen te voldoen bovendien niet te strak inkaderen omdat men verrassende initiatieven niet op voorhand uit wil sluiten (Stein, 2010). Een van de randvoorwaarden uit de Intergemeentelijke Structuurvisie is een herkenbare stadsentree. Deze ruimtelijke kwaliteit is op vele manieren te interpreteren, waardoor allerlei initiatieven en ontwerpen mogelijk zijn. Ook de verfijning naar ruimtelijke kwaliteitsambities per deelgebieden

is in de meeste gevallen nog globaal, mede doordat voor bepaalde gebieden (bewust) geen duidelijk toekomstbeeld gegeven is. De toekomstige ontwikkeling van de stadsrandzone is namelijk vaak nog onzeker door het dynamische karakter van het gebied (Hamers et al., 2009). In Nieuw Stroomland is de invulling van het gebied daarom ook nog deels onbekend. Er worden wel initiatieven verwacht, het is echter nog onbekend hoe deze eruit zullen zien (Stein, 2010). Bovendien kunnen de initiatieven zeer verschillend van aard zijn, bijvoorbeeld omdat de stadsrandzone landelijke en stedelijke elementen bevat (Van Engelsdorp Gastelaars, 2000; Sieverts, 2003).

De beoordeling van initiatieven in de stadsrandzone op basis van de beoogde ruimtelijke kwaliteit is dus omringd met subjectiviteit en onzekerheden. Voor de wijze van het beoordelen van initiatieven is vooraf dan ook geen vaststaande manier op te stellen die voor alle initiatieven gevolgd kan worden. Toch is een leidraad gewenst om enige grip te krijgen op het beoordelingsproces dat zal gaan komen (Bolscher, 2010). Er zal geanticipeerd moeten kunnen worden op onvoorziene ontwikkelingen en verschillende soorten initiatieven in diverse gebieden binnen de stadsrandzone. Dit hoofdstuk biedt daarom enkele voorbeelden van mogelijke middelen die betrokken kunnen worden bij de beoordeling van een initiatief op basis van de beoogde ruimtelijke kwaliteit. Deze middelen variëren van wettelijke instrumenten voor de ruimtelijke ordening, tot groepen van diverse personen. De middelen kunnen binnen een kader gezet worden waarmee een bepaalde denkwijze geboden wordt. Met behulp van dit denkkader kunnen de beleidsmakers dan een afweging maken voor een of meerdere beoordelingsmiddelen.

In de volgende paragraaf zullen diverse middelen aan bod komen waarvan gebruik gemaakt kan worden bij de beoordeling van initiatieven in de stadsrandzone. Enige relevante achtergrond van de verschillende manieren zal gegeven worden, evenals de kenmerken ervan met betrekking tot het maken van een beoordeling op de ruimtelijke kwaliteit in de stadsrandzone. Paragraaf 5.3 biedt met behulp van een denkkader inzicht in de wijze waarop de keuze voor een bepaalde manier van beoordelen tot stand kan komen. Tot slot zal paragraaf 5.4 enkele concluderende opmerkingen op dit hoofdstuk bieden.

5.2 Middelen voor het beoordelen van initiatieven

Voordat ingegaan wordt op de middelen ter beoordeling van initiatieven op basis van de ruimtelijke kwaliteit, moet duidelijk gesteld worden dat de onderstaande middelen slechts voorbeelden zijn. Ze maken deel uit van een denkkader waarmee aangegeven wordt op welke manieren en met welke middelen de beoordeling vorm zou *kunnen* krijgen, niet op welke manieren het vorm *moet* krijgen. Het denkkader en de beoordelingsmiddelen moeten daarom ook vooral niet gezien worden als dé oplossing voor de beoordeling van initiatieven in de stadsrandzone. De beoordelingsmiddelen die hier genoemd worden zullen namelijk niet de enige opties zijn die overwogen kunnen worden bij de beoordeling van initiatieven op basis van de ruimtelijke kwaliteit. Het denkkader is bedoeld als een hulpmiddel maar ook als een inspiratiebron dat stemt tot (verder) nadenken over het beoordelingsproces. Het kan daarmee een handvat bieden voor de betrokkenen en de beleidsmakers, waarmee de beoordeling van initiatieven op basis van de beoogde ruimtelijke kwaliteit daadwerkelijk vorm kan krijgen. De middelen die hierna besproken zullen worden zijn naar voren gekomen uit diverse literatuurstukken, benaderingen van verscheidene overheden en uit gesprekken met diverse deskundigen en betrokkenen bij de Gebiedsontwikkeling Nieuw Stroomland.

Bestemmingsplan

Het bestemmingsplan is het voornaamste instrument binnen de ruimtelijke ordening in Nederland. Sinds de invoering van de Wro in 2008 zijn gemeenten verplicht om voor het hele grondgebied de bestemming en de inrichting van een bepaalde locatie vast te leggen. Bouwplannen die ingediend worden, worden getoetst aan het bestemmingsplan (Voogd, 2006). Een bestemmingsplan kan variëren van een gedetailleerd tot een globaal plan. Bij een gedetailleerd plan ligt de bestemming en de inrichting vast. Bij een globaal plan ligt slechts de bestemming vast, en kan de inrichting later bepaald worden (VROM, 2010e). Volgens Voogd (2006) biedt een globaal bestemmingsplan daarmee enige mate van flexibiliteit.

De doelstellingen ten aanzien van de ruimtelijke kwaliteit uit de Intergemeentelijke Structuurvisie Nieuw Stroomland zullen door de drie gemeenten, voor zover mogelijk, doorvertaald worden in een of meerdere bestemmingsplannen (Bolscher, 2010; Dijkstra, 2010). Het bestemmingsplan kent voor- en nadelen met betrekking tot de ruimtelijke kwaliteit in de stadsrandzone. Een voordeel is dat bepaalde concrete en meetbare aspecten van ruimtelijke kwaliteit vastgelegd kunnen worden waarna ze eenduidig te toetsen zijn. De beleidsmakers van Nieuw Stroomland hebben gekozen voor een respectzone van minimaal 60 meter tussen de Haak en het Energiepark. Deze minimumafstand van 60 meter zou vervolgens als een concrete norm in een bestemmingsplan vastgelegd kunnen worden. Ook (maximale) bouwhoogten kunnen vastgelegd worden zodat de gelaagdheid in bebouwing langs de Haak gerealiseerd kan worden. Een bestemmingsplan hoeft echter niet altijd een dergelijk detailniveau te kennen. In een globaal bestemmingsplan kan bijvoorbeeld alleen de bestemming vastgelegd zijn, binnen deze bestemming zijn verschillende uitvoeringen en inrichtingen toegestaan (VROM, 2010e). Een voordeel van globaal bestemmen is dat het beleidsruimte biedt wanneer nog niet alle ontwikkelingen voorzien zijn. Een globaal bestemmingsplan biedt flexibiliteit voor gebieden in de stadsrandzone waar de inrichting nog onbekend is. Voor bepaalde gebieden of locaties in Nieuw Stroomland is echter niet alleen de inrichting onbekend, maar is ook de definitieve bestemming nog niet voorzien. Deze gebieden zijn benoemd tot zoekgebied of stedelijke uitbreiding. Wanneer de bestemming ook nog onbekend is heeft een bestemmingsplan voor deze gebieden dus (nog) geen meerwaarde als beoordelingsmiddel op basis van de ruimtelijke kwaliteit.

Omdat een bestemmingsplan een toetsingsinstrument is waarop bouwplannen al dan niet goedgekeurd worden, zal een bestemmingsplan slechts eenduidige, vaak meetbare criteria bevatten die eenduidig te toetsen zijn. Voor de beoordeling van initiatieven in de stadsrandzone is een bestemmingsplan daarom met name geschikt voor normatief vast te stellen en meetbare ruimtelijke kwaliteiten. Met behulp van een bestemmingsplan kan een initiatief dus vooral beoordeeld worden op de harde aspecten van ruimtelijke kwaliteiten in de stadsrandzone.

Welstandstoezicht

Welstandstoezicht is een belangrijk gemeentelijk instrument om de uiterlijke kenmerken van de gebouwde omgeving te bewaken. De uiterlijke verschijningsvorm van bouwplannen wordt wettelijk getoetst via een welstandsnota. Een bouwaanvraag moet aan de 'redelijke eisen van welstand' voldoen. Gekoppeld aan deze nota is de welstandscommissie. Een welstandscommissie kan bestaan uit een onafhankelijk team van onder andere architecten, stedenbouwkundigen, cultuurhistorici en burgers (Federatie Welstand, 2010).

Met behulp van de welstandsnota kan de welstandscommissie een initiatief beoordelen op de aspecten van ruimtelijke kwaliteit zoals die in de welstandsnota opgesteld zijn. Hierdoor kunnen bijvoorbeeld beeldbepalende kenmerken, zoals een typisch karakter van wijk of monumentale waarden, gewaarborgd worden. Diverse gemeenten hebben de welstandscommissie een nieuwe

naam gegeven waarin ruimtelijke kwaliteit genoemd wordt, zoals de (Advies)Commissie Ruimtelijke Kwaliteit (Gemeente Eindhoven, 2007; Gemeente Haarlem, 2011; Gemeente Leiden, 2011).

Het welstandstoezicht komt echter slechts tegemoet gekomen aan het belevingsaspect van ruimtelijke kwaliteit aangezien welstand de uiterlijke verschijningsvorm van de openbare omgeving betreft. Dit zijn onder andere de aspecten identiteit, afleesbaarheid van de (cultuur)historie en schoonheid die in hoofdstuk twee genoemd zijn als onderdeel van de belevingswaarde (Hidding, 2006). Een welstandsnota kan dan ook slechts een beoordeling bieden op aspecten van ruimtelijke kwaliteiten die de belevingswaarde betreffen. Een integrale beoordeling op de ruimtelijke kwaliteit zal dus ondersteund moeten worden door andere beoordelingsmiddelen.

Met welstandstoezicht kan een initiatief beoordeeld worden op harde aspecten van de ruimtelijke kwaliteit, waarbij de welstandsnota concrete toetsingscriteria bevat. Een beoordeling op zachte aspecten is echter ook mogelijk wanneer een welstandsnota globale richtlijnen bevat in plaats van gedetailleerde eisen. Hiermee kan enige flexibiliteit en ruimte voor ontwikkeling in de welstandsnota ingebracht worden. Deze globale richtlijnen zullen dan behandeld moeten worden door de welstandscommissie die, eventueel in overleg met de initiatiefnemer, een gezamenlijke mening kan vormen over de subjectieve aspecten van de welstandseisen. Een welstandscommissie zal haar advies echter wel op de criteria uit de welstandsnota baseren (Federatie Welstand, 2010). Hierdoor blijft de commissie aan bepaalde kwaliteitsvoorwaarden gebonden en is een visie die volkomen subjectief en onafhankelijk is niet mogelijk.

Een vorm van toezicht die verband houdt met het welstandstoezicht, en ook vaker deel uitmaakt van een bredere vorm van welstandstoezicht, is cultuur historisch landschapsbeheer (Federatie Welstand, 2010). Omdat het versterken en behouden van het cultuurlandschap een belangrijke doelstelling is binnen Nieuw Stroomland, kan deze vorm van toezicht een bijdrage leveren in de beoordeling van initiatieven in gebieden waar het beheer van het landschap centraal staat. Het betrekken van organisaties en/of stichtingen die zich inzetten voor het cultuurlandschap kan daarom nuttig zijn om deze ruimtelijke kwaliteit te realiseren.

Beeldkwaliteitplan

Een beeldkwaliteitplan is een instrument dat gericht is op de uiterlijke verschijningsvorm van een gebied, gebouwen en/of de openbare ruimte. De bestaande kwaliteiten en de eventuele te ontwikkelen kwaliteiten van een gebied worden met behulp van beelden uitgedragen in het plan. Het betreft onder andere belevingsaspecten van de openbare ruimte en architectonische en cultuurhistorische kenmerken (VROM, 2003). Een beeldkwaliteitplan kan bijvoorbeeld opgesteld worden voor een agrarisch gebied of een bedrijventerrein, locaties waar verrommeling het meest mee gerelateerd is (Veeneklaas et al., 2006; Provinciale Milieufederaties, 2010).

Een beeldkwaliteitplan is net als welstandstoezicht voornamelijk gericht op de belevingswaarde van ruimtelijke kwaliteit. Ook dit middel zal daarom ondersteund moeten worden door andere beoordelingsmiddelen om tot een integrale beoordeling op de ruimtelijke kwaliteit te kunnen komen.

De status van een beeldkwaliteitplan ligt niet vast en is afhankelijk van de manier waarop een gemeente het plan hanteert. Het doel van een beeldkwaliteitplan kan daarom ook verschillen. Het kan een middel zijn ter bewustwording of ter inspiratie, maar gekoppeld aan een bestemmingsplan het kan ook een toetsingskader voor ontwikkelingen vormen (MinLNV, 2006).

Tevens kan de mate van detail verschillen van globale richtlijnen en schetsen tot zeer gedetailleerde criteria en tekeningen voor toekomstige situatie (Geïnterviewde A, 2010). In het geval van een hoog detailniveau is een beeldkwaliteitplan een middel met strakke eisen en weinig flexibiliteit. De richtlijnen uit een globaal beeldkwaliteitplan kunnen echter op verschillende manieren geïnterpreteerd worden, en bieden daarom meer vrijheid in het ontwerp en ruimte voor overleg.

Voor het bedrijventerrein Newtonpark IV aan de westkant van Leeuwarden heeft de gemeente Leeuwarden een beeldkwaliteitplan opgesteld (Gemeente Leeuwarden, 2004). Dit plan omvat richtlijnen en criteria voor de vormgeving van gebouwen en de terreininrichting. Omdat verrommeling vaak gerelateerd wordt aan bedrijventerreinen, verdient de naleving van het beeldkwaliteitplan veel aandacht. Dit wordt versterkt door de ligging van de Haak langs de bedrijventerreinen, vanaf de Haak zullen de terreinen goed zichtbaar zijn. Bij de beoordeling van initiatieven op bedrijventerreinen zal het beeldkwaliteitplan dan ook een essentieel beoordelingsmiddel zijn.

Ruimtelijk kwaliteitsteam

Een ruimtelijk kwaliteitsteam kan een middel zijn bij de beoordeling van initiatieven waarbij de kwaliteiten niet op basis van eenduidige criteria te beoordelen zijn. Door met een ruimtelijk kwaliteitsteam te werken kan er op een interactieve wijze grip gekregen worden op de subjectieve dimensie van ruimtelijke kwaliteit. Een team van personen met diverse achtergronden, bijvoorbeeld deskundigen en beleidsmakers, maar ook burgers en de initiatiefnemer zelf, zou dan een advies of oordeel kunnen geven over het initiatief. Een ruimtelijk kwaliteitsteam kan uit verschillende personen samengesteld worden. Zo bestaat het ruimtelijk kwaliteitsteam van de provincie Fryslân uit een stedenbouwkundige, een landschapsarchitect, een landschapsdeskundige, een archeoloog en een cultuurhistoricus (Provincie Fryslân, 2009). Een team zou echter ook breder opgesteld kunnen worden, bijvoorbeeld met deskundigen op het gebied van economie, water, toerisme, duurzaamheid etc. Ook het betrekken van burgers en/of omwonenden kan een optie zijn.

Bij de samenstelling en de inzet van een ruimtelijk kwaliteitsteam in de beoordeling van initiatieven in de stadsrandzone kunnen verschillende afwegingen gemaakt worden. Van Assen (2010), stedenbouwkundige en lid van het ruimtelijk kwaliteitsteam van de provincie Fryslân, raadt aan om in ieder geval steeds met dezelfde basissamenstelling te werken. Een team zoals dat van de provincie Fryslân zou echter ook uitgebreid kunnen worden met personen met kennis en kunde op andere gebieden. Hoe breder een team samengesteld is, bijvoorbeeld met diverse deskundigen op het gebied van landschap, water, economie, verkeer, duurzaamheid etc., hoe beter het team een integrale visie kan leveren waarmee de belevingswaarde, de gebruikswaarde en de toekomstwaarde van ruimtelijke kwaliteit alle drie voldoende benaderd kunnen worden. De samenstelling zou echter ook bepaald kunnen worden naar aanleiding van het initiatief. Een brede samenstelling hoeft namelijk niet altijd nodig te zijn. Afhankelijk van de kwaliteiten die het initiatief betreft kan gekozen worden voor een bepaalde samenstelling. Als een initiatief niets van doen heeft met water, dan zal een deskundige op dat gebied niet nodig hoeven zijn. Bovendien kan een te brede samenstelling ook een valkuil zijn omdat het bereiken van consensus door de aanwezigheid van teveel personen juist bemoeilijkt kan worden (Kor en Wijnen, 2005).

De beleidsmakers kunnen gebruik maken van de diensten van het huidige ruimtelijk kwaliteitsteam van de provincie Fryslân. Het opstellen van een nieuw kwaliteitsteam specifiek

voor Nieuw Stroomland kan echter ook een optie zijn. Landschapsarchitect De Ruyter (2010) raadt dan aan om een team in te stellen waar in ieder geval personen deelnemen die volledig onafhankelijk zijn van de betrokken provincie en gemeenten, zodat een kritische blik geworpen kan worden op de initiatieven.

Een andere afweging die gemaakt kan worden is of en in hoeverre de initiatiefnemer betrokken wordt bij het overleg van een ruimtelijk kwaliteitsteam. Volgens Van Assen (2010) is het gewenst om ook met de initiatiefnemer in overleg te gaan. Door de initiatiefnemer bij het proces te betrekken, kan er gezamenlijk gestreefd worden naar een optimale bijdrage aan de ruimtelijke kwaliteit. De initiatiefnemer kan zijn of haar intenties duidelijk maken en het initiatief eventueel op bepaalde aspecten aanpassen. Van Assen (2010) spreekt dan liever ook niet van het beoordelen van een initiatief, maar over het begeleiden ervan. Dit vertoont overeenkomst met de dynamische kwaliteit van Daamen (2005) die in hoofdstuk twee genoemd is. Tijdens het proces kan de ruimtelijke kwaliteit verder gedefinieerd en geoperationaliseerd worden.

Behalve de samenstelling van het kwaliteitsteam kan ook de inzet ervan verschillend zijn. Van Assen (2010) raadt aan om het team te betrekken bij alle initiatieven die ingediend worden. Het kan voor de beleidsmakers echter ook een optie zijn om per initiatief te overwegen of het inschakelen van een ruimtelijk kwaliteitsteam noodzakelijk is of niet. Bepaalde initiatieven zullen misschien geen intersubjectieve middelen behoeven omdat ze op basis van meetbare criteria beoordeeld kunnen worden.

Stadsrandmanagement

In het rapport *Bouwsteen casco & stadsentrees*, een rapport dat een basis heeft gevormd voor de Intergemeentelijke Structuurvisie Nieuw Stroomland, is geopperd om stadsrandmanagement op te stellen als een middel om de toekomstvisie te verwezenlijken en de ontwikkelingen te coördineren (Gebiedsontwikkeling Nieuw Stroomland, 2009). Hiermee moet stadsrandmanagement voor de borging van de ruimtelijke kwaliteit zorgen. Volgens het rapport moet het stadsrandmanagement een zelfstandig opererend en creatief team zijn, een regieteam van de provincie en de gemeenten met een gedeelde visie. Wat betreft de initiatieven die in het gebied ingediend zullen worden, moet het management samen met de initiatiefnemers creatieve oplossingen bedenken (Gebiedsontwikkeling Nieuw Stroomland, 2009, p. 50). Het stadsrandmanagement is dus niet een organisatie die een beoordeling geeft in de vorm van ja of nee. Beoordelen krijgt hier meer de vorm van begeleiden die Van Assen (2010) bedoelt. Met elkaar in een interactief proces actief betrokken zijn bij de begeleiding van een initiatief.

Indien een specifiek en breed samengesteld ruimtelijk kwaliteitsteam opgezet wordt voor Nieuw Stroomland vertoont dit overeenkomsten met het doel van stadsrandmanagement. Wanneer echter gebruik gemaakt wordt van het provinciaal ruimtelijk kwaliteitsteam kan stadsrandmanagement een welkome aanvulling zijn in de beoordeling van initiatieven. De coördinatie van alle ontwikkelingen en het waarborgen van de onderlinge samenhang van initiatieven is namelijk wellicht teveel gevraagd voor het ruimtelijk kwaliteitsteam van de provincie Fryslân. Dit team geeft namelijk niet specifiek voor Nieuw Stroomland adviezen maar ook voor andere provinciale en gemeentelijke plannen elders in de provincie.

Stadsrandmanagement is bovendien een middel dat een breder doel kan hebben dan slechts het beoordelen op basis van ruimtelijke kwaliteit. Met stadsrandmanagement is het mogelijk om naast ruimtelijke kwaliteit ook op andere belangrijke doelen in het gebied te blijven letten, bijvoorbeeld de duurzaamheidsambities. Stadsrandmanagement is daarmee breder opgezet dan een ruimtelijk kwaliteitsteam.

Het stadsrandmanagement team kan een afgeleide zijn van de huidige stuurgroep Nieuw Stroomland, waarin dan ook deskundigen op het gebied van ruimtelijke kwaliteit aan deelnemen. Een geheel nieuw team met een frisse blik is echter ook mogelijk. Een andere optie is een enkele supervisor die alle ontwikkelingen in Nieuw Stroomland coördineert en vertegenwoordigt. De stuurgroep of de supervisor zal hoe dan ook nauw betrokken moeten zijn bij andere teams en commissies, bijvoorbeeld bij een ruimtelijk kwaliteitsteam. Wanneer met behulp van stadsrandmanagement overzicht gehouden wordt op alle initiatieven en ontwikkelingen in de stadsrandzone, kan het een geschikt middel zijn om de samenhang en afstemming in het oog te houden en om met conflicterende belangen om te gaan. Omdat conflicterende belangen in de stadsrandzone en met betrekking tot ruimtelijke kwaliteit veelal gevolg zijn van financiële posities, kan een deskundige of coördinator op dat gebied bovendien wenselijk zijn binnen het stadsrandmanagement.

Conclusie

Het moet duidelijk zijn dat de beoordelingsmiddelen zoals ze in deze paragraaf besproken zijn geen vaststaande status of invulling hebben. De instrumenten, teams en overige methoden dienen niet opgevat te worden als de enige juiste middelen die ingezet kunnen worden bij de beoordeling van initiatieven in de stadsrandzone. Voor de beoordeling van initiatieven op basis van ruimtelijke kwaliteit zullen nog vele andere manieren mogelijk zijn dan die in deze paragraaf beschreven zijn. Ook kunnen de bovenstaande opties op diverse andere manieren ingezet worden dan hier geschetst is. De beoordelingsmiddelen zijn ook niet slechts afzonderlijk van elkaar te gebruiken. Voor een zo geschikt mogelijke beoordeling van een initiatief kunnen meerdere middelen tegelijk van toepassing zijn.

De betrokken beleidsmakers en andere partijen hebben wellicht eerdere ervaring met het beoordelen van ruimtelijke kwaliteit. Met deze kennis en ervaring kunnen de beoordelingsmiddelen aangepast worden of met andere middelen en methoden aangevuld worden. De hier genoemde middelen bieden daarmee een basis die de betrokkenen zelf kunnen uitwerken tot de voor hun gewenste manier van beoordelen van initiatieven in de stadsrandzone.

De middelen die in deze paragraaf genoemd zijn bevatten allemaal eigen eigenschappen die in meer of mindere mate geschikt zijn voor de beoordeling van initiatieven op basis van de beoogde ruimtelijke kwaliteit. Of de middelen met deze eigenschappen geschikt zijn voor het beoordelen van een initiatief op basis van de ruimtelijke kwaliteit, is voornamelijk afhankelijk van de aard van de definitie van de ruimtelijke kwaliteit. Wanneer ruimtelijke kwaliteit benoemd is als concrete meetbare kwaliteiten, dan kunnen deze kwaliteiten eenduidig beoordeeld worden. Indien de ruimtelijke kwaliteit echter globaal omschreven is, zal een beoordeling op basis van deze kwaliteiten minder eenduidig te maken zijn. De mate van geschiktheid van een beoordelingsmiddel zal hiermee met name afhankelijk zijn van het onderscheid tussen harde en zachte ruimtelijke kwaliteiten.

Het onderscheid tussen harde en zachte kwaliteiten vormt daarmee een basis voor het kiezen van een geschikte manier van beoordelen van een initiatief. De volgende paragraaf zal deze denkwijze verder uitwerken door de beoordelingsmiddelen binnen een denkkader te plaatsen. Met behulp van dit denkkader kan de keuze voor een bepaald middel, of voor bepaalde middelen, tot stand komen.

5.3 Een geschikte manier van beoordelen kiezen

De voorgaande paragraaf heeft enkele voorbeelden gegeven van middelen die gebruikt kunnen worden bij de beoordeling van initiatieven in de stadsrandzone. De middelen hebben elk hun eigenschappen ten aanzien van de kenmerken van ruimtelijke kwaliteit. Deze eigenschappen kunnen gezien worden als voor- en nadelen die betrekking hebben op het onderscheid in harde en zachte ruimtelijke kwaliteiten. Afhankelijk van de aard van de ruimtelijke kwaliteiten die beïnvloed zullen worden, zijn bepaalde middelen uit de vorige paragraaf daarom geschikter voor de beoordeling van een initiatief dan andere middelen.

Harde ruimtelijke kwaliteiten zijn concrete kwaliteiten die in eenduidige, generieke criteria om te zetten zijn. Tegenover de harde kwaliteiten staan de zachte kwaliteiten. De zachte kwaliteiten zijn lastiger te benoemen omdat ze vaak afhankelijk zijn van tijd, context, cultuur en persoonlijke voorkeur. Door deze subjectieve eigenschap zijn de zachte aspecten van de ruimtelijke kwaliteit niet altijd te concretiseren naar eenduidige, generieke criteria (Janssen-Jansen et al., 2009; RLG, 2005). In tegenstelling tot de harde ruimtelijke kwaliteiten zijn de zachte kwaliteiten daarom minder eenvoudig meetbaar.

Het onderscheid in harde en zachte kwaliteiten kan een leidraad vormen voor de keuze voor een bepaalde manier van beoordelen. De beoordelingsmiddelen die in de vorige paragraaf genoemd zijn worden daarom binnen een denkkader geplaatst, waarbij het onderscheid tussen harde en zachte kwaliteiten leidend is voor de te maken afweging. Dit denkkader maakt duidelijk dat bij de beoordeling van harde of zachte kwaliteiten bepaalde middelen meer geschikt zijn dan andere. Door de kwaliteiten die een bepaald initiatief zal beïnvloeden in beeld te brengen wordt duidelijk met welk(e) middel(en) het initiatief het beste beoordeeld kan worden.

Wanneer een initiatief betrekking heeft op bepaalde beoogde ruimtelijke kwaliteiten die vertaald kunnen worden naar harde kwaliteiten, bijvoorbeeld een ontwikkeling binnen de respectzone van 300 meter, dan kan het initiatief op basis van een bestemmingsplan afgekeurd worden. De zone van 300 meter kan namelijk als een harde eis in een bestemmingsplan vastgelegd worden. Wanneer een initiatief echter betrekking heeft op kwaliteiten die door de beleidsmakers abstract benoemd zijn, de zachte kwaliteiten, dan is de beoordeling minder eenduidig te maken. Of een ontwerp van een gebouw bijvoorbeeld past binnen *een herkenbare stadsentree* kan zeer verschillend geïnterpreteerd worden. Herkenbaarheid is namelijk een veelomvattende term die voor iedereen iets anders kan betekenen. Een ruimtelijk kwaliteitsteam kan dan een beoordelingsmiddel zijn waarmee meerdere personen een gezamenlijk gedragen oordeel proberen te vormen over de bijdrage aan de ruimtelijke kwaliteit. Ook indien er een beeldkwaliteitplan opgesteld is voor de stadsentree kan een ruimtelijk kwaliteitsteam nog van betekenis zijn. Een beeldkwaliteitplan kan namelijk ook slechts globale richtlijnen bevatten die ook verschillend te interpreteren zijn, waardoor er alsnog sprake is van zachte ruimtelijke kwaliteiten.

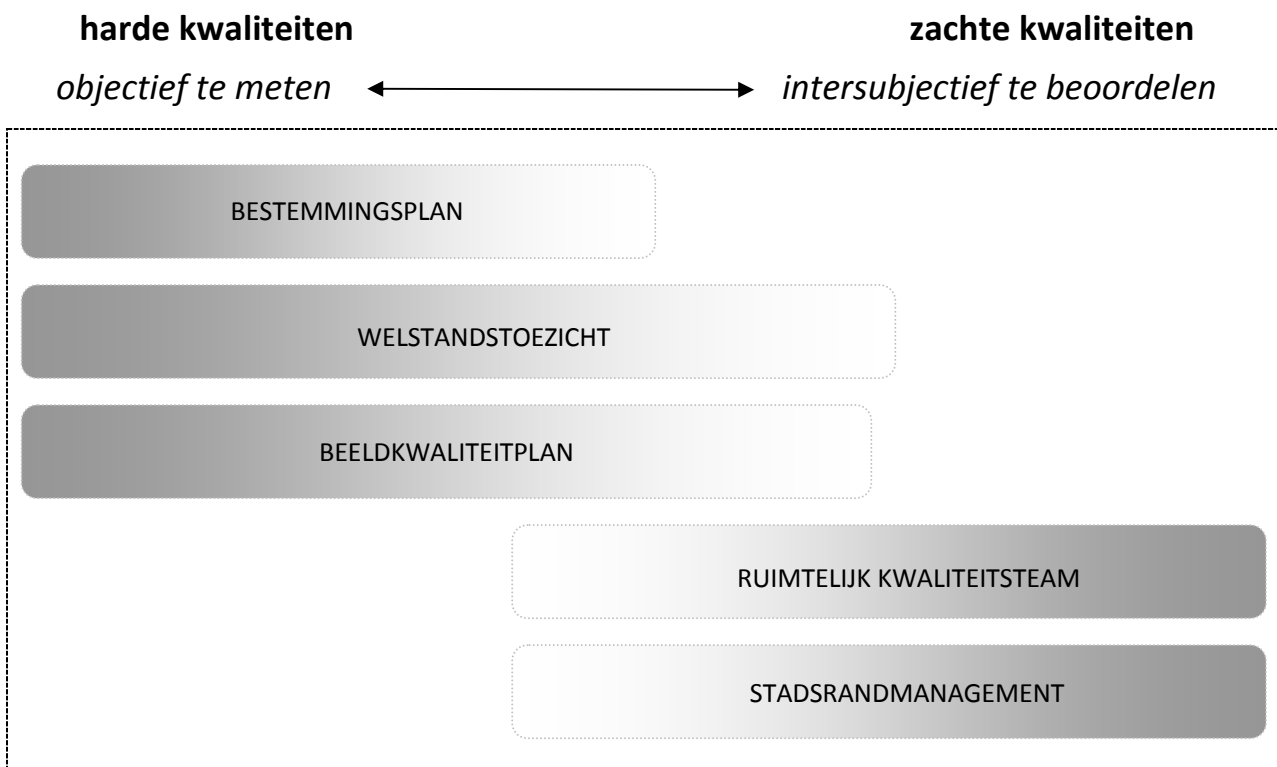
Het onderscheid tussen harde en zachte kwaliteiten biedt dus een basis voor het vinden van de meeste geschikte manier van beoordelen. Het maken van een beoordeling op basis van harde en zachte kwaliteiten kan ook gezien worden als een onderscheid tussen het maken van een objectieve en een intersubjectieve beoordeling. De beoordelingsmiddelen uit het denkkader in Figuur 5.1 kunnen dan ook gepositioneerd worden volgens een continuüm tussen een objectieve en een intersubjectieve manier van beoordelen. De harde kwaliteiten vormen eenduidige en meetbare criteria, die als ze eenmaal als normatieve eisen vastgesteld zijn op een objectieve

manier beoordeeld kunnen worden¹. Door wie het ook beoordeeld wordt, meetbare criteria laten geen ruimte voor twijfel. Of een initiatief wel of niet binnen de respectzone van 300 meter valt behoort weinig discussie op te roepen, er is namelijk een duidelijk referentiepunt waar een initiatief aan zal moeten voldoen.

Bij de zachte kwaliteiten is er geen duidelijk referentiepunt. Er zijn verschillende interpretaties mogelijk, afhankelijk van degene die betekenis geeft aan de kwaliteiten. Om vanuit meerdere subjectieve perspectieven tot een gezamenlijk oordeel te kunnen komen over een initiatief, zal de beoordeling van deze kwaliteiten meer vanuit een intersubjectief uitgangspunt tot stand moeten komen (Janssen-Jansen et al., 2009). Met een intersubjectief uitgangspunt wordt bedoeld dat een oordeel gebaseerd is op dat wat een bepaalde groep gezamenlijk overeenkomt (Jacobs, 2000).

Figuur 5.1 toont een schematische weergave van de beoordelingsmiddelen binnen het denkkader, gebaseerd op het onderscheid tussen harde en zachte kwaliteiten. Bovendien zijn de uitgangspunten objectief en intersubjectief als continuüm aangegeven. Met deze figuur wordt verduidelijkt aangegeven welke middelen het meest geschikt lijken om harde en zachte kwaliteiten het beste te kunnen beoordelen.

Figuur 5.1: Het denkkader met beoordelingsmiddelen. Gepositioneerd volgens het onderscheid in harde en zachte kwaliteiten en een objectieve en intersubjectieve manier van beoordelen.

¹ Het moet duidelijk zijn dat hier sprake is van een objectieve manier van *beoordelen*, en niet van het objectief *vaststellen* van criteria. Het vaststellen van criteria zal namelijk vaak berusten op keuzes die door bepaalde personen gemaakt worden. Zo is de respectzone van 300 meter een keuze geweest van de beleidsmakers van Nieuw Stroomland. Wanneer deze 300 meter vervolgens normatief vastgesteld wordt als een harde eis, kan het een kwaliteit vormen op basis waarvan een beoordeling objectief te maken is.

Het schema in Figuur 5.1 geeft aan dat de beoordelingsmiddelen geen vaste positie hebben. De grenzen van de kaders waar de middelen in geplaatst zijn, zijn min of meer denkbeeldig gekozen om een idee te geven van veranderlijke positie van de middelen. De beoordelingsmiddelen kunnen als gevolg van een bepaalde invulling of status van het middel verschuiven over de lijn tussen harde en zachte kwaliteiten. Hiermee wordt ook duidelijk gemaakt dat de middelen niet beslist tot een objectieve of een intersubjectieve manier van beoordelen behoren. Een bestemmingsplan kan een beoordelingsmiddel zijn waarmee de bijdrage aan harde kwaliteiten op een objectieve manier getoetst kan worden. Een bestemmingsplan hoeft echter niet slechts harde, meetbare kwaliteiten te bevatten. Een globaal bestemmingsplan biedt namelijk ruimte voor verschillende mogelijkheden die in overleg overeengekomen moeten worden. Een beeldkwaliteitplan en welstandsnota kunnen duidelijke, meetbare criteria bevatten, maar globale richtlijnen die verschillend te interpreteren zijn, zijn ook mogelijk. De middelen aan de linkerkant van het denkkader in Figuur 5.1 zijn daarom niet louter beoordelingsmiddelen die slechts bruikbaar zijn bij harde kwaliteiten en een objectieve manier van beoordelen. Ook zachte kwaliteiten kunnen er in vastgelegd worden. Het beoordelen van een initiatief op basis van deze kwaliteiten zal dan echter wel minder eenduidig worden omdat er verschillende meningen kunnen zijn over de bijdrage aan de meer zachte kwaliteiten. Om deze zachte kwaliteiten te kunnen beoordelen zal een meer intersubjectieve beoordeling gewenst zijn, bijvoorbeeld met behulp van een ruimtelijk kwaliteitsteam of stadsrandmanagement. Hiermee kan de invulling van de zachte kwaliteiten door verschillende personen gezamenlijk vastgesteld worden (Janssen-Jansen et al., 2009). Bij een intersubjectieve beoordeling kan de beoordeling de vorm aannemen van een besluitvormingsproces. Hierbij moet opgemerkt worden dat de procescondities een grote rol kunnen spelen. Zo wordt het proces in belangrijke mate bepaald door wie er in deelnemen en waarom voor die personen gekozen is, maar ook de beschikbare tijd en het budget kunnen condities zijn die het beoordelingsproces beïnvloeden (Kor en Wijnen, 2005).

De mate van intersubjectiviteit van de beoordelingsmiddelen kan verschillend zijn. Een welstandscommissie kent een intersubjectieve benadering. Maar de commissie dient het oordeel wel te baseren op de welstandsnota, waardoor het oordeel in vrijheid beperkt wordt. Het ruimtelijk kwaliteitsteam is een middel waarmee een initiatief op een intersubjectieve manier beoordeeld kan worden, maar de mate van intersubjectiviteit hangt af van het aantal leden en de samenstelling ervan. Een kwaliteitsteam dat enkel uit landschapsarchitecten bestaat kent wel een intersubjectieve benadering, maar wel vanuit een eenzelfde invalshoek. Een ruimtelijk kwaliteitsteam bestaande uit vertegenwoordigers met verschillende deskundige achtergronden kan een initiatief vanuit meerdere perspectieven bekijken waardoor een breder georiënteerd beeld ontstaat. Er zou daarom gesproken kunnen worden van gradaties in intersubjectiviteit. Dit wil echter niet zeggen dat het betrekken van veel verschillende actoren ook altijd beter is. Teveel actoren met teveel verschillende belangen kunnen een beoordelingsproces juist bemoeilijken (Janssen-Jansen et al., 2009). De keuze voor het aantal en het soort actoren moet daarom goed overwogen worden. Zoals in paragraaf 5.2 genoemd is, kunnen de aspecten van de ruimtelijke kwaliteit en van de omgeving die een initiatief zal beïnvloeden leidend zijn bij deze keuze.

Het denkkader dat in Figuur 5.1 voorgesteld is kan als handvat dienen voor de afwegingen die de betrokken beleidsmakers zullen moeten maken bij de beoordeling van initiatieven in de stadsrandzone. Het onderscheid tussen harde en zachte ruimtelijke kwaliteiten, en het daaraan verwante continuüm objectief – intersubjectief, bieden een denkrichting waarmee een geschikte manier van beoordelen afgewogen kan worden. Deze afweging voor een manier van beoordelen

is ten eerste afhankelijk van het betreffende initiatief. De kenmerken van het initiatief bepalen namelijk welke en wat voor soort aspecten van de ruimtelijke kwaliteit beïnvloed zullen worden. In deze paragraaf is onderscheid gemaakt tussen verschillende manieren van beoordelen. Deze manieren kunnen echter ook gezamenlijk gebruikt worden. Een initiatief kan namelijk betrekking hebben op harde en zachte kwaliteiten, en dus benaderd worden vanuit een objectieve en een intersubjectieve manier van beoordelen. In een dergelijk geval is een combinatie van verschillende middelen gewenst. Een oordeel op basis van harde kwaliteiten kan aangevuld worden door een intersubjectief oordeel, en andersom. Het initiatief zelf zal dus leidend moeten zijn in de keuze van de beleidsmakers voor een of meerdere middelen voor de beoordeling van het initiatief.

Mate van sturing op ruimtelijke kwaliteit

Behalve door de beoordeling te benaderen vanuit de kwaliteiten waar het initiatief betrekking op heeft, kan de keuze voor een geschikte benadering ook vanuit een tweede benadering tot stand komen. De afweging voor de manier van beoordelen kan dan gebaseerd worden op de mate van sturing in bepaalde delen van de stadsrandzone, waarmee de keuze tot stand komt vanuit een gebiedsafhankelijke benadering. De deelgebieden die binnen de stadsrandzone van zuidwest Leeuwarden onderscheiden zijn, kunnen leidend zijn in de mate van sturing en daarmee in de manier van beoordelen. Door de dynamiek in de stadsrandzone en de aanwezigheid van stedelijke en landelijke elementen is het een divers gebied. De beoogde ruimtelijke kwaliteiten kunnen daarom per locatie verschillen.

In bepaalde deelgebieden kan het gewenst zijn om de ruimtelijke ontwikkeling strakker te sturen dan in andere deelgebieden. Wanneer duidelijk is wat het gewenste toekomstbeeld van een gebied is, kan de beoogde ruimtelijke kwaliteit eventueel ook duidelijker en concreter omschreven en vastgesteld worden. Zo is in de Intergemeentelijke Structuurvisie Nieuw Stroomland voor het open Middelzeegebied benoemd dat dit gebied open dient te blijven. Om deze ruimtelijke kwaliteit te realiseren zou bijvoorbeeld gebruik gemaakt kunnen worden van een bestemmingsplan waarmee de openheid van het gebied beschermd kan worden. Uit een dergelijke aanpak blijkt dat de traditionele toelatingsplanologie waarvan bescherming een kenmerk is nog steeds een nuttige sturingsfilosofie kan zijn (Dammers et al., 2004).

In de stadsrandzone zijn ook deelgebieden waar het toekomstbeeld nog onduidelijk is en waar de toekomstige ontwikkelingen vrij gelaten worden. Deze beperkte sturing kan bijvoorbeeld gewenst zijn wanneer beleidsmakers ruimte willen geven aan de ontwikkeling van het gebied en initiatieven niet op voorhand willen uitsluiten. Deze flexibiliteit kan gewaarborgd worden door de beoordeling van initiatieven in dergelijke deelgebieden vanuit het intersubjectieve uitgangspunt plaats te laten vinden. In een dergelijk geval kan het daarom gewenst zijn om de ruimtelijke kwaliteiten (nog) niet te vertalen naar specifieke criteria of voorwaarden. Een verrassend en onverwacht initiatief, bijvoorbeeld een ontwerp zoals het Groninger Museum, kan dan namelijk toch een positieve beoordeling krijgen.

Ook bij de mate van sturing op ruimtelijke kwaliteit komt het onderscheid tussen harde en zachte kwaliteiten naar boven. Een strakke sturing kan met name te realiseren zijn door middel van het vaststellen van harde, meetbare criteria. Wanneer een beperktere mate van sturing gewenst is, kan het raadzaam zijn zachte kwaliteiten te benoemen zodat er meer ruimte is voor verschillende ideeën.

Een punt waar bij de mate van sturing rekening mee gehouden zal moeten worden is dat ruimtelijke kwaliteit veranderlijk is (Janssen-Jansen et al., 2009). De eisen en wensen aan

ruimtelijke kwaliteit, vanuit de overheid maar ook vanuit de maatschappij, kunnen veranderen als gevolg van tijdgeest, context, economische ontwikkelingen, cultuur enzovoort. Iets wat nu als kwaliteit gezien wordt kan over een paar jaar juist ongewenst zijn. Beleidsmakers dienen daarom steeds kritisch te blijven kijken naar de ruimtelijke kwaliteiten die gewenst zijn. De kwaliteitseisen kunnen namelijk aangepast of heroverwogen worden. Met een beperkte sturing op ruimtelijke kwaliteit door middel van het benoemen van zachte kwaliteiten, kan het eenvoudiger zijn om in te kunnen spelen op veranderende ruimtelijke kwaliteiten tijdens de ontwikkeling van een gebied. De reden van beleidsmakers om te kiezen voor een strakke sturing op de ruimtelijke kwaliteit zal daarom een weloverwogen tot stand moeten komen.

5.4 Conclusie

In de stadsrandzone van zuidwest Leeuwarden worden de komende jaren diverse ontwikkelingen verwacht. De beleidsmakers verlangen dat deze ontwikkelingen bij zullen dragen aan de ruimtelijke kwaliteit in de stadsrandzone. Hoe de ontwikkelingen zich precies zullen uiten is echter nog onduidelijk en ook de ruimtelijke kwaliteit is niet altijd concreet omschreven. Hoe de beoordeling van initiatieven op basis van hun bijdrage aan de ruimtelijke kwaliteit er precies zal uitzien is daarom niet vooraf vast te stellen. Met dit hoofdstuk is een poging gedaan om beleidsmakers vooraf toch enige grip te bieden op het beoordelingsproces met betrekking tot initiatieven in de stadsrandzone.

In dit hoofdstuk zijn verschillende mogelijkheden aangereikt waarmee de initiatieven op basis van hun bijdrage aan de ruimtelijke kwaliteit beoordeeld kunnen worden. Enkele middelen die gebruikt kunnen worden voor de beoordeling van initiatieven zijn in dit hoofdstuk benoemd. Deze middelen hebben elk eigen eigenschappen die als voor- en nadelen gezien kunnen worden wat betreft het beoordelen van ruimtelijke kwaliteit. Met betrekking tot de theoretische discussie over het begrip ruimtelijke kwaliteit en de benoeming van de beoogde ruimtelijke kwaliteit in Nieuw Stroomland, is gebleken dat deze voor- en nadelen vooral afhankelijk zijn van de soort ruimtelijke kwaliteit; harde of zachte kwaliteiten. Om geschikte beoordelingsmiddelen te kunnen kiezen is in dit hoofdstuk daarom een denkkader gegeven, gebaseerd op het onderscheid tussen harde en zachte kwaliteiten. De keuze voor een objectieve of een intersubjectieve manier van beoordelen zal afhankelijk moeten zijn van de harde en/of zachte kwaliteiten waar het initiatief invloed op zal hebben. Ook de mate van sturing in de stadsrandzone kan bepalend zijn bij de manier van beoordelen van initiatieven. Wanneer een strakke sturing op de ontwikkeling van een (deel)gebied gewenst is kunnen beoordelingsmiddelen gehanteerd worden waarin de ruimtelijke kwaliteiten die bij de gewenste ontwikkeling beoogd zijn strak vastgelegd worden. In gebieden waar de toekomstige inrichting nog onduidelijk gelaten wordt, kunnen strak vastgelegde ruimtelijke kwaliteiten niet gewenst zijn omdat ze initiatieven teveel sturing geven en er moeilijker geanticipeerd kan worden op het veranderlijke karakter van ruimtelijke kwaliteit.

Het doel van dit hoofdstuk is om de beleidsmakers beoordelingsmiddelen en een denkwijze te bieden waarmee ze een geschikte manier van beoordelen kunnen vinden. Het denkkader en de beoordelingsmiddelen die hier gebruikt zijn hoeven voor de beleidsmakers echter geen vaststaande manieren voor de beoordeling te zijn. De genoemde middelen kunnen aangepast worden en nieuwe aanvullende middelen en denkwijzen kunnen bedacht worden vanuit de ervaring en kennis van betrokkenen en deskundigen. Het denkkader is naast een hulpmiddel namelijk ook een inspiratiemiddel dat hopelijk kan stemmen tot verder nadenken over de beoordeling van initiatieven in de stadsrandzone.

6. Conclusie en aanbevelingen

6.1 Inleiding

In dit onderzoek staan twee begrippen centraal. Ten eerste de stadsrandzone, het overgangsgebied tussen stad en land. Het tweede begrip dat in dit onderzoek naar voren gekomen is, is ruimtelijke kwaliteit. Uit de aandacht van VROM voor ruimtelijke kwaliteit en de stadsrandzone, en uit de casestudie die in dit onderzoek behandeld is, kan afgeleid worden dat beide begrippen van belang zijn binnen het Nederlandse ruimtelijke beleid. Beide begrippen zijn vaak echter ook lastig te begrijpen en te hanteren. De stadsrandzone is een dynamisch gebied, allerlei ontwikkelingen vinden plaats in een gebied met stedelijke én landelijke elementen. Het benoemen van de beoogde ruimtelijke kwaliteit is vaak lastig door de subjectieve lading van het begrip; iedereen wil het bereiken, maar het wordt door iedereen verschillende geïnterpreteerd en gewaardeerd. De combinatie van beide begrippen, het streven naar ruimtelijke kwaliteit in de stadsrandzone, kan daarom een lastige taak zijn voor beleidsmakers.

Het doel van dit onderzoek is daarom om manieren te vinden waarmee beoordeeld kan worden of nieuwe ontwikkelingen en initiatieven in de stadsrandzone bijdragen aan de beoogde ruimtelijke kwaliteit in het gebied. In dit concluderende hoofdstuk zal de onderzoeksvraag die bij deze doelstelling opgesteld is van een antwoord voorzien. Paragraaf 6.2 zal hier op ingaan en ook de deelvragen die uit de onderzoeksvraag voortkomen, zullen beantwoord worden. In paragraaf 6.3 zullen enkele aanbevelingen gedaan worden met betrekking tot onderwerpen die in dit onderzoek aan bod gekomen zijn. Tevens worden aanbevelingen voor verder onderzoek gegeven. Dit hoofdstuk zal worden afgesloten met enkele slotopmerkingen in paragraaf 6.4.

6.2 Beantwoording van de onderzoeksvragen

Voordat de onderzoeksvraag beantwoord wordt zullen eerst de deelvragen van dit onderzoek aan bod komen.

1: Hoe verloopt de discussie over de stadsrandzone en ruimtelijke kwaliteit in Nederland?

Het antwoord op deze deelvraag is grotendeels gegeven in het theoretisch raamwerk in hoofdstuk twee. In dit hoofdstuk is geconstateerd dat de verhouding tussen stad en land veranderd is als gevolg van vele maatschappelijke processen. Het landelijk gebied raakt in fysiek en sociaal opzicht verstedelijkt en de stedeling zoekt het landelijk gebied op voor vrije tijd en recreatie. De grens tussen stad en land wordt vager en van een dichotomie tussen beide is geen sprake meer. Er is een overgangsgebied ontstaan waar stedelijke en landelijke elementen zich naast elkaar voordoen, en waar de ruimtelijke druk hoog is. Dit overgangsgebied wordt de stadsrandzone genoemd. Een gebied dat vaak lastig af te bakenen is en grote dynamiek kent door de ruimtelijke druk en de verschillende functies die er voorkomen. De stadsrandzone is in het ruimtelijk beleid lang onderbelicht geweest waardoor het soms een verrommelde indruk geeft. Tegenwoordig krijgt het gebied echter steeds meer aandacht, waarbij ook het streven naar ruimtelijke kwaliteit een belangrijk doel is binnen de stadsrandzone.

Ruimtelijke kwaliteit wordt vaak omschreven als een containerbegrip, het geven van een eenduidige definitie is lastig. Het draait om de waardering van de ruimte om ons heen, maar deze waardering is vaak subjectief. Ruimtelijke kwaliteit kan worden verhelderd door het te onderscheiden naar de gebruikswaarde, de toekomstwaarde en de belevingswaarde. Bovendien wordt dikwijls een onderscheid gemaakt in harde en zachte aspecten van ruimtelijke kwaliteit. De harde aspecten betreffen dan vaak eenduidige en meetbare criteria, zoals de basiskwaliteit die het Rijk opstelt als ondergrens voor ruimtelijke plannen. De zachte aspecten van ruimtelijke

kwaliteit zijn lastig te benoemen omdat ze onder andere afhankelijk zijn van persoonlijke voorkeuren, tijdsgeest, cultuur en locatie. Ruimtelijke kwaliteit bevat dus verschillende aspecten waarvan sommige makkelijker en eenduidiger te benoemen zijn dan andere.

De tweede deelvraag van dit onderzoek luidt als volgt:

2: Hoe kunnen de dynamiek in de stadsrandzone en de ruimtelijke kwaliteit in het gebied vanuit de ruimtelijke planning benaderd worden?

Uit de eerste deelvraag is gebleken dat de stadsrandzone en ruimtelijke kwaliteit beide lastig te hanteren begrippen kunnen zijn in de ruimtelijke planning. Omdat ruimtelijke kwaliteit echter een belangrijke doelstelling is en een onderbelichte positie van de stadsrandzone niet langer gewenst is, zal er toch een benadering gevonden moeten worden om met beide begrippen om te gaan. Uit hoofdstuk twee is gebleken dat een gebiedsgerichte aanpak een geschikte benadering kan zijn. Hiermee kunnen de specifieke processen en kwaliteiten binnen de stadsrandzone achterhaald worden, waardoor het gebied van een passend, integraal beleid kan worden voorzien. Een interactieve aanpak is tevens wenselijk bij het streven naar ruimtelijke kwaliteit in de stadsrandzone. Samenwerking tussen verschillende actoren kan leiden tot een gezamenlijk gedragen beeld van de ruimtelijke kwaliteit en tot ontwikkelingen die passend zijn in de context van een specifieke stadsrandzone. Al met al doet een dergelijke benadering denken aan ontwikkelingsplanologie, een nieuw planningsperspectief dat de laatste jaren veelal gehanteerd wordt. Dit betekent echter niet dat het 'traditionele' toelatingsplanologie niet meer geschikt is. Vooral voor het waarborgen van de harde aspecten van ruimtelijke kwaliteit in de stadsrandzone kan de beschermende en beheersende aanpak van toelatingsplanologie nog een geschikte manier zijn.

De derde deelvraag is gericht op de koppeling tussen de theoretische discussie en de casestudie van dit onderzoek, de Gebiedsontwikkeling Nieuw Stroomland.

3: Hoe valt de Gebiedsontwikkeling Nieuw Stroomland te bezien in verhouding tot de theoretische discussie?

De stadsrandzone van zuidwest Leeuwarden maakt onderdeel uit van de Gebiedsontwikkeling Nieuw Stroomland. Deze stadsrandzone zal de komende jaren ingrijpend veranderen als gevolg van diverse ontwikkelingen die verwacht worden. De aanleg van een grootschalige uitbreidingslocatie voor wonen, werken en voorzieningen, een nieuw treinstation, de uitbreiding van bedrijventerreinen en de aanleg van de rijksweg de 'Haak om Leeuwarden' zijn enkele ontwikkelingen die reeds bekend zijn. Er worden echter nog meer ontwikkelingen verwacht, en onder andere marktpartijen worden gevraagd om hier initiatieven voor te leveren.

In de huidige situatie is de stadsrandzone van zuidwest Leeuwarden vrij duidelijk af te bakenen en stad en land zijn (nog) vrij duidelijk van elkaar te onderscheiden. Wanneer de ontwikkelingen starten en het gebied de ingrijpende verandering ondergaat die verwacht wordt, kan het gebied de dynamiek gaan vertonen die een stadsrandzone kenmerkt. Vanuit het theoretische oogpunt is er dus discussie mogelijk over de benoeming van het gebied ten zuidwesten van Leeuwarden als een stadsrandzone. De beleidsmakers van Nieuw Stroomland beschouwen het gebied als een stadsrandzone gezien de verandering die het gebied in de komende jaren zal ondergaan. Of een gebied als een stadsrandzone gezien kan worden kan niet slechts via kenmerken uit de theorie bepaald worden, het is ook afhankelijk van het persoonlijke beeld en de achtergrondkennis van de waarnemer.

Of een gebied wel of niet als stadsrandzone bestempeld wordt is in het belang van de ruimtelijke planning echter ook niet het belangrijkste. Waar het om gaat is dat er in de ruimtelijke planning een passende aanpak is die afgestemd is op de situatie in een stadsrandzone. De aanpak die de beleidsmakers in Nieuw Stroomland gekozen hebben, vertoont gelijkenis met ontwikkelingsplanologie. Zo kent de Intergemeentelijke Structuurvisie een open en flexibel karakter. De beleidsmakers hebben ervoor gekozen om de ontwikkeling van het gebied niet teveel te sturen zodat op onvoorziene ontwikkelingen gereageerd kan worden. Verder kent de aanpak voor Nieuw Stroomland een toekomstgerichte en gebiedsgerichte benadering en speelt samenwerking tussen overheden, marktpartijen en andere actoren een grote rol. Marktpartijen worden gevraagd met initiatieven te komen om het gebied verder in te vullen, binnen de uitgangspunten die in de Intergemeentelijke Structuurvisie gesteld zijn.

Eén van die uitgangspunten is het streven naar ruimtelijke kwaliteit. De ruimtelijke kwaliteit is niet altijd concreet benoemd en kan daardoor soms op meerdere manieren geïnterpreteerd worden. Door het subjectieve karakter van ruimtelijke kwaliteit is een concretere benoeming van de ruimtelijke kwaliteitsambities niet altijd mogelijk. Bovendien kan een concretere benoeming ongewenst zijn omdat de beleidsmakers vooraf nog niet precies weten wat voor initiatieven ze kunnen verwachten. Om mogelijkheden open te houden en initiatieven de ruimte te bieden wordt dan de voorkeur gegeven aan een globale omschrijving van de ruimtelijke kwaliteitsambities.

Initiatieven van marktpartijen zullen beoordeeld moeten worden aan de hand van de beoogde ruimtelijke kwaliteit in de stadsrandzone van zuidwest Leeuwarden. Maar wanneer de ruimtelijke kwaliteitsambities nog globaal zijn, en de initiatieven nog onbekend, hoe kan een beoordeling van initiatieven in de stadsrandzone dan vorm krijgen? Met deze vraag komt de onderzoeksvraag van deze scriptie en het antwoord daarop aan bod.

Hoe kunnen nieuwe ontwikkelingen en initiatieven binnen de stadsrandzone beoordeeld worden op basis van de bijdrage aan de beoogde ruimtelijke kwaliteit in het gebied?

Uit de antwoorden op de deelvragen blijkt dat de stadsrandzone een zeer divers gebied kan zijn. Ook blijkt dat ruimtelijke kwaliteit een begrip is dat lastig te omschrijven is. Het is voor de beleidsmakers van Nieuw Stroomland duidelijk dat de stadsrandzone van zuidwest Leeuwarden ingrijpend zal gaan veranderen. Hoe de ontwikkelingen er precies uit zullen gaan zien is nog onduidelijk. Ook de beoogde ruimtelijke kwaliteit is niet overal concreet geformuleerd. Ten eerste omdat dit door het subjectieve karakter van ruimtelijke kwaliteit niet altijd mogelijk is, en ten tweede omdat de beleidsmakers de kwaliteit en de ontwikkelingen niet teveel willen sturen. Men wil verschillende mogelijkheden open laten.

Voor de beoordeling van initiatieven in de stadsrandzone op basis van de beoogde ruimtelijke kwaliteit is dus vooraf geen vaststaande manier van beoordelen te geven. Daarom zijn in dit onderzoek diverse mogelijke beoordelingsmiddelen aangedragen. Deze middelen variëren van wettelijke beleidsinstrumenten waarop getoetst kan worden, tot een groep van personen en/of deskundigen die de beoordeling of een advies daarvoor gezamenlijk tot stand laten komen. De beoordelingsmiddelen hebben bepaalde eigenschappen die als voor- en nadelen gezien kunnen worden met betrekking tot het maken van een beoordeling op basis van de ruimtelijke kwaliteit. Zo zijn bepaalde middelen, zoals een bestemmingplan, geschikter voor een beoordeling op basis van harde kwaliteiten. Andere middelen zijn beter toepasbaar wanneer het gaat om zachte kwaliteiten, bijvoorbeeld een ruimtelijk kwaliteitsteam. Een dergelijk team kan vanuit de verschillende mogelijke interpretaties van de zachte ruimtelijke kwaliteit een gezamenlijk beeld vormen waarmee een beoordeling tot stand kan komen.

De voor- en nadelen van de diverse beoordelingsmiddelen hebben dus vooral betrekking op het onderscheid in harde en zachte kwaliteiten. Om tot en afweging voor een of meerdere geschikte beoordelingsmiddelen te komen kan dit onderscheid leidend zijn. Daarom dient gekeken te worden naar de kwaliteiten die het initiatief zal beïnvloeden, en vanuit dat beeld kan de keuze voor een bepaalde manier van beoordelen tot stand komen. In hoofdstuk vijf is deze denkwijze verduidelijkt met een denkkader. Het onderscheid in harde en zachte kwaliteiten waarop het denkkader gebaseerd is, kan ook gezien worden als een onderscheid in een objectieve en een intersubjectieve manier van beoordelen. Wanneer bepaalde ruimtelijke kwaliteiten die door de beleidsmakers benoemd zijn omgezet kunnen worden naar harde kwaliteiten, kunnen deze als eenduidige, meetbare criteria vastgelegd worden in een beleidsinstrument. Een initiatief kan dan op basis van deze criteria op een objectieve manier beoordeeld worden. Wanneer ruimtelijke kwaliteiten echter subjectief zijn en niet concreter benoemd of gedefinieerd kunnen worden, zullen deze kwaliteiten ruimte laten voor verschillende interpretaties. Op basis van de zachte ruimtelijke kwaliteiten is het maken van een eenduidig oordeel is dan niet mogelijk. Daarom zullen de interpretaties van de verschillende subjecten samen gebracht moeten worden tot één gedeeld oordeel; een intersubjectieve beoordeling.

Het onderscheid dat hier gemaakt is tussen harde en zachte kwaliteiten en een objectieve en intersubjectieve manier van beoordelen kent geen harde afbakening voor de beoordelingsmiddelen. Met behulp van een beeldkwaliteitplan met gedetailleerde criteria kunnen harde kwaliteiten op een objectieve manier beoordeeld worden. Een beeldkwaliteitplan kan echter ook globale richtlijnen bevatten die verschillend te interpreteren zijn, zodat een intersubjectieve beoordeling gewenst kan zijn.

Behalve door de manier van beoordelen te benaderen vanuit de kenmerken van het initiatief, kan de beoordeling ook vorm krijgen vanuit de mate van sturing die gehanteerd wordt in bepaalde delen van de stadsrandzone. Wanneer beleidsmakers ervoor kiezen om een gewenst toekomstbeeld strak vast te leggen, kunnen de daarbij gewenste ruimtelijke kwaliteiten ook strak gestuurd worden. De kwaliteitsambities kunnen dan met daarvoor geschikte beoordelingsmiddelen vastgelegd worden als harde eisen. Als het vanuit het beleid echter niet gewenst is om de ontwikkelingen in een (deel)gebied (teveel) te sturen, dan kan het wenselijk zijn om ook de ruimtelijke kwaliteitsambities niet te strak te benoemen en vast te leggen. Om opties niet uit te sluiten en de ontwikkeling van het gebied enige flexibiliteit te bieden, zullen de ruimtelijke kwaliteitsambities globaal benoemd moeten worden. De kwaliteiten zijn dan nog verschillend in te vullen, waardoor ook de beoordeling verschillend kan zijn. Het is daarom raadzaam in een zodanig geval met een intersubjectieve manier van beoordelen te werken.

Korte reflectie

Naar aanleiding van het antwoord dat gegeven is op de onderzoeksvraag kan nog een korte reflectie gegeven worden. Het benoemen van de beoogde ruimtelijke kwaliteiten in een gebied kan in principe meteen al invloed hebben op de beoordeling van initiatieven die in een later stadium eventueel ingediend zullen worden. Wanneer de beoogde kwaliteit concreet benoemd wordt in de vorm van harde kwaliteiten, kan op dat moment al aan een bepaald toekomstbeeld gedacht worden en kan vooraf ook al duidelijk zijn op wat voor manier(en) een initiatief beoordeeld zal kunnen worden. Wanneer beleidsmakers er echter voor kiezen om kwaliteiten een abstracte definiëring te geven, kan dat een teken zijn dat men nog geen (gewenst) beeld heeft van de ontwikkeling van de stadsrandzone. Hiermee kan ook meteen duidelijk zijn dat de beoordeling geen eenduidig proces zal worden maar dat overeenstemming gezocht zal moeten worden tussen de interpretaties van verschillende betrokkenen. De keuze voor een abstracte definiëring hoeft echter niet enkel gebaseerd te zijn op het subjectieve karakter van zachte

kwaliteiten. Het kan ook een bewuste keuze zijn van beleidsmakers. In principe kunnen zachte kwaliteiten vanuit de subjectieve blik van één of een klein aantal personen namelijk best concreet beschreven worden, zij het op een enigszins 'ondemocratische' manier. Zachte kwaliteiten hoeven daarom niet per definitie altijd abstract te zijn, doorgaans is een abstracte definiëring van ruimtelijke kwaliteit gevolg van de keuzes van bepaalde personen.

In deze paragraaf zijn de deelvragen beantwoord en is ook de onderzoeksvraag van een antwoord voorzien. Dit antwoord hoeft echter niet het enige juiste te zijn, er zijn wellicht ook andere denkwijzen of methoden mogelijk voor de beoordeling van initiatieven. Het antwoord op de vraag moet daarom ook niet opgevat worden als een absolute waarheid, maar als een mogelijke richtlijn die gevolgd kan worden bij de beoordeling van initiatieven in de stadsrandzone.

6.3 Aanbevelingen

Uit dit onderzoek is gebleken dat de stadsrandzone en ruimtelijke kwaliteit lastig te hanteren begrippen kunnen zijn in theorie en in praktijk. Het is daarom nuttig om enkele aanbevelingen te doen betreffende deze twee begrippen. Ook zullen enkele aanbevelingen gedaan worden voor verder onderzoek.

Ten eerste kunnen aanbevelingen gedaan worden met betrekking tot de omgang met de stadsrandzone in het ruimtelijk beleid. Elke stadsrandzone zal uniek zijn door de specifieke locatie, omvang, ontwikkelingen, kwaliteiten en andere kenmerken die van belang zijn. De aanpak voor een stadsrandzone zal daarom ook gebaat zijn bij een benadering vanuit een gebiedsgericht perspectief. Bovendien is een integrale aanpak aan te bevelen gezien de stadsrandzone de locatie is voor verschillende functies. Behalve wonen, werken en allerlei voorzieningen is het ook een gebied voor groen, rust, recreatie en natuur. Tot slot is samenwerking tussen verschillende actoren aan te bevelen bij de omgang met de stadsrandzone. De ontwikkeling van een stadsrandzone is namelijk van belang voor meerdere betrokkenen, bijvoorbeeld voor overheden, marktpartijen, belangenorganisaties én burgers.

Met betrekking tot de ruimtelijke kwaliteit zijn enkele aspecten belangrijk om te noemen. Ten eerste moet een ieder die aan de slag gaat met ruimtelijke kwaliteit beseffen dat het een breed begrip is. Het draait bijvoorbeeld niet slechts om de beleving van de ruimte. Naast de belevingswaarde zijn ook de toekomstwaarde en de gebruikswaarde van belang. Het is daarom aan te bevelen om het benoemen, beoordelen en realiseren van ruimtelijke kwaliteit vanuit een zo breed mogelijke visie te benaderen. Samenwerking tussen diverse deskundigen en betrokkenen kan daarom ook hier een essentiële aanpak zijn. Ook participatie van bijvoorbeeld omwonenden is hierbij mogelijk, aangezien een dergelijke groep waarschijnlijk dagelijks gebruik maakt van de stadsrandzone en de kwaliteiten van het gebied kent en hier grote waarde aan zal hechten.

Een tweede belangrijk punt met betrekking tot ruimtelijke kwaliteit is dat het streven naar ruimtelijke kwaliteit niet ophoudt wanneer geconstateerd is dat initiatieven en ontwikkelingen positief zullen bijdragen aan de ruimtelijke kwaliteit. Het proces rond het streven naar ruimtelijke kwaliteit zal nooit klaar zijn. Eenmaal gerealiseerd dient ruimtelijke kwaliteit ook in stand gehouden te worden, onder andere door middel van stimulering en bewustmaking onder de diverse betrokkenen.

Het streven naar ruimtelijke kwaliteit is bovendien nooit klaar omdat ruimtelijke kwaliteit veranderlijk is. Actoren die in ruimtelijke vraagstukken met ruimtelijke kwaliteit omgaan, moeten daarom altijd kritisch blijven kijken ten opzichte van de kwaliteiten die gewenst zijn.

Houd er rekening mee dat ooit beoogde ruimtelijke kwaliteiten heroverwogen moeten worden, bijvoorbeeld door veranderingen in tijd, context, cultuur, maatschappij, politiek enzovoort.

Verder onderzoek

Dit onderzoek heeft getracht de stadsrandzone te analyseren met een specifieke blik op het streven naar ruimtelijke kwaliteit in dit gebied. Beide onderwerpen omvatten veel meer aspecten en aanverwante zaken dan waar met dit onderzoek op gericht is. Verder onderzoek naar deze onderwerpen kan dan ook gewenst zijn, ook gezien de actualiteit van beide onderwerpen. Ruimtelijke kwaliteit is een 'hot item', en volgens onderzoekers van Nirov zal de stadsrandzone 'de bouwplaats van de toekomst' zijn (Buunk en de Groot, 2008).

De analyse van de stadsrandzone is in dit onderzoek ondersteund door slechts één casestudie, namelijk de stadsrandzone van zuidwest Leeuwarden. Deze casestudie heeft kunnen leiden tot een beter begrip van de stadsrandzone, maar het kan geen compleet beeld geven. Voor verder onderzoek naar de stadsrandzone zullen dan ook meerdere cases in Nederland onderzocht moeten worden zodat een completer beeld kan ontstaan. Eventueel kunnen ook buitenlandse cases een nuttige bijdrage leveren in het onderzoek naar de stadsrandzone en hoe het ruimtelijk beleid zich hierin kan schikken.

Met betrekking tot de stadsrandzone kan ook de samenwerking tussen overheden een reden zijn voor verder onderzoek. De ruimtelijke ontwikkelingen in een stadsrandzone kunnen namelijk net zoals in de case Nieuw Stroomland grensoverschrijdend zijn. Een goede samenwerking tussen de betrokken overheden is dan essentieel. De Vereniging van Nederlandse Gemeenten zal binnenkort starten met een dergelijk onderzoek naar intergemeentelijke samenwerking (VNG, 2011).

Over ruimtelijke kwaliteit is al veel geschreven. Vaak gaat onderzoek naar ruimtelijke kwaliteit echter slechts in op het benoemen ervan. Ruimtelijke kwaliteit daadwerkelijk realiseren en in stand houden komt minder aan bod. Onderzoek naar deze onderdelen in het streven naar ruimtelijke kwaliteit is daarom aan te bevelen. Bijvoorbeeld evaluatiestudies van projecten of gebieden waarin het streven naar ruimtelijke kwaliteit een aanzienlijke prioriteit heeft, kunnen hierbij tot de mogelijkheden behoren.

6.4 Opmerkingen tot slot

Tot slot dienen enkele opmerkingen gemaakt worden met betrekking tot het onderzoek dat voor deze masterthesis uitgevoerd is. In het onderzoek is naar voren dat een definiëring van de stadsrandzone lastig te maken is. Ook het begrip ruimtelijke kwaliteit is een lastige materie gebleken dat voortdurend discussie kan blijven oproepen. In dit onderzoek speelt subjectiviteit een grote rol. Het is daarom mogelijk dat dit onderzoek bij de lezer vragen zal oproepen. Een subjectieve lading van de auteur, beïnvloed door persoonlijke kennis en voorkeuren, is namelijk vrijwel onmogelijk geheel uit te sluiten. Bepaalde constateringingen in dit onderzoek zullen dan ook niet als de enige waarheden opgevat moeten worden, maar als juistheden vanuit de blik van de auteur en/of andere geraadpleegde bronnen.

Ook de constateringingen en aanbevelingen over de beoordeling van initiatieven in de stadsrandzone dienen niet als absolute waarheid opgevat te worden, maar als mogelijke richtlijnen. Hopelijk kan dit onderzoek daarmee een bruikbare bijdrage leveren aan de taak waar de betrokkenen bij de Gebiedsontwikkeling Nieuw Stroomland voor komen te staan.

7. Literatuurlijst

Asbeek Brusse, W., Dalen, H. van & Wissink, B. (2002) *Stad en land in een nieuwe geografie. Maatschappelijke veranderingen en ruimtelijke dynamiek*. WRR Voorstudies en achtergronden V112. Den Haag: Sdu Uitgevers.

Ashworth, G., Groote, P. & Pellenbarg, P. (2007) *A compact geography of the northern Netherlands*. Assen: In Boekvorm.

Assen, S. van (2010), Interview met stedenbouwkundige en lid van het Provinciaal Ruimtelijk Kwaliteitsteam van de provincie Fryslân. Dinsdag 21-09-2010, Provinciehuis te Leeuwarden.

Atelier Fryslân (2009) *Leeuwarden aan zee. Een achterkant wordt voorkant* [online]. Leeuwarden: Atelier Fryslân. Beschikbaar via:
<http://www.atelierfryslan.nl/uploads/pdf/boekje%20Leeuwarden%20aan%20Zee%2013-5-09.DEF%2072DPI.pdf> [geraadpleegd op 04-05-2010]

Boersma, W. T. & Kuiper, R. (2006) *Verrommeling in beeld. Kaartbeelden van storende elementen in het Nederlandse landschap*. Den Haag/Bilthoven: Planbureau voor de Leefomgeving

Bolscher, B. (2010) Diverse gesprekken met B. Bolscher, projectsecretaris Gebiedsontwikkeling Nieuw Stroomland.

Bosma, W. (2010) Oprukkende stad: nooit leuk. *Leeuwarder Courant*, 22-09, p. 19.

Buunk, W. & Groot, R. de (2008) *Bouwen aan de randen van de stad*. Den Haag: Nirov.

Caffyn, A. & Dahlström, M. (2005) Urban-rural interdependencies: Joining up policy in practice. *Regional Studies*. 39(3), pp. 283-296.

Clark, G. (2005) Secondary Data. In: Flowerdew, R. & Martin, D. (red.) *Methods in human geography*. Harlow: Pearson Prentice Hall, pp. 57-73.

Daamen, T. (2005) *De kost gaat voor de baat uit. Markt, middelen en ruimtelijke kwaliteit bij stedelijke gebiedsontwikkeling*. Amsterdam: SUN.

Dammers, E., Verwest, F., Staffhorst, B. & Verschoor, W. (2004) *Ontwikkelingsplanologie. Lessen uit en voor de praktijk*. Rotterdam/Den Haag: NAI Uitgevers/Ruimtelijk Planbureau.

Davoudi, S. & Stead, D. (2002) Urban-Rural Relationships: An Introduction and Brief History. *Built Environment*, 28(4), pp. 269-277.

Dempsey, N. (2008) Quality of the Built Environment in Urban Neighbourhoods. *Planning, practice & research*. 23(2), pp. 249-264.

Derksen, W., Hoorn, A. van, Lorzing, H., Swart, S. & Tennekes, J. (2007) *De staat van de ruimte 2007. Nederland zien veranderen*. Rotterdam/Den Haag: NAI Uitgevers/Ruimtelijk Planbureau.

Dijkstra, J.H. (2010), Interview met J.H. Dijkstra, beleidsmedewerker bij de afdeling VROM, gemeente Menaldumadeel. Donderdag 09-09-2010, Gemeentehuis te Menaldum.

Engelsdorp Gastelaars, R. van (2000) De vergeten ruimte: het suburbaan ommeland. *Geografie*, 9(2), pp. 9-11.

Federatie Welstand (2009) Beschikbaar via: <http://www.fw.nl/> [geraadpleegd op 04-10-2010].

Gebiedsontwikkeling Nieuw Stroomland (2009) *Bouwsteen casco & stadsentrees*. Leeuwarden: Stuurgroep Nieuw Stroomland.

Gebiedsontwikkeling Nieuw Stroomland (2010) *Workshop ruimtelijke kwaliteit, dinsdag 20-04-2010*. Leeuwarden: provinciehuis Provincie Fryslân.

GEM de Zuidlanden (2010). *Projectinfo*. Beschikbaar via: <http://www.dezuidlanden.nl/> [geraadpleegd op 08-07-2010].

Gemeente Eindhoven (2007) *Commissie ruimtelijke kwaliteit*. Beschikbaar via: <http://www.eindhoven.nl/artikelen/Commissie-ruimtelijke-kwaliteit.htm> [geraadpleegd op 20-01-2011].

Gemeente Haarlem (2011) *Adviescommissie Ruimtelijke Kwaliteit (ARK), v/h Welstandscommissie*. Beschikbaar via: <http://www.haarlem.nl/haarlem-a-z/adviescommissie-ruimtelijke-kwaliteit-ark/> [geraadpleegd op 20-01-2011].

Gemeente Leeuwarden (2004) *Beeldkwaliteitplan Bedrijventerrein Newtonpark 4 Leeuwarden*. Leeuwarden: Gemeente Leeuwarden.

Gemeente Leiden (2011) *ARK: Adviescommissie Ruimtelijke Kwaliteit*. Beschikbaar via: <http://gemeente.leiden.nl/over-de-stad/ark-adviescommissie-ruimtelijke-kwaliteit/> [geraadpleegd op 20-01-2011].

Habiforum (2010) Ruimtelijke kwaliteit – Wat is het? Beschikbaar via: <http://www.werkpartners.net/index.php?page=wat-is-het> [geraadpleegd op 23-12-2010].

Hamers, D., Nabielek, K., Piek, M. & Sorel, N. (2009) *Verstedelijking in de stadsrandzone. Een verkenning van de ruimtelijke opgave*. Den Haag/Bilthoven: Planbureau voor de Leefomgeving.

Hermans, E.W. & Roo, G. de (2006) *Lila en de Planologie van de Contramal*. Assen: In Boekvorm Uitgevers.

Heuvel, J.H.J. van den (2000) *Hoe schrijf ik een werkstuk of scriptie?* Utrecht: Lemma.

Hidding, M. (2006) *Planning voor stad en land. Derde herziene druk*. Bussum: Coutinho.

Hidding, M., Needham, D.B. & Wisserhof, J. (1998) *Stad en land. Een programma voor fundamenteel-strategisch onderzoek*. Den Haag: NRLO.

Historisch Centrum Leeuwarden (2010) *Stadsgeschiedenis*. Beschikbaar via: <http://www.gemeentearchief.nl/> [geraadpleegd op 08-07-2010].

H+N+S Landschapsarchitecten (2010) *Landschapsvisie Marssum – Deinum – Ritsumasyt*. Amersfoort: H+N+S Landschapsarchitecten

Hooimeijer, P., Kroon, H. & Luttik, J. (2001) *Kwaliteit in meervoud. Conceptualisering en operationalisering van ruimtelijke kwaliteit voor meervoudig ruimtegebruik*. Gouda: Habiforum.

Hornis, W. & Ritsema van Eck, J. (2007) *Het nieuwe ommeland. Veranderingen in stad-landrelaties*. Rotterdam/Den Haag: NAI Uitgevers/Ruimtelijk Planbureau.

Informatieavond (2010) Informerende avond voor bewoners en geïnteresseerden over de Intergemeentelijke Structuurvisie Nieuw Stroomland en overige ter inzage gelegde stukken. Dinsdag 14-09-2010, It Holt te Deinum.

Jacobs, J. (1962) *The death and life of Great American cities*. New York: Vintage House.

Jacobs, M.H. (2000) *Kwaliteit leefomgeving. Kennisontwikkeling*. Alterra-rapport 122. Wageningen: Alterra.

Janssen-Jansen, L., Klijn, E.H. & Opdam, P. (2009) *Ruimtelijke kwaliteit in gebiedsontwikkeling*. Gouda: Habiforum.

Knaap, G.A. van der (2002) *Stedelijke bewegingsruimte: over veranderingen in stad en land*. WRR Voorstudies en achtergronden V113. Den Haag: Sdu Uitgevers.

Kor, R. & Wijnen, G. (2005) *Essenties van project- en programmamanagement*. Deventer: Kluwer.

Leeuwarder Courant (2010) *Anita Andriesen prijs ingesteld*. Beschikbaar via: <http://www.leeuwardercourant.nl/nieuws/regio/article5954846.ece/Anita-Andriesen-Prijs-ingesteld> [geraadpleegd op 30-08-2010].

Mak, G. (2002) *Hoe God verdween uit Jorwerd*. Groningen/Deurne: Wolters-Noordhoff/Wolters Plantyn.

Marshall, S. (2006) The Emerging 'Silicon Savanna': From Old Urbanism to New Suburbanism. *Built Environment*. 32(3), pp. 267-280.

MinLNV (Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit) (2006) *Beeldkwaliteitplan en landschap ontwikkelen met kwaliteit (LOK)*. Beschikbaar via: http://www2.minlnv.nl/thema/groen/ruimte/ols/gemeente/beeldkwaliteitplan/werkproces_beejdkwaliteitplan.pdf#page=1 [geraadpleegd op 25-01-2011].

Projectbureau Belvedere (2009) *Nota Belvedere*. Beschikbaar via: <http://www.belvedere.nu/page.php?section=03&pID=1&mID=2> [geraadpleegd op: 30-8-2010].

Provinciale Milieufederaties (2010) *Verknipt Landschap*. Beschikbaar via: <http://www.verkniptlandschap.nl/> [geraadpleegd op: 31-08-2010].

Provincie Fryslân (2006) *Streekplan Fryslân 2007. Om de kwaliteit fan de romte*. Leeuwarden: Provincie Fryslân.

Provincie Fryslân (2009) *Provinciaal Ruimtelijk Kwaliteitsteam*. Beschikbaar via: <http://www.fryslan.nl/sjablonen/1/infotype/news/item/view.asp?objectID=29917> [geraadpleegd op 02-11-2010].

Provincie Fryslân (2010) *Intergemeentelijke structuurvisie Nieuw Stroomland. Duurzame dynamiek in gebiedsontwikkeling (Definitief Concept)*. Groningen: HKB Stedenbouwkundigen.

Reijndorp, A., Truijens, B., Nio, I., Visser, H. & Kompier, V. (1998) *De kern van het ruimtelijk beleid. Een onderzoek naar het begrip ruimtelijke kwaliteit*. Den Haag: Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR).

RLG (Raad voor het Landelijk Gebied) (2005) *Tijd voor kwaliteit. Advies over kwaliteitsbeleid voor het platteland*. Amersfoort: RLG

Roo, G. de & Voogd, H. (2004) *Methodologie van Planning*. Bussum: Coutinho

Rooy, P. van, Sterrenberg, L. & Luin, A. van (2004) *Ontwikkelingsplanologie als sociaal culturele opgave. Van ruimtelijke ordening naar ruimte in wording*. Den Haag: Rathenau, Habiforum en Nirov.

Ruyter, P. de (2010) Interview met leider atelierteam van Atelier Fryslân. Woensdag 06-10-2010, bezoekadres Atelier Fryslân te Leeuwarden.

Scheper, B. (2010) Interview met beleidsmedewerker ruimte provincie Fryslân en tevens lid van stuurgroep Nieuw Stroomland. Maandag 11-10-2010, provinciehuis te Leeuwarden.

Sieverts, T. (2003) *Cities without cities. An interpretation of the Zwischenstadt*. London: Spon Press

Spit, T. & Zoete, P. (2006) *Ruimtelijke Ordening in Nederland*. Den Haag: Sdu Uitgevers.

Steenbekkers, A., Simon, C. & Veldheer, V. (2006) *Thuis op het platteland. De leefsituatie van stad en platteland vergeleken*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Stein, M. (2010) Diverse gesprekken met M. Stein, projectleider Gebiedsontwikkeling Nieuw Stroomland.

Stuurgroep Gebiedsontwikkeling Nieuw Stroomland (2008) *Hoofdlijnennotitie Gebiedsontwikkeling Nieuw Stroomland*. Leeuwarden: Provincie Fryslân.

Sullivan, W.C. & Lovell, S.T. (2006) Improving the visual quality of commercial development at the rural–urban fringe. *Landscape and Urban Planning*. 77(1-2), pp. 152-166.

Tauw (2010) Milieueffectrapport Intergemeentelijke Structuurvisie Nieuw Stroomland. Deventer: Tauw.

Veeneklaas, F. R., Donders, J.L.M. & Salverda, I.E. (2006) *Verrommeling in Nederland*. Wageningen: Wettelijke onderzoekstaken Natuur & Milieu.

Verbart, J. (2004) *Management van ruimtelijke kwaliteit. De ontwikkeling en verankering van inrichtingsconcepten in het Utrechtse stationsgebied*. Delft: Eburon.

VNG (2011) *VNG helpt bij intergemeentelijke samenwerking*. Beschikbaar via: <http://www.vng.nl/eCache/DEF/1/02/958.html> [geraadpleegd op 31-01-2011].

Voogd, H. (2006) *Facetten van de planologie*. Alphen aan den Rijn: Kluwer.

VROM (Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer) (2003) *ruimtexmilieu.nl: Handreiking voor duurzame gebiedsontwikkeling*. Beschikbaar via: www.ruimtexmilieu.nl [geraadpleegd op 02-11-2010].

VROM (2008) *De Wet ruimtelijke ordening: beantwoording van gestelde vragen over nieuwe Wro*. Den Haag: Ministerie van VROM.

VROM (2010a) *Dossier Innovatieregeling Mooi Nederland*. Beschikbaar via: <http://www.vrom.nl/pagina.html?id=37751> [geraadpleegd op 29-02-2010].

VROM (2010b) *Dossier Verrommeling*. Beschikbaar via: <http://www.vrom.nl/pagina.html?id=31124> [geraadpleegd op 15-04-2010].

VROM (2010c) *'De Stadsrandzone Centraal'. De Ruimtelijke opgaven voor de stadsrandzone verkend. Inspiratiedocument*. Den Haag: Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer.

VROM (2010d) *Zuidlanden en stadsas*. Beschikbaar via: http://www.project.vrom.nl/project.asp?code_prijt=10748&code_prgm=28 [geraadpleegd op 01-09-2010].

VROM (2010e) *Met globale bestemmingsplannen meer mogelijkheden. Brochure voor bestuurders, Kansen voor bestuurders*. Den Haag: Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer.

VROM, LNV, VenW en EZ (2006) *Nota Ruimte. Ruimte voor ontwikkeling*. Den Haag: Ministeries van VROM, LNV, VenW en EZ. Gedownload via: <http://notaruimteonline.vrom.nl/index.htm>

Webster, D. (2002) *On the Edge: Shaping the Future of Peri-urban East Asia*. Stanford: Stanford University.

Wezenaar, H. (1994) *Buiten Westen. Planologie op avontuur aan de stadsrand*. Den Haag: Sdu Uitgeverij.

Woods, M. (2005) *Rural Geography*. London: Sage Publications.

WRR (1998) *Ruimtelijke ontwikkelingspolitiek*. Den Haag: Sdu Uitgevers.

Yin, R.K. (2003) *Case study research, Design and Methods. Third edition*. Thousand Oaks, California: Sage Publications.

Bijlage 1: Lijst met geïnterviewden

Assen, S. van (2010), Interview met stedenbouwkundige en lid van het provinciaal Ruimtelijk Kwaliteitsteam van de Provincie Fryslân. Dinsdag 21-09-2010, provinciehuis te Leeuwarden.

Bolscher, B. (2010) Diverse gesprekken met B. Bolscher, projectsecretaris Gebiedsontwikkeling Nieuw Stroomland.

Dijkstra, J.H. (2010), Interview met J.H. Dijkstra, beleidsmedewerker bij de afdeling VROM, gemeente Menaldumadeel. Donderdag 09-09-2010, Gemeentehuis te Menaldum.

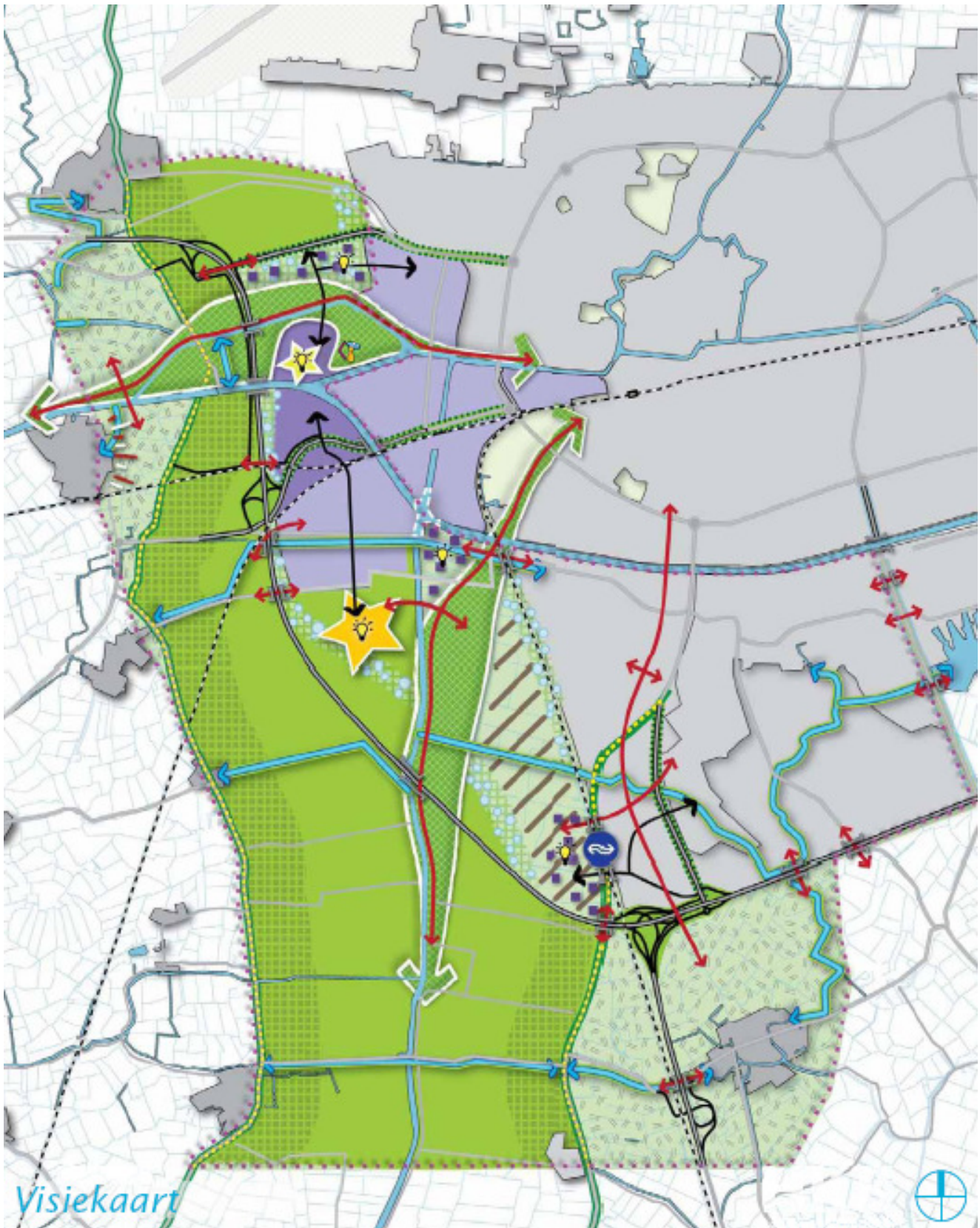
Geïnterviewde A (2010), Interview met anonieme bron. Maandag 13-09-2010.

Ruyter, P. de (2010) Interview met leider atelierteam van Atelier Fryslân. Woensdag 06-10-2010, bezoekadres Atelier Fryslân te Leeuwarden.

Scheper, B. (2010) Interview met beleidsmedewerker ruimte provincie Fryslân en tevens lid van stuurgroep Nieuw Stroomland. Maandag 11-10-2010, provinciehuis te Leeuwarden.

Stein, M. (2010) Diverse gesprekken met M. Stein, projectleider Gebiedsontwikkeling Nieuw Stroomland.

Bijlage 2: Visiekaart Intergemeentelijke Structuurvisie Nieuw Stroomland

Bron: Provincie Fryslân, 2010.

Legenda:

Bestaande ondergrond	
	stedelijk (woon)gebied
	dorpen
	werklocaties
	vliegbasis
	oppervlaktewater
Groenstructuur	
	behoud grootschalig open (agrarisch) landschap
	respectzone / versterken Middelzeedijken
	versterken kleinschalig en fijnmazig landschap (kwelder)
	robuuste groene aders tussen stad en platteland
	overgangszone tussen stad en platteland
Infrastructuur	
	Haak om Leeuwarden N31
	knooppunt
	ontsluitingsweg
	nieuwe invalsweg
	recreatieve verbindingen stad en platteland
	kunstwerken (brug/aqueduct)
	treinstation/transferium Werpsterhoek
	langzaam verkeer/recreatieve ontsluiting
	cultuurhistorisch element
	spoorlijn
Waterstructuur	
	nieuwe / verbrede opvaart op boezempeil met natuurlijke oevers
	zwaaiikom
Programma onderdelen	
	ontwikkeling duurzame werklocaties
	zoekgebied werklocaties
	uitbreiding stedelijke functies
	Dairy Campus
	Energiepark
	zoekgebied experimenteerruimte
	dorpsafronding Deinum
	test en speelgebied
	plangrens

Bron: Provincie Fryslân, 2010.